

KORUNK

■ VILÁGNÉZETI ÉS IRODALMI HAVI SZEMLE ■

TARTALOM

BODÓ FERENC: A magyar történelem vázlata

SZILAGYI ANDRÁS: Lefelé a hegyről (Riport)

FÜLÖP ERNŐ: A magyar irodalom-történetírás kérdései

CSERESNYÉS SÁNDOR: Itália (Riport)

VARGA LÁSZLÓ: Nagyrománia kialakulása

MAI MAGYAR KÖLTŐK: Dónáth György, József Attila, Keleti Sándor, Korvin Sándor, Lampel Sári, Méliusz N. József és Szabados András verseiből

JOCSIK LAJOS: Az ipari termelés változásai Szlovenszón

EGON ERWIN KISCH: Az amszterdami szefárd és askenázi zsidók (Riport)

KULTURKRÓNIKA

Narodnikok a magyar irodalomban (Ujvári László)

A faji gondolat a történelemben (R. K.) — A háború esztétikája (Neufeld Béla) — Az olasz színházkongresszus (N. L.) — A fasizmus fogalmához

(H. I.) — Luigi Pirandello (Nemes Lajos) — Ócska gramofonlemezek (VII.) (Vágyálom — Az írás kulisszatitkaiból) (Remenyik Zsigmond)

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMAK

A Saar-kérdés (Kovács Károly)

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

Roosevelt mérlege (H. K.)

SZEMLE

Barna veszedelem (Fábry Zoltán)

Gandhi (Bajomi Endre) — Mihail Scholochov: Szűzföld (Mátrai Ede)

— Pilátus Chárkovban (Remenyik Zsigmond) — Egy utópista regény

(Ujvári László) — Bélyeges irodalom (U. L.) — Megszámláltattál...

(Gaál Gábor)

DISPUTA

Mechanikai, fizikai és dialektikai törvények (Jeszenszky Erik)

LAPOK, FOLYÓIRATOK

Az olasz lapok és a színház krízise (a— a—)

9. ÉVFOLYAM **1934** 12. SZÁM

DECEMBER

KORUNK

VILAGNÉZETI ÉS IRODALMI HAVI SZEMLE

SZERKESZTI

GAÁL GÁBOR

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL

CLUJ, Calea Marechal Foch No. 10. II. e. 3.

CSEHSZLOVAKIÁBAN:

Fábry Zoltán: Stos via Kőcsic.

JUGOSZLAVIÁBAN:

Putnik Hirlaposztály, Novi Sad

Egyes szám ára: 3.25 Pengő; 100 Lei; 15 Ke.; 25 Dinár; 3 Sch.; 2.5 Sv.-fr.

A kéziratokat nem személyek, hanem a szerkesztőség címére kérjük küldeni. — Kéziratokat csak a portóköltség előzetes beküldése mellett küldünk vissza. — Névtelen levelekre nem válaszolunk. — Kéziratokat nem őrzünk meg. — Könyvterjesztéssel nem foglalkozunk. — Könyvmegrendeléseket nem fogadunk el.

Neuerscheinungen Herbst 1934

Ludwig Bauer

Leopold der Ungeliebte

Broschiert Fl. 2.90. In Leinen Fl. 4.25.

Emil Ludwig

Führer Europas

Broschiert Fl. 3.25. In Leinen Fl. 4.25.

Carlo Graf Sforza

Seele und Schicksal Italiens

Broschiert Fl. 1.90. In Leinen Fl. 2.90.

Bruno Frank

Cervantes

Ein Roman

Broschiert Fl. 1.90. In Leinen Fl. 2.90.

DIE BÜCHER SIND IN JEDER BUCHHANDLUNG ERHALTLICH

Querido Verlag Amsterdam

A MAGYAR TÖRTÉNELEM VÁZLATA

Irta: BODÓ FERENC

A magyar nép történelme iskolapéldája a dunai népek sorsának. Előfutár, — nomád törzsei a népvándorlás természetes útján, de *alaposan elkésve* kerültek Ázsiából Európa közepébe. A harmadik harmadába érkezett európai középkor népei ez időben már, kifejlett földművelésükkel helyhez kötött hűbéri rendszerük legszebb férfikorába érkeztek. A közékük cseppent nomád, állattenyésztő magyaroknál viszont javában virágzott az idejétmult patriarkalizmus s bizonyos mértékben: az ős-kommunizmus. *Ebből a gazdasági és politikai ellenmondásból keletkezett azután az a történelmi vihar, amely a magyarság első európai évszázadait tépázta.* A Duna—Tisza völgyében való állandó letelepülés egyszerre kifejlesztette a már nomádságban is meglevő, de az uralkodó osztály harci szervezete és ebből fakadó bizonyos fokú hasznossága miatt még erősen palástolt, *az új helyzetben azonban egymással szembenálló társadalmi osztályait.* A királysággá szilárdult államhatalom a kor szükségletei miatt a harci osztály kezébe s ennek következményeként a *termelő osztály társadalmi szolgaságba került.*

Az Árpádházi uralkodók kora szüntelen véres társadalmi harc az idegen feudálisokkal egyre szabadabban keveredő s érdekekben közösködő, mind biztosabb hűbéri tulajdont akaró uralkodó osztály és az új urak ellen mindhaláláig küzdő, vagyonközösséget visszasíró, hűbéri szolgaságba került magyar nép többsége között.

A középkor végén különben általánossá vált a jobbagyság szabadságharca Európában. Csak míg egyebütt, nyugatabbra, a parasztság küzdelme, a külháborúkból élő hűbéri rendszer előregedése miatt, ha évszázadok alatt is, de végeredményben egy még magasabb társadalmi osztály: *a városi polgárság* megszületését eredményezte, addig az újabb és újabb háborúk: tatárjárás, szláv, germán hódítások, a rettenetes török pusztítás foratagába került magyar feudalizmus *egyre nagyobb* életjogot követelt magának s egyre biztosabban gázolta le, részben a saját, részben az ország idegen elnyomóinak zászlaja alatt a rabszolgává vált magyar nép évszázadonként kiújult szabadságharcait.

Az Árpád-korabeli pogányok és a Dózsa Györgyök igazán csak ma világosodó, hősi figurája végigdiszít a magyar történelem nagy tablóját. S jellemző a magyar történetírásra, amit pl. a püspökölő pogány vezérekből csinált. Ezek az eldobni kényszerített ősi vagyonközösségért harcászott nép vezérei voltak s mert *a felvenni ugyancsak kényszerített kereszténység volt a társadalmi és politikai megnyilvánulása az elnyomóként jelentkező új rendnek, ezért harcukat a kereszténység ellen irányították.* Ebből viszont a derék történészek azt állapították meg, hogy egy jobb, sőt az egyetlen üdvözítő vallás ellen dogmai okokból kapálóztak a pogányok és tisztán csak a Szentlélek elfogadtatása miatt kellett felnégyeltetni őket. És nem azért, mert a vagyonközösséget tűzték a zászlajukra.

A népvándorlás legutolsó jazig, kun, tatár hullámai, amik mind végzetesen gátolták a középkori Magyarország normális fejlődését, folytatódottak a Árpádok után jövő idegen uralkodóházak idegen hódításo-

kat jelentő bonyodalmaiban s amikor az végre beállhatott volna az európai kórusba a hallatlan gazdasági, társadalmi és politikai fejlődést jelentő újkor elején, *évszázadokig szabályosan felfüggeszteni kényszerült állami létét a török hódoltság miatt.*

Nem volt elég a magyar népnek, hogy évszázadokat késett a többi európai népekhez képest népvándorlásával, de még újabb három évszázadot kényszerült elveszteni a török bonyodalmak következtében. S amikor ezekből, újabb bajok forrásaként, de elsősorban saját gyengesége miatt: *idegen segítséggel felszabadult, a török cseberből a Habsburg-vederébe került.* Ezek az idegen elnyomatások elsősorban gazdaságilag éreztették hatásukat az országon, amennyiben a tatároktól az osztrákokig: *mind kirabolták.* Elhordták termelvényeit, megbénították termelő erőt s még legfőbb társadalmi kincsét: termelő emberanyagát is elhurcolták rabszolgának, katonának. S ami ebből a gazdasági elnyomatásból keletkezett, s amit a történészek elsőnek sietnek eltitkolni: *ellene,* a magyar nép szabadságharcai során, ez elnyomás legfőbb szenvedői: a szegény magyar néposztályok keltek fel. S hogy az u. n. magyar „történelmi” osztályok, (leszámitva a szabályt erősítő kivételeket: a Bethlen Gáborokat, Zrinyieket, Bocskayakat, Thökölyöket, Rákócziakat), *inkább az őket megvesztegető elnyomók oldalán találták szívesebben magukat, mint az elnyomottak oldalán...*

A rosszulsikerült mult egyre nehezebb ólomként súlyosodott minden újabb magyar történelmi lépésre. Az elmaradt fejlődést az újabb elmaradások miatt egyre nehezebbé vált behozni s a török hódoltság utóhatása következtében: a nemzetileg elnyomott feudális Magyarország azzal kényszerült komplikálni gazdasági és társadalmi fejlődését, hogy az osztrákok által a török pusztítások helyén letelepített szlávokkal, németekkel, románokkal szemben ő vált elnyomóvá. Vagy legalább is önön felszabadulását a Habsburgok alól lehetetlenné tette a saját erejéből, mivel azt igazán ő maga (a magyar államhatalmat jelentő arisztokrácia) se akarhatta a saját magyar jobbágsága, még kevésbé az országba betelepedett idegennyelvű jobbágysága számára. *Tehát amikor egy lépést tett az ország nemzeti felszabadulása felé, ugyanakkor két lépést tett annak szabotálására.* Erdély bizonyos fokig emberségesebb, nemzeti-iségeivel jobban bánó feudális önállósága végeredményben a magyar uralkodó osztály miatt bukott el és a kurucokat se az osztrákok, hanem a grófi, bárói és hercegi rangokban jeleskedő *magyar labancok* verték le.

S amikor már minden szempontból elkerülhetlenné vált a jobbágság felszabadítása, 1848-ban, *a magyar urak csak a magyar jobbágyokat szabdítták fel,* azokat is csak azért, mert kényszerültek rá s halani se akartak a szlovák, szerb és román jobbágyok jobb élethez való jogáról. S ezzel egyenesen a sirba fektették a saját ügyüket. Mert az elnyomó Ausztria csak e magyar urak ellen jogosan felháborodott nemzeti-iségek félrevezetésével és 48 ellen való vonulatásával tudta vérbe fojtani Magyarországot igaz ügyét.

A XIX. század derekáig szinte csak egy aktív szerepel a magyar történelem mérlegében. Az, hogy egyáltalán szerepeltek még a magyarok Európa színpadán.

S ezt se a honfoglaló ősoktól hol egyenesen, hol kevésbé egyenesen, hol meg egész görbén leszármazó „történelmi” osztálynak köszönheti, amely idestova a kutyájával se beszélt magyarul, inkább egy holt nyelvet selypített: a latint, rizsposos parókat hordott s igyekezett nemcsak élni Bécsben, hanem születni és meghalni is. *A vallásosan megvetett és a saját uraitól emberszámba se vett magyar jobbágy mentette át a magyar népet, s vele együtt Magyarországot az új korba, erős karjával, s*

ha az évszázadok viharai alatt nem is sokat fejlődött, de el sem felejtett ősi nyelvével, dalaival, művészetével, szívósságával, egy szóval egész létével.

A minden visszása ellenére a forradalmi 48-at követte az ellenforradalom majd két évtizedig tartó abszolútizmusa, amelyet a hivatalos történetírás szeret tisztára idegen elnyomatásnak nevezni, hogy ezzel is a magyar urak „forradalmi” látszatát mentse. Holott méltóan az 1848-as nemzeti forradalom végeredményben rendi jellegére, az ellene, illetve az általa felkeltett dolgozó tömegek ellen tomboló ellenforradalom az elnyomók és a magyar urak *kompromisszumában* ért véget.

Közben ugyanis bekövetkezett a még minden izében recsegő Habsburg-birodalomban is a társadalmi fejlődés *polgári és tőkés* szakasza. És ezzel együtt bekövetkezett az is, hogy a Birodalom idáig egymással feudálisan verekedő uralkodó osztályainak egyszerre közös érdekévé vált a Birodalom összes dolgozóinak modern ipari proletáriátussá való átalakítása. Ez persze a rész-országokban annál könnyebben ment, minél inkább előretört a proletáriátust alakító városok uralmában a *polgárság*.

Jellemző a magyarság elmaradására a világpolgárság fejlődésében, hogy még a 67-es kiegyezés után sem volt komoly értelemben vett polgársága és egyáltalán városi élete. A ma már világméretekben is helyét megálló Budapest 1870 körül Pest-Buda nevű, rosszulvilágított, Duna-partján marhapiaccal és kövezetlen uccákkal jeleskedő nagy falú volt. A török pusztítást még ekkor is selymő Alföldön középkori betyárok verekedtek (a „felszabadított”, minden termelő eszköztől megfosztott parasztság életöszöne nevében) az idők sodrával munkára: *tehát csendbiztossá* kényszerült magyar dzsentrivel, s egy-két osztrák pénzzel épített vasutvonalat leszámítva, a nyáron fullasztóan poros, télen tengelyig sáros országúton ekhöz szekerek döcögtek és a szabályozatlan Tisza, ha kedve engedte, féktelen áradásaival évente hónapokig diluviális korszakba sülyesztette vissza az egész országot.

A polgárság hiánya miatt előbb gyarmattá válással, tovább valódi nemzeti megsemmisüléssel fenyegetett Magyarország minden uri megélhetési eszközeiből kikopott uralkodó osztályának gyorsan cselekedni kellett. Egész biztosak lehetünk benne, ha a társadalmi fejlődés továbbra is engedélyezte volna az ő ócska feudális kiváltságait, tőlük válhatott volna gyarmattá, pusztulhatott volna Magyarország. Gyorsan polgári osztályt kellett tehát teremteni, de miután ez a *továbbra is rabszolga sorsban tartott*, „felszabadított” *parasztságból nem lehetett*, még kevésbé a legfeljebb csak naplopó hivatalnoknak jó, lezüllött kismemesből, tehát *vagontételben hoztattak maguknak polgárságot Keletről, a cári birodalom élelmes, üldözött zsidóinak kiapadhatatlan rezervoárjából*.

S amit ez a polgári osztálynak idetereemtett zsidóság csinált két generáció alatt Magyarországból, az csak az amerikai vadnyugat barbár aranyásóihoz méltó. Elsősorban is kezdték azzal, ami a legégetőbb volt s ami már majdnem elkésett: *az ország termelőerőinek a kor színvonalára való emelésével*. Gyárakat növesztettek ki a földből, a falusi nyomorból becsalogatták városi éhbérré munkásságnak a parasztokat, vasutvonalakat húztak, hidakat verettek, egyszóval építettek a romok helyére és szívós hitelhálózattal eljuttatták a pénz vérkeringését a legtávolibb zugokba is. A városok idáig elmaradt fejlődése gyorsan kipótlódott, a marhavásáros Pest-Budából ragyogó Budapest lett és ott ahol eddig temetői csend uralkodott, egyszerre élettől zsongott minden.

Az idáig elmondottak ne tűnjenek föl a zsidóság holmi faji dicséretének. Szó sincs ilyesmiről, mert a magyar polgárságnak bevándorolt

zsidóság csak azt tette, amit adott gazdasági és társadalmi viszonyok között tehetett. Az elmaradt fejlődés a kiáltó szükségletek formájában cselekvést követelt, építő alkalmakat nyújtott s éppen elmaradtsága miatt nem állította a cselekvő osztály útjába a másutt ilyen helyzetben akadályozó feudálizmust. Sőt, ép' e teljesen ebek harmincadjára jutott magyar feudalizmusnak vált szükségessé a polgári osztály megerem-tése, az ő tehetetlen ölében heverő kincseknek gazdagsággá való átalakít-ása miatt. Sok egyéb visszasság mellett, ez az egyik magyarázat a ma-gyar polgárság *feudál-polgárság* jellegére, a bárói cím után áhítózó tö-zsérekre és a bankok igazgatóságaiban szinte tulnyomóan üldögélő arisz-tokrata urakra.

Egyszóval a Magyarországra bevándorolt zsidóság ép' oly hatalmas és sikeres volt az *adott társadalmi fejlődés felmenő vonalán, mint ami-lyen tehetetlen és mint polgári osztály: pusztulás előtt álló a jelen ha-nyatlás utolsó szakaszában.*

Persze ami a gazdasági beolvadás következménye volt, a magyar polgársággá változott keleti zsidóság új szellemi felépítményt is, még hozzá minden ízében *magyar polgári szellemi felépítményt* emelt az új gazdasági alapra. Ugyannyira rohant az elkésve indult fejlődés, hogy mire bekövetkezett a legeslegújabb korszak, Magyarország, ha nem is Anglia-módra, de *végeredményben polgári országnak mondhatta magát.* Közben a történelmi helyzet úgy hozta, hogy az ifjú Magyarország kény-szerű lecsatlakozásával félévszázaddal meghosszabbította a haláraitölt Habsburg imperiálizmus életét, mindamellett azt megmenteni nem tudta. Sőt, amikor bekövetkezett az összeomlás, ő maga is, fiatal polgári létével, ebben az előregedett polgári világban, majd örvénybe került.

Egy-egy fenékgig ható történelmi rázkódtatás mindig tetőtől-talpig meg szokta változtatni, épp az újra közelgő változás elkerülése, vagy legalább is kitolása érdekében az egyes nemzeti társadalmak uralkodó osztályainak összetételét.

Különösen nagy ez a változás, amikor az egész világrend is mágne-sesen sodródik egy mindennél nagyobb fordulat felé.

A magyar társadalom e nagy villámcsapása a világháború utáni forradalom volt. Amiatt és az azután eltelt egy-két év alatt ismét több változás ment végbe rajta, mint az elmúlt évszázadok alatt összesen. El-sősorban is a békeszerződések, ugyanakkor, mikor az összes vesztesek közül legjobban Magyarországot sújtották, *először a történe-lemben megteremtette nemzeti egységét.* Ez a nemzeti egység megköny-nyította a polgári osztály egybeforrását a levert, forradalommal szemben. Hogy közben ellenforradalmi ideológiája, ön-maga kigunyolására, antiszemita ruhába öltözött, az egyrészt annak volt a következménye, hogy a kétségtelenül zsidó alapzatú magyar polgárság *abban is tisztára polgári volt, hogy intellektueljeinek egy része a feltö-rekvő negyedik rend mellé állt,* (s ezt teszi mindenrendű, még teljesen zsidómentes polgárság egyrésze is mindenütt), másrészt ekkorra már megindult a fasizmus alapjait képző bürokrácia kifejlődése a jórészt nemzsidó kispolgárságból és a lecsuszott nemesi osztályból *a polgárság régebbi pozíciót elfoglaló zsidóság terhére* — és végül hatalmasan tápl-álta ezt az antiszemitizmust a feudálizmus élég nagy csökvényeivel együtt fennmaradt polgárellenes, zsidófaló középkori barbárság.

A mai magyar polgári társadalom integrális és ezer idegszállal hoz-zánótt része a világpolgárságnak s ha külpolitikai helyzete egyik, vagy másik imperialista rendszerbe sodorja is: *jelene és jövője mégse külö-nül el a világpolgárság sorsától.*

LEFELE A HEGYRŐL

Irta: SZILÁGYI ANDRÁS

Hogy mi történt, hogy történt az egész, csak az tudja, aki ott volt és látott mindent. Sok erdőben egyik napról a másikra megállt minden. Másutt hetekig hónapokig tartott, amíg tönkrement a vidék. Fenyőerdők szélén elfelejtett fatönkők álltak és apró völgyekhez kötve úgy heverték a fűrésztelepek, mint félig korhadt legyek a pókhálóban...

Utoljára Schwarz Dezső fűrészkezelő hagyta el a vidéket. A holmija: esőköppeny, molyette télikabát, két aszpirin, „régiből“ való doboz rühkenőcs, gonorrhoea fecskendő és zsiros tartalékbakkancs a hátizsákjában. A szeges botot a kezében szorongatta. A rossz tükör, a viharvert alsónadrág és gallér, a fenyőfaág a kunyhóban maradt.

— Szervusz telep! Szervusztok gömbfaköbözések!

Még egy pillantást vetett az irodára, alvó kékceruzákra és egymás hegyén-hátán álló rubrikákra. A fuvardíjak és lefektetett méterfák is elsuhantak a szeme előtt. A cégpecsét sem állt a régi helyén; a gazdasági válság leseperete azt is.

— Megyek a jól megérdemelt penzióba! Legalább kialszom magam! Rendes ágyban! Ahol nincs poloska! Sőt — bolha sincsen! — gondolta kéjjel és az utolsó husz év futkosásaira gondolt: frontra, hajnali felkelésekre roham előtt, kint az erdőn.

— Nem érdemes! Nem érdemes! — kiáltotta hangosan.

Hol legurult, hol hegyet mászott, közben ösvényes erdőkön szaladt végig. Jobban ismerte a környéket, mint a gyerekek.

A hegytető közepén szembetalálkozott Gavrillával.

— Kár, hogy elmész, Domnule — mondta a gyerek — idén télen megtanultam volna tőled a számadásokat is.

— Belátod már, hogy igazam volt? — kérdezte Dezső nagy daldallal.

— Bizony! Aki tud írni, olvasni, számolni, mégse hal éhen! — mondta Gavrila megadással.

Régen viták voltak erről az ember és a gyerek között. Dezső védte, dicserő a ábécét. Gavrila nem tudta belátni, mire való.

— Milyen jó lesz, ha üzleteket kötsz és alá tudod írni a neved — magyarázta Dezső.

Gavrila sokáig ellenállott, de aztán egyszerre felcsattant a viláosság benne s azontul odacsatlakozott a fűrészkezelőhöz. Dezső vezette nehéz kezeit, dresszirozta, mint a havasi medvét.

— Fölkeresem én magam a városban! Megtanulom a számadásokat ott is.

— Eltévedsz te, amíg odaérsz!

— Dehogy tévedek! Amerre még csak a hidakat és a kocsmákat számolom meg.

— Miből fogsz élni benn? Pénzed nincs, munkát nem kapsz!?

— Beálllok szolgának, magához!

— Mától kezdve facér vagyok én is! — felelte Dezső.

Gavrila csóválta a fejét. Nem hitte el, hogy egy okos úr, aki annyi mindenhez ért s aki annyi bocskorosnak parancsolt errefelé — szűkölködjék, koplaljon.

— Akkor elmegyek örnek a faraktárba. Éjjelezni én is tudok.

— Maradj csak itt! Inkább békülj ki a papnéval. Okosabb lesz! — kiáltotta utána Dezső, mert már messze volt.

Fejében sokáig ott koválygott Gavrila jövődő sorsa. Még két-há-

rom napig süt a nap és száraz az erdő, aztán lecsap az eső, a fákat behálózza a dér és az unalom, és már csak a fenyők maradnak zöldek. Madár helyett csak a kőd vonul hegyekről-völgyekre, lassan, gyűlöletesen, mint templomban a tömjén, mint gépek mellett a gőz. Nemsoká tél poroszkal végig a vidéken, a pisztrángok befagynak a patakba s a halászok úgy piszkálják ki őket a jégkéreg közül, mint szardiniákat a konzerves dobozból.

A fűrészkészítő agyában tizenkét tél unalma élt, ezalatt megkövesedett belülről, mint kőszén a földrétegek alatt. Elképzelte, milyen lesz ezeknek itt a tél! Hisz' alig volt munka az idén! Dezsőnek otthoni kollégái jutottak eszébe, hivatalnokok mindenféle fajta üzemekekből, pénztárnokok, könyvelők, irnokok, bankfiúk, akik a szervezetben billiárdoztak, cél nélkül, várva a konjunkturát, ami nem jön. (Napjaink egész bizonytalansága eszébe jutott.)

Hirtelen ideges lett és éhes. Egy pár mogyorófa bokorral találkozott az úton. A mogyoró megérett rég, le is hullott, a bokrokon erőtllenül lógtak a levelek. Keresgélni kezdett mohón, mint a gyermek. Egy mogyorót ketté tört plombált fogaival, többet nem is talált, mert Gavrila is járt erre és alaposan átkutatott minden helyet.

— Á! Van szerencsém, Domnule Dezső!

Arsénie állt mögötte, a szívhajos halász és szomszéd. A víz felől jött halkan, a patakzaj miatt nem lehetett hallani lépteit. Nevetett és örült, hogy sikerült meglepnie a fakukacot ilyen gyerekes foglalkozás közben. Arsénie családja ott lakott a fűrészközelében. Két gyereke, felesége, apja, nagyapja, anyósa, rengeteg ember egy fedél alatt.

Dezsőnek sok ellensége volt a környéken, gazdája pénzét mindig erélyesen védte, de Arséniékkal jól bánt mindig. Nem ő szerzett ingyen orvost, szivcseppet Arséniének? Nem ő javította meg a varrógépet? Pedig a gép több volt nekik, mint a titkos pálinkakimérés, mint a széna, ami termett, mint a tehén, mint a kereset. Arsénie szorgalmas felesége ott ült az icipici ablakban folyton és varrt. Varrnivaló volt elég. Ügynök beszélt beléjük a gépet, részletfizetésre vették, még konjunktúra idején s a részletek fele most is a hátukon volt.

Arsénie tizennégy év óta volt beteg. Azóta megszokta azt, hogy kinézzék, hogy úgy tekintsék, mint akit már régen betettek a hideg sirba, a föld közé. Gondolatban lefosztottak róla minden értéket és erőt, a holmiját, a pár szál erdejét is felosztották már. Mint a csontváz, szegény volt és üres. Arsénien először végigfutott a jeges rémület, ágnak dől. Ez már régen volt, azóta megnyugodott.

— Egven meg a fene mindenkit és mindent! — gondolta magában és semmivel sem törődve halászni kezdett.

A halál lepergett róla, mint a vízcsepp.

Sokszor gondolta magában: — Milyen furcsa! Megszabadultam a fronttól és egy vacak esőtől lettem beteg. Máskor pedig annyit vesződött a horoggal, hogy a halálról meg is feledkezett. Néha elerőtlenedett, olyankor elnyúlt az ágyban, mint régen a fedezékben és várta, hogy elmenjen felette a veszély. Eddig szerencséje volt.

— Mi újság nálatok? Van hal? — kérdezte Dezső.

— Fenét! Hoztam volna neked is szivesen, de nincs.

Ezelőtt Arsénie egyedül volt. A többiek dolgoztak. De mióta úgy tönkrement itt az élet, azóta a lustálkodást mások is halászzal kötötték össze.

Arsénie feltűnően rossz színben volt és — mint a félholtaknak — keserű vonás látszott a szája körül.

— Ne törd magad annyit, te — mondta Dezső hátrahökölve. — Ne-

ked a gyaloglás méreg!

— Mit bánom én! Más bajom van nekem! — felelte feljajdulva.

— Csak nem a géptű törött el megint?

— Más baj van! Jó hogy találkozom veled, Domnule.

— Csak nem beteg valaki?

— Nem szólok semmit, nézd meg.

Lementek a patak melletti házhoz. A tetőn bársonyos moha volt, az udvaron Arsénie kisebbik fia játszott szennyes ingben, a disznó mellett. Otthon volt mindenki. Az összes öregemberek és öregasszonyok. Idegen csak egy volt, a juhásztor a tulsó hegyoldalról, aki nyáját a bojtárra bízta. Lejött ide pálinkát inni.

A varrógép megállt, mikor Dezső belépett. A sarokban csámpás kucoricamorzsoló széken Arsénie nagyobbik fia ült; a lábán piszkos rongy.

Arsénie föllebbentette a rongyot. A gyerek fölzsizszent. Lábán kerek lyuk látszott, mintha gránáttal ütötték volna.

Mióta Dezső szerzett ingyen orvost és gyógyszerert, azóta a család szemében ő vette át az orvos varázslatos funkcióit.

— Meg lehet ezt gyógyítani? — kérdezte Arsénie.

Dezső megdöbbenve nézte a lyukat. Katonakorában is volt sokat kórházban háború alatt; nemi baja is volt, más baja is.

T! B! C! — mondta magának. — Kórházba kell vinni, azt hiszem a lábakat gipszbe teszik, — mondotta hangosan.

Arsénie belenyugodott abba rég, hogy a betegek nagy államához tartozik. De hogy a fia?

— Sokáig lesz beteg?

— Azt hiszem pár hónapig.

— Nem kell levágni a lábát?

— Ne félj, — nyugtatta meg Arséniet Dezső.

Nagyapó is közbeszólt: lemoszuk mindennap fenyőfürdővel, meglásátok egy hét alatt jobban lesz!

— Hallgassatok rám! — szólt erélyesen Dezső. Ugy-e hiába fizettek 25 leit a ráolvasásér? Nem használt az ima semmit. Mégis csak én javítottam meg a gépet. Higyjétek el nekem: ez a gyerek orvosok kezébe való.

— Domnule Dezső! — kiabálta valaki hátulról.

— Dom—nu—le!!!

Dezső megállt.

A pálinkaivó pásztor szaladt utána Arséniéktől.

— Uram! Nekem injekciókat adtak a combomba és a vérbe! Azt mondták: szifiliszem van. De már nem volt pénzem, hogy tovább kezeltessem magam! Most a lábamon van egy seb! Olyan mint az Arsénie gyereké! Vajjon ez attól van? Vérbajtól?!

A seb erősen szagos volt, helyenként fekete, mintha legyek lakmároztak volna belőle.

— Én nem tudom, hogy attól van-e vagy sem, de folytasd az injekciókat, mert különben baj lesz.

— Ezerötszáz lei kapni valóm van a juhoknál, ez rámegy az injekciókra, élni miből fogok?

— A lábad fontosabb mint az ezerötszáz lei — felelte Dezső és otthagya a pásztort.

Ő maga is vérbajos volt, itt szerezte ő is munka közben. Ki tudja hogyan, ki tudja kitől? Ez a vérbaj: lezárt fejezet. Az orvosok „kikezelték” és sorsára hagyták.

— Tényleg egészséges vagyok vagy csak lappang bennem az egész? — töprengett magában. — A sír szélén állunk mind?

Megrohanták a környék összes betegségei. Patakok tifusz bacillussal voltak teli, fenyők alatt és házak között véres gyerekszékek fényltek. A gyerekeket vérhas tizedelte meg, asszonyok sokszor a bába piszkos kezétől pusztultak el, s az ifjúkori halál is mindennapi volt.

A pénzések elhagyták rég az erdőt. A pap volt az egyetlen egészségi szerv. S télen sitalpakon indult ki temetésre, így jobban győzte mégis a dolgát.

Hideghavason a halál annyi sem volt, mint mikor bogár roppan a szekér kerekei alatt.

Hangosan gondolkozott Dezső: mi mégis értünk sok mindenhez! Nyelveket tudunk! Városokban lakunk. Vannak még némi lehetőségeink. Ezeket tiz évvel előbb viszi el az ördög.

Tudta jól, hogy Közép- és Nyugat-Európa zsákuccába került. Újságból tudta azt is, hogy lázasan fegyverkeznek mindenfelé.

— Vén csont vagyok és mégis behivnak engem is.

Látta magát zöld katona ruhában, sötét kavernák, hűgyszagú fedezékek között, amint levegő után kapkodva letépte magáról a gázmaszkot.

— Vagy itthon halunk éhen, vagy a fronton döglünk meg!

Arrébb patak sarlózott bele a vidékbe, vékonyan, görbén csergedezett a fűszálak és gyökerek között, mint cérna a tű nyílásán át. Dezső nem látott, nem hallott semmit. A feje zugott, a szíve vert, mintha ágyúgolyók bombázták volna. Sietett lefelé.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETIRÁS KÉRDÉSEIHEZ

Irta: FÜLÖP ERNŐ

1. A könyv, amelyről beszámolunk, szokatlan jelenség a magyar irodalomtörténetírás történelmében. A magyar irodalomtörténetnek mindmáig két jellegzetes típusa volt. Az egyik, a *Toldy—Beöthy*-féle elsősorban politikai szempontok szerint, politikai páthosszal tárgyalt irodalmunkat. A másik, a *Pintér*-féle, száraz statisztikát, lélektelen adatgyűjteményt szerzett belőle és ez a hagyomány még érzékenyebb, művésziileg fogékonyabb történészeknek — mint *Horváth János*-nak — stílusára is bénítólag hatott. Szerb Antal szakított mindkét hagyománnyal és tudatosan szembehelyezkedik velük. „Be kell vallanunk” — írja bevezetésében — „hogy a könyv megírásánál a stílus kérdését minden elmondott tudományos problémánál fontosabbnak tartottuk.” (I. 21.) S ez a stílustörekvés Szerb Antalnál nem maradt csak szándék: meg is valósult.

Az irodalomtörténetet Goethe: *Dichtung und Wahrheit* c. művére szokták visszavezetni — s a modern szellemtörténeti irány valóban Goethe-ig nyúlt vissza. A goethei irodalomtörténetírás elsősorban szellemi önéletrajznak készült. Szerb Antal számára is az irodalomtörténet személyes ügy, mint az önéletrajz: magyar kulturájú lévén, a magyar művelődés multjában is a maga jelen kérdéseire keres megoldást. Másrészt a goethei csira művészi önkifejtés volt: és Szerb Antal könyvét olvasva, szinte meghökkenünk annál a gondolatnál: hogyan lehetett a művészet egyik ágáról, az irodalomról mindmáig nálunk olyan művészietlenül, szárazon, élettelenül értekezni, lendületlen ész-kategoriákba

foglalni megrendítően komoly és érzelmi emberdokumentumokat? Hiszen a történelemírás átmenet a művészet és a tudomány között s amit nem ad meg igazságainak természettudományos precizitásában, azt pótolnia kell fantáziájának önmagát igazoló művészségével!

Szerb Antal irodalomtörténetének értéke, hogy a művészi munkának készült és azza is vált. Nyelve az Adyn nevelődött, német szellem-történészek és angol szépirokon csiszolódott legmodernebb nyelven. A tudományos pontossággal gyűjtött anyagba nem merül el, hanem föléje emelkedik, — ugyanakkor azonban beleérzi az ábrázolt írókba önmagát és kimeríti az írókból saját, legbelsőbb hangulatukat. A beleézés és kimerzés, a mindent-megértés és ugyanakkor fölényesség ugyanúgy keveredik benne, mint Huxleyben. A legmodernebb szempontok szerint elemzi tárgyát — és az elemzés mégis úgy hat előadásában, mintha impressziók gyűjteménye lenne, szellemes csevegés és pletykálgatás. Irónia és páthosz, humanizmus és cinizmus pólusai között mozog, az ő lelki képlete is hasonlít Huxley ama hőséhez, kibén önmagát rajzolva így fejezi ki végső bölcsességét: ingadozni a pólusok között... Talán az ilyen magatartású, ennyire „vegyes“, önmagukban megosztott emberek az ideális történészek: őket nem köti az egyoldalúan vallott eszme, amely kitűnő iránytű a gyakorlati cselekvésben, de veszedelmes eltérítő a művészi gyakorlatban, beleértve a történettudományokat is. Érthető, hogy a konzervatív irodalomtörténészek lapjában, az *Irodalomtörténetben* (5.—6. sz.) *Keményfy János* név alatt erősen megtámadják Szerb Antalt s jellemző az is, hogy milyen ürügy alatt támadják meg. Szerintük teljesen elhibázott célkitűzés hogy Szerb A. az egész társadalom számára akart irodalomtörténetet írni. „A magyar társadalomnak — írja a cikkíró — mint más társadalmaknak is — csak elenyészően kis része (írók, tudósok és irodalomtanárok) olvas irodalomtörténetet.“ A cikkirő különösképpen elfelejteti, hogy minden középiskola diáksága is olvas irodalomtörténetet, sőt, sajnos, nemcsak olvas, hanem tanul is és az érettségi bizonyítvánnyal együtt magával viszi a középiskolából a történelem iránti teljes közönyét, unalmát, iszonyát, amelyet a tankönyvek, a „tudós“ irodalomtörténetek vetettek el benne. A szellemudományok abban is érvényre juttatják „átmeneti“ jellegüket, hogy a nagyközönséget érdeklő tartalmakat fejeznek ki. A múlt század egyik főeredménye, a történeti szellem mélységesen belegyökerezett a modern emberbe: a multtal, történelemmel érvel minden politikai irány, a multban keres az ember cselekedeteire igazolást, de ami még fontosabb: ráeszméltünk arra, hogy amint minden történés, minden folyamat, magunkat is beleértve, — úgy önmagunkat is csak történetünkükből érthetjük meg. A történettudományok nélkülözhetetlen segédeszközei a „gnothi sze auton“ önmagunk mélyebb megértése törekvésének... Nemcsak a tudósokat és tanárokat érdekli az irodalomtörténet sem: érdekli igenis az író — s ki nem író ma a széles világon? — érdekli a polgárt, aki menekül a jelenétől, érdekli a munkást, akit minden történelem érdekel, mert a történésben érdekelve van, — de mindezeket csak akkor érdekli, ha a tudomány leszáll „magas“ piedesztáljáról, amely tudálékos konyhanyelven legtöbbször silány bélyeggyűjtő és bogarászó szellemeket hordoz. Ép' azért figyelemreméltó Szerb Antal nagyszabású kísérlete, amiért a konzervatív irodalomtörténészek leszólják: mert demokratizálta tudományát. Ez a demokratizálás, mint Szerb bebizonyította, tulajdonképpen nem „alászállás“, hanem felemelkedés a ma szintjére, európai nivóra, aktuálításra, kibővített életszemléletre. A „társadalom“, amelyet oly mélységesen lenéznek a Keményfy János-szerű tudomány-kisajátítók, jóval messzebb jár már, mint ők. Szerb Antal kinyitotta az ablakokat: köszönjük a friss levegőt.

2. A kritikus első benyomása Szerb Antal művéről a mű művészsége, amely egyrészt leköti mindvégig — másrészt határozottan felszabadító hatással van rá, mert régi szomjuságát elégíti ki. De ugyanez a művészség meg is nehezíti a kritikai tevékenységet: mert ahol kissé sántít az igazsága, ott is „szép“, stílusos, eredeti, érdekes és mindenekelőtt — újszerű. A „módszerről“ írt bevezetésében (I. 8.) röviden előadja a módszert, amelyet művében követett. „Szellemtörténet, irodalom-szociológia és lélektani elemzés jelzik a hármast, amellyel az irodalomtudománynak élnie kell“, — írja következtetésképpen. Ugy látjuk azonban, az író a módszer hierarchiájának megállapításában tévesen járt el és az elvi tisztázatlanság bizonytalanná teszi kutatásainak körvonalait. Az első kérdés, amelyet egy modern irodalomtörténetnek tisztázni kellene, az, vajjon van-e az irodalomnak egyáltalában története? És ha van, miben áll az? A földnek, egy embernek, az állatvilágnak, egy népnek van története, mert van anyagi folytonossága, szerves növekedése. Általában történelemtől csak olyan létezőknél beszélhetünk komolyan, amelyek változásaikban is azonosak maradnak önmagukkal, amelyek változásaiban éppen önmagukkal való azonosságuk nyilvánul meg, amelyek önmaguk változásainak elsődleges hordozói. Az irodalomnak ilyen értelemben véve nincsen története, nincs immanens folytonossága, önmagából következő, egyszerűen: nincs szervesége. S hogy mégis beszéltek és ma is beszélnek az irodalom történetéről, az egyike az idealista világszemlélet számos maradványainak, amely az eszméknek organikus létezését tulajdonított, sőt az eszméket vallotta egyedül-létezőknek s amelynek számára az irodalomnak inkább volt története, mint az eleven embernek... Az irodalom nem magyarázható az irodalomból, a renaissance irodalma nem a feudálisból, az állítás tagadása és a tagadás tagadása elve alapján ad infinitum, és ha a következő korszak tagadja is a megelőző állításait, nem valami teremtő s ugyanakkor mechanikus szellemi szükségszerűség alapján tagadja, hanem egyszerűen, mert a társadalomban élő ember működik, gyarapodik, változik s a megváltozott ember máskép' szól, beszél, rajzol vagy vés. Mint Marx mondta legelőször és határozottan: „Az erkölcsnek, vallásnak és egyéb ideológiának... nincs története, nincs fejlődése, hanem az anyagi termelésüket és anyagi közlekedésüket kifejlesztő emberek valóságukkal együtt megváltoztatják gondolkozásukat és gondolkozásuk termékeit is.“ (Der hist. Mat. II. Kröner-kiadás, 1932. 13. o.) Az irodalom tehát nem „alany“, hanem „állítvány“, nem „független változó“, hanem „függvény“. Az irodalomnak, mint emberi működésnek, alkotási formának összefüggését, értelmét csak a társadalom adja meg... Ember nélkül az irodalom holt anyag.

Szerb Antal nem tudni miért óvatosságból vagy tájékozatlanságból, nem világított rá az irodalomtudomány e legdöntőbb kérdésére s ehelyett beéri azzal, hogy az énről és nem-énről nagybetűvel, mint „az irodalmi alkotás két metafizikai mozzanatáról“ beszéljen, holott az én és a nem-én „metafizikai“ különbsége elmosódik abban a társadalomban, amelyben minden „én“ személyfeletti tartalmakat hordoz és minden személyfeletti tartalom valaha személyes volt.

Am induljon ki valaki induktíve az irodalom tárgyi, anyagi jelenségéből: a műből, de jusson el alkotójának szellem- és érzés-világán, formáján, egyéniségén át a társadalomhoz, amelytől ruháját, élelmét, szavait, formáit s végeredményben egész életét kapja. Szerb A. módszerének levezetése nem szükségszerűen következő, nem az anyaga természetéből folyó, hanem deduktív és osztályozó. Tekintve, hogy irodalomtörténet nincs, hanem csak a történetnek, a *törtéző embernek* van irodalom-

ma, az irodalmi szintézis módszere a történetből indulhat csak ki, mint meghatározó és belejátszó háttérből, ebbe a történelembe ágyazná be az író mintegy szimbólikus prizrát, kiből kora és osztálya s sugarai öszszegyűlnek, mint individuumot, vagyis nemcsak vegyületet, hanem éppen meghatározott, egy bizonyos és soha-többet embert, aki művében esztétikumot alkotott és visszahatott a társadalomra. A legtágabb értelemben vett szociológia, amely magába zárja a társadalom történetét, vagyis a gazdasági-, politikai-, szellem-történetet, — az egyéni és kollektív lélektan és az esztétikai elemzés hármassága szerintünk az a „módszer, amellyel az irodalomtudománynak élnie kell.“

Rendkívül visszás és elgondolkoztató, hogy Szerb Antal, akinek elméletileg más a módszere, gyakorlatban végeredményben ezt a módszert alkalmazza. Legszembetűnőbb ez — mindjárt az elején — a felosztásnál. A felosztás alapjának ugyanis „lényegesnek“ kell lennie, az irodalom „lényegéből“, alanyából, okából kell kiindulnia, különben esetleges és nem kielégítő. „A legalkalmasabbnak látszik“ — írja Szerb A. — „egy szociológiai felosztás: az irodalmat aszerint osztani korszakokra, hogy melyik volt benne a hangadó társadalmi osztály.“ (20. o.) Eszerint aztán a magyar irodalmat egyházi, főúri, nemesi és polgári irodalomra osztja. De mért nem világítja meg Szerb Antal közelebbről, hogy mért „látszik legalkalmasabbnak“ ez a felosztás? Ha ezt megvizsgálja, kiküszöbölhette volna e felosztás „fő nehézségét“, amely abban áll, hogy pl. az egyes osztályirodalmak mélyen belenyúlnak a következő korszakokba. Szerintünk a szociológiai felosztás nemcsak „alkalmasnak látszik“, hanem — egyedül, lényegesen, szükségszerűen, az irodalom természetéből kifolyólag alkalmas s ezért elfogadjuk Szerb Antal felosztását, azzal a változással — mely szerintünk javítás, — hogy a felosztás legfőbb szempontja nem az osztály, hanem a társadalom egészének bizonyos rendje és szerkezete. Vagyis mi a feudalizmus, kapitalizmus stb. irodalmáról beszélünk s mivel „Az uralkodó osztály gondolatai“ — s így írásai, — „minden korszak uralkodó gondolatai“ — s így írásai (Marx id. műve 37. o.) — másodsorban beszélünk csak az osztályos irodalomról — és pld. az egyházi irodalmat nem egyfolytában tárgyalnánk végig a középkortól a 18. századig, hanem a korai kapitalizmus korában tárgyalnánk a középkor emez anakronisztikus nyulványairól is. Sajnálatos, hogy Szerb Antal, aki művében elég teret ad a szociológiai okfejtésnek, nem merült el mélyebben az irodalom és társadalom összefüggésének filozófiai kérdésébe, mert ez az elmerülés még biztonságosabbá tehetné volna kutatásait. . .

3. Szerb Antal bevezetésében nemcsak az „általános“, „nemzetközi“ irodalomtudomány módszereivel szemben foglal állást, hanem a speciálisan magyar irodalomtörténet módszereivel szemben is. „Önmagából“ — írja — „nem lehet (a magyar irodalomtörténet) jelenségeit megmagyarázni, hanem csak az európai fejlődésből“, „a magyar történelmet nem lehet megérteni Európa története nélkül“ — és így jut el a speciálisan magyar irodalomtörténet „egységes szempontjához“: „hogyan sikerült egy-egy időpontban megteremtteni a magyarság és európaiság szintézisét, majd hanyatló korokban hogyan maradt el a magyarság a rohanó Európa mögött és hogyan talált új szintézisre egy másik eszmemagaslaton: — ez adja meg a magyar irodalomtörténet belső ritmusát.“ (18. o.) Míg a régi magyar irodalomtörténetben „a centrális szerepe annak juttott, hogy miben különbözik Magyarország Európától“ — Szerb Antal Ignóti híres aforizmája alapján azt akarja megmutatni, „hogy miben hasonlít hozzá“ (17. o.) Ez a főszempont ismét csak azáltal válik „szükségyszerűen“ főszemponttá, hogy a tárgy természetétől következik. Szerb

Antal inkább intuíció-szerűen villant rá, mint szillogizmusok alapján. Előzőleg, a felosztásnál a társadalomról beszéltünk „általában“, és az irodalomról „általában“. Most a magyar társadalomról és a magyar irodalomról beszélünk és annak külön törvényeiről. Szerb Antal — nagyon helyesen, — ismét a történelemtudománytól kéri kölcsön főszempontját, mert amint az általános irodalom az általános társadalomtörténetnek, úgy a magyar irodalom sajátos ritmusa a magyar társadalomtörténetnek, függvénye. Viszont ugyanúgy, amint a módszer és a felosztás megállapításánál nélkülöznünk kellett részéről a „Wesensschau“-t, a lényeglátást, úgy most sem ad feleletet a legfontosabb kérdésre: miért volt „minden magyarnak, aki az átlagon felülemelkedett, Európa a legfőbb szerelme“ (18. o.), miért volt Európa a magyarság számára minden kapcsolat ellenére valami más, idegen, távoli, miért estünk oly távol „az élő vizek forrásától“, a „művelődés eleven műhelyeitől“, miért nem volt Magyarország egyetlenegyszer sem az az Európa, amely felé más népek sóvárogva néznek? Mert ha az én és nem-én között nincs is metafizikai különbség, a magyar és az európai között majdnem az volt évszázadokon át? Vagyis, ténynek véve a magyar történelem és irodalomtörténet ritmusát, mi magyarázza ezt a ritmust? Ezekre a kérdésekre a választ Szerb Antal csak a szociológiában, illetve a társadalomfilozófiában találhatta volna meg, közelebbről megjelölve a „fejlődés egyenlőtlenségének“ törvényében, melyet — mint annyi mást — először szintén Marx világított meg, a hivatalos tudomány kiközösítettje, akinek tételei csak kerülő utakon, névtelen levelek gyanánt kerülhetnek forgalomba. A társadalomtudomány e törvénye értelmében vannak „vezető“ és „epigon“ társadalmak, de e társadalmak nem faji, nemzeti tulajdonságaiknál, — hanem bizonyos „anyagi“, azaz érzékelhető, földrajzi, gazdaságföldrajzi, társadalomgazdasági, politikai körülményeknél fogva vezetőik vagy epigonok. A középkor feudális, patriarchális, statikus rendjében, amelyben az egyház volt a szellem hordozója, a magyarság lehetett volna vezető is, de nem lett, mert — későn jött, későn kapcsolódott bele, mert évszázadokat kellett ugrania és évszázadokat nem lehet átugrani. A későn-jövés: ez a magyar történelem és így a magyar irodalom döntő és tragikus mozzanata, mely egész ritmusát meghatározza. A későn-jövéshez járul még a földrajzi helyzet mozzanata: — a művelődésben — ez a szabály — azok a népek jártak legelől, amelyeket földrajzi helyzetük élénk kereskedelemre és gazdasági fejlődésre, gyors észjárásra, fényűzésre és kényszerű öneszmélésre rendelt: s ezek elsősorban a tengerekmelletti népek... Magyarországon lehetnek nagy emberek, de nem lehetett nagy kultúra, mert nem volt nagy civilizáció. Ezért nézett nálunk Nyugat felé Szent Istvántól kezdve Adyig mindenki, aki szomjára volt a kulturára, ezért panaszkodik Janus Pannónius majdnem ugyanazokkal a szavakkal hazája barbársága miatt, mint Széchenyi, vagy Ady, ebben közös minden magyar nyelvű és neveltetésű ember ezen a földön évszázadokon keresztül: a lehetetlent akarja, a felépítményt az alépítmény nélkül — mint Szabó D. gunyolta egyszer Klebelsberg kollégiumait, a füsttölgő kéménvt akarja, mely a levegőből levegőbe füsttölgő, mert nincs alatta ház, az életet akarja, amelynek nincs meg a szükséges levegője és napfénye. A mindent, amikor semmi sincs.

A fejlődés egyenlőtlenségének elve magyarázza meg továbbá azt is, hogy sokszor átvettük az irodalmi kifejezéseket, mikor nem vettük meg át a kifejezett tartalmakat, átvettük a humanizmust — városi civilizáció nélkül; kísérleteztünk voltaireanizmussal — polgárság nélkül stb., — de e kísérleteknek ép' a megalapozottság hiánya miatt csődött kellett mondaniuk. A fejlődés egyenlőtlenségének elve magyarázza, hogy Balassa mért nem juthatott el a platonista költészet mélységeiig, hogy Mi-

kes mért nem ismerte Racinet és Adyék mért rekedtek meg a 80-as, 90-es évek nyugati kulturájánál. De ugyanakkor az irodalomtörténet is anyagot nyújthat a szociológiának annak bizonyosságául, hogy a fejlődés — a fejlődés egyenlőtlenségének kiküszöböléséhez vezet: a barbár magyarokat évszázadok, a múlt század magyarjait már kevesebb, Nyugatékat 20 év választotta el az „avant-garde“-történelemtől: a világ irodalma, amely jelenleg csak fikció, erőteljesen halad a felé, hogy fikcióból valóság legyen, amint a világ történelme is egyre erősebben egységesül — a technika szolgáltatotta testi és értelmi közlekedés határ és távolság megszüntető hatása következtében. Végkövetkeztetésképpen tehát megállapíthatjuk, hogy a magyar irodalomnak nincs története, csak a magyar társadalomnak s az irodalom csak e társadalom történetének kifejező jelensége, dokumentuma, — másrészt a magyar társadalomnak sincs önmagából fejlődő, szerves folytonossága, hanem kénytelen erőszakosan alkalmazkodni az előhaladó társadalmakhoz, — s végül, hogy a magyar irodalom a magyar társadalmiságnak ezt a kénytelen epigonszerűségét is dokumentálja azzal, hogy egész történetében, minden, még csak-magyarságát hangoztató művében, sőt abban leginkább, — az összeurópai irodalom bizonyos ágaihoz kapcsolódott.

4. A szociológiai szemlélet hiányosságai erősen kiütköznek művének 4. első részében, amelyben — Horváth János alapvető művére, *A magyar irodalmi műveltség kezdeteire* (Bp., 1931. Magyar Szemle kiad.) támaszkodva megállapítja, hogy „a magyar kultúra születése egybeesik a kereszténység felvételével.“ A turul, a vasorrú bába halál-szimbóluma, a kacsalábon forgó kastély, mint az ősmagyarok világmérete és talán a csodaszarvas regéje mindaz, ami a magyar őskulturából fennmaradt. Egy szóval sem sejteti a Szent István forradalom valódi társadalmi jelentőségét: hogy erőszakosan importálta papjai segítségével az osztálytársadalmat s hogy impórtja annyira erőszakos és „nyugatos“ volt, hogy a szükségszerűen meglevő őskulturának minden útját elvágta az irodalmiság felé. A magyarság „irodalmi és irodalomalatti rétegre hasadása“ (Horváth J. id. m. 9. o.) tulajdonképpen alig nevezhető a magyarság meghasadásának. Amint előbb a magyarság „rátelepedett“ az itt talált nemzetiségekre, érintetlenül hagyva társadalmi formájukat, úgy Szent István király alatt a magyarságra telepedett a nyugateurópai életet élő papság irodalmával együtt. *Hóman-Szekfű* történelméből kiviláglik, hogy a VIII—X. századi német és olasz törvénykönyvekből szó szerint átvett új törvények kezdetben csak a jövevényekre vonatkoztak, a nemzetiségekre nézve hagyományos jogszokásaik maradtak mérvadók... Szerb Antal hallgatással mellőzi azt az epizódot, amely mélyen és szomorúan jellemzi az akkori magyar művelődést: Szent Gellért találkozását a kézi malmon őrlő és munkáját énekkel kísérő magyar szolgálánnyal, amelyről a püspök ezt jegyezte fel: „Boldog az az ember, aki másnak hatalma alá vettétvén, ily' szeliden és zúgolódás nélkül végzi köteles szolgálatát.“ S hozzátette, talán ironikusan: „Ez a magyarok szimfóniája.“ Valóban, Szent Gellértől napjainkig ez a magyarok szimfóniája: a robot... Azt a civilizáló művet, amely Szent István személyéhez fűződik, szükségszerű meghódolásnak, alkalmazkodásnak és fejlődésnek tekintjük, de nem „perfekcionista“ értelemben vett, tökéletesedő fejlődésnek: amint fényoldalai mellett a társadalomban is megvoltak árnyoldalai, úgy ez a kettősség irodalmunkban is tükröződik, mint irodalom — mély és sokatmondó hallgatás. A magyar irodalom történésére nézve ez a hallgatás, bármennyire paradoxnak is tűnjék fel — fontosabb, mint pld. Szent Gellért művei. Szerb Antal a pogánylázadások hátterét is ellaposítja azzal a kérdéssel, vajjon „nemcsak az idegen fajta gyűlölete hozta-e létre azo-

kat" (29. o.) Hallott már Szerb Antal arról, hogy a világtörténelemben valaha is egy „faj” a másikat csak úgy l'art pour l'art, szaglásból vagy hajlamból gyűlölte volna, zoológiailag, minden gazdasági, politikai vagy eszmei ok nélkül?

Az irodalmiság három alaptényezőjének, a szerzőnek, műnek és közönségnek korszakonkénti vizsgálatában főleg Thienemann alapvető irodalomszociológiai munkájára támaszkodik. — A kodexirodalom tárgyalása egyike műve legérdekesebb fejezeteinek. Humanizáló közel-hozó stílusára jellemző, amit a kódexek tartalmáról mond: „Meg volt bennük minden szenzációs irodalom két alapmotívuma: a mártírtörténetekben a gyilkosság és a szűzi aszkéták históriájában a szerelmi érdekesség.” (47. o.) Szellemesen vázolja a magyar irodalom útját a glosszákon, a latin és a magyar közt átköztetítő szójegyzékeken és vendégszövegeken keresztül a 1380 körüli első magyar könyvig: Szent Ferenc legendájáig. Tanulságos okfejtéssel magyarázza azt a jelenséget, hogy nálunk a kéziratok kódexirodalom akkor lendült fel, amikor külföldön már tömegével nyomtatták a könyveket, vagyis hogy a mi középkori virágzásunk az újkor elejére esett. Thienemann szerint az ok a városi élet hirtelen fejlődésében keresendő. Szerb A. e szociológiai magyarázatot kibővíti azzal, hogy e kódexek írói már nyomtatott könyveket fordítottak és a nyomtatott könyvek könnyebb hozzáférhetősége hozzájárult a fordítások számszerű növekedéséhez. A humanizmus vázlatánál azonban mellőzi a társadalomgazdasági hátteret, amely nélkül Erasmus is a levegőben lóg. A reformáció tárgyalásánál becsúszott ellentmondásra az „irodalomtörténet” kritikusa is rávilágított: Szerb tudja, hogy a „cuius regio, eius religio” elve érvényesült az országban, mégis azt írja: „Ez volt az első szellemi mozgalom, amely az ország egész lakosságát megindította” (I. 58.) Egyébként — Troeltsch nyomán — helyesen állapítja meg, hogy „az ó-protestantizmus csak megerősítette a középkori szellemi formákat és azoknak uralmát kétszáz évvel meghosszabbította”. (78. o.) Tinódi „a század riportere volt.” (78. o.), Pázmány, „mint mindenben, a grobianizmusban is nagyobb kortársainál”. Hangja felmelegedik, mikor a mult nagy nyugatlanjairól és nyugatosairól: Misztótfalusi Kis Miklósról, Dávid Ferencről, Szenci Molnárról és Apácai Cseriről beszél.

Balassiról szóló része egyike a könyv legsikerültebb fejezeteinek. Bravurososan fejti ki e költő furcsa kettősségét: rablólovagi és platonista művöltát. Szerb Balassi vallásos költészetét a benne kifejeződő őszinte bűnbánat miatt nagyraértékeli, szerelmes verseit sablonos utánzatoknak tartja. Az okot, amely miatt az oly tehetséges Balassi nem tudott elmélyülni, abban látja, hogy igen nagy volt a távolság „a magyar kultúra és magyar civilizáció közt.” (135.) Zrinyi a költő és a hadvezér, egy Condé és egy Tasso életformáját egyesíti. Az akaraterő embere volt: horvát létére „nemzetiségét az határozta meg, hogy milyen nemzetiségű akart lenni.” (148.) A nem-főur, hanem udvaronc Gyöngyösi, snobizmusa folytán, a legosztályosabb főúri költő. Szerb nem rokonszenven emberi lényével, jelentőségét abban látja, hogy „a magyar nyelv első igazi művésze.” (164.) A népi költészet fogalmának meghatározásánál Szerb a legújabb német kutatásokat használja föl: két réteget különböztet meg a népművészetben, az egyik a „primitive Gemeinschaftskunst”, az ősművészet, amelynek nálunk nincs nyoma, — a másik réteg, amelynek a paraszt a hordozója, „nem a népben gyökerezik, hanem gesunkenes Kulturgut”, alásülyedt művelődési termék, Hans Naumann szavaival. Ennek a tételnek az a hibája, hogy a nép művelődést-termelő erejének hirtelen megsemmisülését feltételezi. Ha a nép őskorában művelődést tudott létrehozni, akkor most mért nem? Szerb elfogadja Naumannék elméletét, de

a népballadáról szólván a székely és skót balladák feltűnő hasonlóságait azzal magyarázza, hogy a kollektív tudatalatti egyformán reagál különböző népeknél. Azt hisszük, Naumannék elmélete nem marad sokáig uralkodó, az igazság valahol középpüth lesz, mint sokszor: azok a változtatások, amelyeken az „alásülyedt termékek“ a nép száján keresztülmenni, szintén tevékeny izlést dokumentálnak. Szerb másutt is ellentmondásba keveredik ezzel kapcsolatban: szerinte a gunyolódó gajdok paraszti termékek -- (egy kivétel már megdöntené e szabályt!) -- viszont néhány sorral odább azt írja, hogy diákok énekelték e gajdokat, hogy az ebédet megszolgálják. — A kurucköltészetben kétségesnek tartja, hogy nem az egész Thaly írta-e? — Mikes rajzában hitet tesz a múlt század emberbaráti reformszelleme, a barátságos és nyájas mikesi humanizmus mellett. — A XVIII. századi voltaireianus főurakban, Feketében és Sztarayban, továbbá a rousseauista Orczyban meglátja a forradalmi Franciaország arisztokráciájára is jellemző defaitizmust, frivolitást és gyöngeséget.

A nemesi irodalom érdekes bevezetésében elfogadja Szekfű megállapítását, amely szerint a magyar harmadik rend — a köznemesség volt. Ennek megfelelően a polgári ideológia nálunk változásokon ment át: a szabadság eszméje alatt elsősorban a függetlenséget értették. A magyar nemes úgy élt jobbágycsoportok közt, mint az angol gentleman Indiában. A magyar gentleman is alávetette magát a kötelező kasztfegyelemnek. Jellemző a felvilágosodás eszméinek és a köznemességnek kapcsolatára, hogy egyedül nálunk fordították le latinra, a köznemesség nyelvére a Társadalmi Szerződést és a Marseillaisét. Gvadányi és Dugonics — az egyik dalmata, másik olasz, -- magyarkodásánál megjegyzi Szerb, hogy „Magyarországon a fajvédelmet mindig idegen fajuak csinálták“ (237.) Őszintén fájjalja, hogy Kazinczy a heves temperamentumu és kora politikájának nivóján álló Bacsfányit kiszorította az irodalmi vezérségből. — A preromantikusok gárdájából kiemeli az „etherikus“ Daykát. — Nagyon aktuális szavakkal ítéli el I. Ferenc abszolutizmusát — (bár előbb bókot mond az an und für sich abszolutizmusnak) — „vissza akart állítani politikai eszközökkel egy lélek és szellemtörténeti állapotot, mely a múlté volt“ (252.) Nem huny szemet afölött, hogy a nemesség a „magányos óriás“, Berzeviczy Gergely kivételével — örült a reakciónak. A renddel szemben való minden ellenzékiesség a nemzeti nyelvért való küzdelemben torkoll, a legkisebb veszedelem ökönomiája alapján, tehetnénk hozzá. Kazinczy Németh L. szavaival „az irodalom telefonközpontja“ akart lenni. Kiemeli Kazinczyt a pintéri „német-görög klasszicizmus“ skatulyájából és az empire-stilus-törekvés vignettájával látja el. Berzsenyi megformálásában Szabó Dezső tanulmányának nyomán halad: az erő költőjét ünnepli benne. Kisfaludy Sándort kellően leszállítja magas polcáról, míg Csokonaira meleg és finom szavakat talál: „A királyi paloták összeomlanak, de a porcellénfigurák megmaradnak“ (281.) A gondokkal küzdő, beteg költő cizellált dalaiban „az Eleven Rózsa mulhatatlan reggeli ragyogása él“. (A Csokonay rész egyike a legszebb magyar esszéknek.) De miért gondolja Szerb, hogy a Ludas Matyiba, (amelyet kissé tulróviden intéz el) „nem szabad demokratikus tendenciát beleolvasni“ (287)? Beleolvasni tényleg nem kell, mert ki lehet olvasni belőle! Katona-tragédiájából „számunkra is megmarad az emberi tragédia Bánkban és Tiborc megváltatlan keserűsége“ (289.) Széchenyi megítélésében nem függetleníti magát Szekfű sémájától, nem látja meg ennek a kétségtelemül zseniális embernek alkati és helyzeti meddőségét, módszereinek egyrészt korszerűtlenségét, másrészt bethleni értelemben való kihatározhatóságát s azt írja: „Ami ezután jön, Széchenyi szellemében kell jönnie“ (326.) Hiszen Szerb A. maga idézi Széchenyit, aki a Bánkkal kapcsolat-

ban cenzurát emlegetett: „Mégfoghatatlan, hogy a kormány megengedi ilyen esztelenség előadását. Rossz, veszedelmes tendencia!” — írja naplójába az előadás után, idézve harminc oldallal ezelőtt. Mikor veszi észre a jóakarató történész-nemzedék, hogy Széchenyi szekfüi felfogása ellenkezik a társadalom széles rétegeinek emberi méltóságával és öntudatával?

Vörösmarty főerejének mithoszalkotó képzeletét látja, amely kisebb époszaiban és a Csongor és Tündérben nyilvánul meg a legtisztábban. Petőfi radikális liberálizmusát fiatalságával és szegénységével indokolja. Költői attitűdjét Horváth J. alapján a „lírai realizmusban” látja. Érdekeseen magyarázza Petőfi szerelmi lírájának biedermeier jellegét: szerinte a szenvedélyes költő Szendrey Julia iránti szerelmét, amely „két vad és féktelen természet összecsapása volt” (II. 56.) azért stilizálta át szelid érzelmévé, hogy a nő osztálytudatának hizelegjen, hogy megmutassa: szerelemben ő is uriember. Népiessége politikai állásfoglalás, tudatos egyszerűsítés volt és végeredményben nem népi valaki irta a nem-népnek, hiszen: „a nép nem olvas verseket, más dolga van, akkor és most és mindörökké” — írja Szerb Nagy Lajosra, az íróra valló indulatkitöréssel. Szabadságszeretében meglátja a vallásos energiát, viszont szerinte „naiv dolog lenne P-t a marxista eszmék előfutárának tekinteni” (62.) Petőfi valóban nem volt eszmei előfutár, de érzésben, szabadságvágyban, temperamentumban olyan elemeket hordott, amelyek miatt kedves költője lett a munkásságnak. Kemény Zsigmondot szándékaiért és tragikus életéért többre értékeli, mint esztétikai értéke alapján az szükséges lenne. — Eötvös merész liberálizmusát lélektanilag magyarázza: aulikus apja bűneit akarta „kompenzálni”. — Jókai főértékét nyájas, gyermekded emberségében, jóbarát-voltában látja. — Tompa az ósz költője, a forradalmár-pantheista Vajda Péter másodrangú tehetsége miatt szerinte nem érdemli meg, hogy kiássák. — Aranyt mintha kissé Arany receptje szerint dolgozta volna föl: „Nem a való hát, annak égi mása...” Eposzi törekvéseit Wagneréihez hasonlítja: a mult mithoszaiban keresni a nemzet végzetvonalát... Realizmusa mellett monumentálisát hangsúlyozza. Balladáit csak-virtuózkodásnak tekinti, pedig mintha a mélyütkön érződő büntudat kifejezése szükséges lett volna Arany számára? S vajjon nem lehetne-e e büntudatot és a szabadságharc utáni Arany keserű melanchóliáját szorosabb összefüggésbe hozni elvi likvidációjával? Szerb is megállapítja, hogy „a népi fi mindenről beszélt, csak a népről nem”... Az Ember Tragédiája alapkoncepciójának az individualizmus és kollektívizmus közti küzdelmet tartja. Rendkívül érdekes megoldást talált a Tragédia sokat vitatott happy endjére. „Ádám az apollói, Éva a dionysosi principium. Ádám a világos, építő öntudat, mely magas célokra tör és ha célját nem tudja elérni, összeomlik. Éva a homályos ösztön, a természet szava az emberben, mely semmi mást nem akar, mint élni és dacol a szellem minden erejével” (10.) E magyarázatot meggyőzőnek találjuk. — Szerb a magyar irodalom történetén végighuzódó magatartást fedez fel benne: a fatalista Zrinyi „és mégis”-es dacával Vörösmarty „Lesz még egyszer ünnep a világon”-jával rokon Madách utolsó sora: Küzdj és bizva bizzál. — A gentry lírába sorozza Kiss Józsefet és nem emeli ki, — Vajda Jánosnak az a jelentősége, hogy szakít a biedermeier szerelemtanallal és metafizikálansággal.

A polgári irodalomban is igazoltnak látja, hogy „valamely közösség akkor találja meg önkifejezését az irodalomban, amikor már túl van a zenithjén.” (141.) A polgári irodalom legfőbb mondanivalója az atomizált ember súlvos magánya. A Nyugatot távolról sem tartja dekadensnek — tele volt naiv hittel, újrakezdéssel. — Rákosit, Herczeget fölényes

iróniával, Gárdonyit hüvös objektivitással, Bródyt, Szomoryt és Krudyt szeretettel tárgyalja. Megállapítja a fontos tényt, hogy „a Nyugat nyugatosága megrögződött a 80-as és 90-es éveknél” (164.) — Ady világnézetét helyesen a vitalizmus kifejezésben foglalja össze, a nagybetűs Élet kultusza volt Ady legfőbb mondanivalója. Makkaival egyetértve nagy vallásos költőnek tartja. Szerinte Ady hozta be a pénz-témát költészetünkbe és megfeledekzik Szilágyi Gézaról, aki ebben és másban megelőzte Adyt. Ady szocializmusának gyökereit „fajszeretetében” keresi. Ha ezzel azt akarja kifejezni, hogy érzelmi szocialista volt s a szocializmusban a speciálisan magyar és paraszti kérdések megoldását kereste, akkor ennek nem mondunk ellent. — Babitsba nem hatol elég mélyen, Tóth Árpád esztétikai jelentőségét nem ismeri föl, Móricz kétosztályiságát ügyesen elemzi. Prohászka, Ravasz László és Tormay Cecil méltatására loyális szavakat talál. Szabó Dezső értékének tudja be, hogy általa „a nacionalizmus újra modernné lett” Magyarországon. Szekfű szerinte „talán” a legnagyobb demokrata(!) Stilusára amugyis jellemző a sok „talán”? — „talán” Nietzsche gondolatát fogadta el, aki minden művét kérdőjellel szerette volna befejezni, önmagával szemben való szkepszisének jelzésére? Vagy egyszerűen sok még a bizonytalanság és kérdéses „talán” Szerb világnézetében?

5. Szerb A. bármennyire objektivitásra törekszik is, mind a bergsoni intuitív megragadás, mind a dilthey elemzés megismerés-módszereivel, művészi erejénél fogva legtöbbször észrevehetően revelálja magát s nem titkolja el rokon- illetve ellenszenvet. S ez természetes: a tárgyilagosság tökéletes megvalósítói csak azok lehetnek, akikben alig van szubjektum, erős alanyiség, szóval: egyéniség. Szerb rokon- és ellenszenviben meglehetősen progresszív: humanista páthosza, józan emberisége iróniája fölé emelkedve hatja át írásait. Irodalomtörténete így ideális irodalomtörténet lenne, ha kellő szociológiai elmélyedés előzte volna meg. A szociológiai elmélyedés hiányából magyarázzuk azt, hogy sokszor nem tudja kivonni magát Szabó Dezső és Németh László narodniki gesztusainak hatása alól és engedményeket tesz a szellemtudományokban oly' használhatatlan, fasiszta eredetű fajgondolatnak. Nem azt hibáztatjuk, hogy a „magyar eidost”, a magyar jelleget keresi az irodalom történetében is, hanem azt, hogy a magyar jelleget többször és szükségtelenül személyes jelenségekhez kapcsolta. Szerintünk a magyar eidos induktíve állapítható meg a magyar történelemből, vagy legalább is az intuitív megragadásának át kell ölelnie az egészet. Az eidos kifejezés sem a legsikerültebb, mert az állandóságot hangsúlyozza ki, holott a magyar jelleg a társadalom formáival együtt változik és végeredményben nem más, mint az európai jelleg egy változata. Miért mondja Szerb, hogy „a magyar faji alkat józanságával nem fér össze a metafizikai nyugtalanság” (29), mikor Vajdában és Adyban megtalálja azt? Miért felel meg „az összeszorított fogu dac” jobban a magyar eidosnak, mint „a lázadás és forradalom”, amikor volt Dózsa és Kossuth és Vajda és Petőfi és Ady? (II. 16.) Az „élet és ábránd” ellentéte miért a magyar jelleg egyik legszembevetőbb mozzanata (II.28.), amikor a fin du siècle legtöbb írójának fő-problémája? Miért „idegen” a magyar „vértől a kapitalizmus” (II. 125.), talán a francia vértől nem idegen? Egyáltalában mi köze van a kapitalizmusnak a vérhez? Az első kötet 219. oldalán tisztázza véleményét a fajról: szerinte „a lélektörténet minden fejezete, tehát minden újabb lelki elmélyedés, egybeesik a nacionalizmus egy-egy újabb fellángolásával.” Így: „a humanizmus egybeesett a nemzeti szellem megszületésével...”, a romantika a népével és „a Nietzsche által megindított, Bergsonban megvilágosodó és a különböző pszichoanalitikus iskolákban gyakorlatiasodó

újabb elmélyüléssel egyidejűleg felvetődött a kollektivitásnak egy újabb típusa, amellyel azelőtt nem számoltak: a faj". Eltekintve attól, hogy egybeesés még nem jelent okozati kapcsolatot, evidens, hogy a nacionalizmusok fellángolását nem lélektani felfedezések, hanem társadalomgazdasági okok határozzák meg, a humanista kori nemzeteszményt a kezdődő kapitalizmus hozta létre, a népeszme a feltörő osztályok határvonalát húzta meg a népen kívülálló uralkodó osztállyal szemben, a modern fajeszme pedig több köze van a kenyéririgységhez, mint Freudhoz, a jól számító irányításhoz, mint Bergsonhoz. Göbbelsék is tiltakozának az atyafiság ellen! Az, hogy mi a faj, tisztázatlan, csak az tisztázott — s nem tudományosan, hanem politikailag, — hogy ki nem tartozik a fajhoz, azaz ki ellen lehet bántatlanul kirobantani a felgyülemlett aggresszív energiákat. Ismételjük tehát: a magyar „eidos“, a magyar jelleg mindaz a jellemvonás együtt, amely mindmáig a magyar történelemben felmerült, mert, ha ezt nem fogadjuk el, régi és lemosolygott tankönyveink bölcsességéhez jutunk vissza: „a magyar lovagias, vendégszerető, vallásos és hűséges faj vagy nép“, amely bölcsességet a tankönyvíró rendszerint szóról-szóra német könyvekből vett át, csak a német helyett szurta be a magyar szót...

6. Keményfy János, az Irodalomtörténet kritikusa azzal fejezi be bírálatát: „Mindenképpen sajnálni lehet, hogy e mű megjelenhetett.“ Mi azzal fejezzük be: Minden hibája és következetlensége ellenére örülnék a könyvnek. Aki cselekszik, ki van téve a tévedéseknek, — a tökéletesség eszményét, amelyet a kritika vele szemben követel, csak ritka, szerencsés esetekben valósíthatja meg. Szerb A. szellemtörténeti szintézist adott akkor, amikor a magyar művelődés anyagának szociológiai szempontú feldolgozása még a jövő zenéje: s szintézise megérdemli, hogy megbecsüljék, méltányosan megbirálják s mindenekelőtt, hogy olvassák.

ITÁLIA (FILMHIRADÓ)

Irta: CSERESNYÉS SÁNDOR

Messina. Színek és árnyak. Baedekerek, turisták, kodakok. Luxus-szállók terrasza fölé csíkos napellenző feszül. Barnáspirosbőrű ladyk szi-lianát hallgatnak és a sok Sam Doddworth ásfítozva számolgatja: — ha a General Motors továbbra esik, decemberre hazamenjek-e? Grand Hotel, neonfény, american bar, livrés inasok, selyemfiúk, vérpiros narancs és végtelen hosszú Lanciák. Beton országutak, a közbiztonság remek, a Duce felozlatta a maffiát, a közbiztonság remek, a Duce nem túri a koldulást, most is nyakoncipett egy koldust a rendőr, ott viszi, ni a mez-telen rongyos férfit, hogy markolássa a derék szál piemonti, ha vissza-jön megérdemel egy Gianaclist. Mindent a Ducenak köszönhetünk, már nem molesztálnak, éljen a Duce, szép missek öröme.

Lejebb, ahol huszonöt évvel ezelőtt a földrengés százezer embert tett hajléktalanná, ahol kolera dühöngött és ahol járványok dühöngenek ma is, arra is ülnek az álmos emberek a napon. Álmos emberek álmodnak a napon. Üres a gyomruk, elnyomja őket a forró napsütés és álmodnak.

Álmodnak arról az időről, mikor Don Florionál még akadt munka és Don Florio fizetett. Don Florionál most is lenne munka, csakhogy Don Florio a narancs felét a fán hagyja, nehogy az ára túlságosan lemenjen, annyi narancsa termett Don Florionak idén is! Ha a fán hagyja a narancsot, akkor nem is kell neki ember hozzá és ezért ül a romok előtt száz,

ezer, tizezer messinai, sirakuzai, adoltoi, szóval sziciliai. Fél-szicilia u. i. Don Florioé.

Házak! Madonna mia, ezek házak? Ahogy a földrengés bedűtötte őket, úgy maradtak. Pár narancsládafedél reájuk, kész a ház. A narancsláda fedélre föld kerül, a földre fűvet hord a szél, ecco, a ház.

— Miből éltek mégis? — kérdi a gyalogos, akinek veszettül égeti tarkóját a nap és aki majd megfő a nehéz hátizsák alatt.

— Miből? A Maddalena — s az áldott állapotban levő asszonyra mutat, — estéknént besurran Don Florio valamelyik kertjébe és felszedi a földről a lehullott narancsot. Abból élünk, signor.

— Dehát ez mégse lehet minden — véli az idegen, mikor lejegyezte noteszába és álmélkodik — totta-e frutta? E vero?

— E vero, signor és ha rajtakapják, akkor három-négy hónapra becsukják.

— Hányan laktok a szobában?

— Nézze meg, signor.

A szobába nagyot kell ugrani — lefelé. A szoba 4×5 méteres és kilencen laknak benne. Nemsokára itt a tizedik is. A Maddalenéé.

— Hol az embered, Maddalena?

Megrántja a vállát. Szép válla van, ahogy elővillan a rongyok közül. Szép asszony a Maddalena, tizenhét éves és negyedik gyerekeitől terhes.

— Siracuzába vitték a carabinieriék.

— Por che?

— Hordár. Ivott, mert nem hozhatott haza kenyeret. Egy évet kapott.

— Többször bezárták már?

— No, niente. Először. De tudják róla, hogy nincs' a pártban.

— Por che?

— Io sono italiano.

— Az nem mindegy?

Maddalena szeme villan egyet a sötétben. Nem szól. De az nem mindegy. Minden rom, minden szoba, minden nyomortanya, minden zug, minden fűszál azt suttogja. Az nem mindegy. Csak ameddig a carabinieri szuronyok villognak, ameddig a milizia marsol, ameddig jólakott idegenek ittasulnak meg a Giovinezzától, addig mindegy. Azoknak mindegy.

Capri, piccola marina (Rilke)

— Jo fame, signor...

— Éhes vagy?

Kislány. Anacapri. Száz lépésnyire innen a San Michele. Axel Munthe, kutyatemető, márványcsarnokok, Tibérius villája, sfinx az öböl felett. kékbarlang, nászút.

— Ha akar, signor, akkor...

Nem mondja mit, de az idegen tudja mit hallgat el. Szöllők között vezet az út. Capri és Anacapri között. Alkonyodik. Ilyenkor már nem járnak erre. A föld alatt istenek álmodnak.

— Hány éves vagy?

— Tizenkettő, signor.

— Iskolába jártál?

— Nem, signor.

— Por che?

Nevet. Neveti az idegent. Hogy is kérdezhet Itáliában ilyesmit ma.

— Pénz, signor. Nincsen pénz...

— Hol az apád?

— Hordár lenn a parton.

Hordár lenn a parton. Vézna, inkább csontváz, mint hordár. Hogy bírja el a rengeteg disznóbőrkoftart a vaporetótól a hotelig?

— Keres?

— Husz lirát egy napra.

— Hiszen az elegendő...

— Adó és illetékek címén levonásba jön tizenhét lira. Marad három.

— És abból...?

— Abból? Számoljon, signor. Kettő lira ötven egy kiló kenyér, négy lira húsz a legrosszabb minőségű cigarettából tíz darab, egy lira ötven egy liter almabor...

— Mégis mit esztek?

— Liter almaborba beleapritunk kenyeret és megesszük. Egyszer egy nap.

— Mióta éltek így?

— Hatodik éve.

— Kik? Hányan?

— Négy millió szicíliai és sok millió itáliai.

— Hiszen tódulnak az idegenek, a hotelek zsufolásig tele, a bárokban aranyvalutás idegenek táncolnak, Axel Munthe kastélya hófehéren ragyog a napsütésben és a Santa Lucia...

— Per bacco, frate ha így tudod, nem szólok egy szót sem.

Milanó. A galléria falán apró lövésnyomok. Itt játszódtott le a Marcia su Róma első felvonása. Az első „győzelem”. Utána következett...

— Mégis mennyit keres?

Szerelő. Szakmunkás, huszonöt éves, napi tizenkét órát dolgozik gépgyárban, Milanóban. Itt vannak a legmagasabb munkabérek.

— Tíz lirát egy nap. Tanulatlan munkás nyolcat. Vidéken és a többi részekben nyolcat a tanult munkás és ötöt a tanulatlan.

— Meg lehet ebből élni?

— Ha azt mondom, hogy nem lehet, egy évet kapok a rendszer megsértése címén. És mit tudom, én, kicsoda Ön, signor?

— Segély?

Öttagú család három hónapig kap segélyt. A segély félkiló rizs, félkiló bab, négy kiló kenyér egy hétre.

— Egyéb?

— Nem a miliziatától való Ön, signor?

Milanó. Dom. Belépő-díj öt lira

Papok, carabinieri.

— ...három évig frontharcos voltam, azután carabinieri lettem. Mit csinálhattam volna, a viszonyok ugyanolyanok voltak, mint most, élni kell, s Itáliában ma nekünk van a legjobb életünk.

—?

— Husz lira egy napra, ebből ötöt fizetünk élelmezésre. A többi marad, ha kaszárnnyában lakunk. És sok egyéb...

*Sabaudia. Giovinezza. Giovinezza.
(da capo sin'al fine)*

Országút. Gyönyörűen karbantartott olasz autót. Az uton tizméternyire carabinieri, motorbiciklisták száguldanak, a milícia sorfalat áll, zászlók, közönség, szájtátók. Fekete autó suhan elő. Bennülő ur leveszi kalapját, fekete szemüveget tesz fel, baszksapkát. Oldalán tiszt, elől a soffőr

mellett tiszt, oldalt és hátul motorbiciklik.

— Evivva il Duce! Evivva il Duce! Ejja, ejja, alalala ejja ejja alalala... .

Pár lépésnyire előkészített vadonatúj kasza. Zene: Giovinezza.

A barettes úr leugrik. Felkapja a kaszát, hármat suhint, kérébe köti a ledülő kalászkodat, felvevőgép: A Duce a pontini mocsarak helyére varázsoltszot termőföldön arat.

Parasztasszony szilkét hoz. Benne polenta. Premierplan. A Duce kis kanálkával vesz belőle. Szájához emeli, uralkodik magán, lenyeli — Bone! Felírás: A Duce megízleli az aratók ételét. Rómától Londonig és Alber-villétől Istanbuleig, a heti hiradó fénypontja: A Duce a pontini mocsar-raknál.

A mocsarakat kényszermunkával, kényszermunkára vezényelt tömegekkel szárították ki és a kiszáritás többbe kerül, mint amennyi a következő évtizedek alatt a termés értéke lesz.

*Roma, Urbis Regina, Urbs Eterna.
Roma. Roma!*

Éjjel féltizenegy. Santa Maria sopra Minerva. Asszony, két gyerek a küszöbön alusznak. Az uccán végig, minden kapualjában alusznak. Egész Trastevereben az uccán alszanak. Hány ezren alszanak az uccán Rómában?

Kisajátítás. Házakat sajátitanak ki és fényes bulvárok épülnek. Foro Citorio Emanuele, Foro Mussolini. A cézári Róma minden pompája, öntu-data, gögje. Feketeinges praetoriánusgárda a Venezia előtt, a Veneziában hűs márványok között Napoleonról, talán Julius Cézárról álmodik egy kopaszfejű ember.

Róma az uccán alszik.

Trastevere. Rendőr. Bakkancs rúg az alvóba. Féligrémult, félig álmos hunyorgó emberek márvány arany istenháza küszöbén. A bakkancs rúg:

— Ördögbe veletek. Már hatodszor verlek fel... Öt hónap jár csavargásért, azt tudod!

— De hová...?

*Citta di Vaticano. Öles csendőrök
a kapuban*

— Bileto di entrata?

— Por che?

— Non permesso. Csak jeggyel lehet belépni. Cinque lire. Ott az üzletben!

Vöröscingulusos pap. Elegáns, fiatal, előzékeny, világhi.

— Monsignore, ha nincsen öt lirám... ?

Monsignore mosolyog. Monsignore elnézően mosolyog és végigméri a napbarnította embert, turistabakkancsban, bottal, hátizsákkal.

— Akkor Ön nem tekintheti meg a Vatikánt.

— Monsignore, az ég áldja meg, mi ez? Színház, hogy jegyet kell váltani!? Nem istennek tetsző, ha valaki a Vatikánt akarja megtekinteni?

— Bene, bene, de mégis ez az előírás.

Bot, hátizsák, kodak a csendőröknél marad. Pompa, fény, lélekzet-akasztó csönd és előkelőség.

Titkosrendőrök, megfigyelés, elővigyázat. Vatikán.

Sanpietro. Zsufolásig tele. Zarándokok. Assisi völgyeiben lángol a nyomor, itt az Assisibeli Ferenc előtt tavaly, vagy tavalyelőtt millió ember tisztelgett.

A Sanpietro előtt Rolls Roycek, Lanciák, Isották. Biborülékes kar-dinális autók, soffőrrel, lakájjal.

Zsufolásig tele. Első harsónaszó. Puskás katonák, azután fényes, kövér papság. Minek ide puskás katona? Lőni fognak?

Második harsona. Fényes urak és papok. Testőrök. Tarka papagályemberek. Urak.

Harmadik harsona. Mint Jupiter Tonans, fenségesen és elérhetetlenül elefánt és aranytrónon, mindenki felett lebegve, strucctól legyezők, szeráfi muzsika közepette, magasan a SZENTATYA.

Fején aranykorona, ruhája arany és csupa finomság, szagok és színek pompája. Menyország, ez a Menyország. Ahogy kezét emeli leborulnak százak, ezrek, tizezrek. . . A végítélet és a harsona zúg. SANPIETRO.

Evivva il Papa Re E—I—A—I—P—A—R—E.

Fiatalember, szinte gyerek. Ott, ötlépésnyire a trón előtt. Kezében zsebkendő, tarka zsebkendő, micsoda színű zsebkendő?

Az egyik papagályember belelök. Öt lépésnyire a trón előtt. A gyerekember gurul és eltűnik. Harsona, zene, illatok, napfény, elefántcsont, arany, márvány, Michelangelo, Sanpietro.

Háromszáz lépésnyire innen adó, járvány, rachitis, polenta. . .

Aranytelefon. Bibortrónos autó. Péterfillérek. A Nazareti meztláb járt. . . A márványtemplomból kikergette a kufárokat. . .

— Ön komolyan azt hiszi, hogy ezért az utóbbi elhidegülés. Micsoda gyermek, Ön! Németország eddig husz millió márkát szállított Péterfillérekben a Curiának. Most már nem szállít, mert Hitler magának akarja. Ezért kezdjük, barátom elveszíteni, segélyforrásainkat. Még Ausztria szállít vagy 10 millió shillinget évenként, a magyar hívők is ugyanannyi pengőt. De azután. . . ? Ezért, barátom!

NAGYROMÁNIA KIALAKULÁSA

Irta: VARGA LÁSZLÓ

Nagyrománia megvalósulásának Erdély megszerzése jelenti a tengerét. A világháború román vonatkozásai világosan kidomborították Erdély szerepének elsőbbségét — Besszarábiával, sőt Bukovinával és Dobrudzsával szemben. Az antant és Románia között 1916 augusztusában létrejött titkos szerződés is Erdéllyel részletesen foglalkozik, míg Bukovinát alig, Besszarábiát pedig egyáltalán nem érinti. (Erdély alatt természetesen most már a mai Románia összes Kárpátokon-inneni területei értendők). Bizonyos, hogy a közelmúltban Erdély szerepét nemcsak a nagyobb területi kiterjedés, a magasabb román lélekszám és a természeti javak sokfélesége teszik fontossá. Fokozott jelentőséget nyer Erdély az ellentétes nagyhatalmi célkitűzések szemszögéből is. A világháborúban testet ölt Erdély kérdésének világpolitikai rendeltetése: elevenjében találni Magyarországot s így erről az oldalról is előkészíteni a központi hatalmak széthúzását. Ez a leplezett és közvetett szándék, s e téren a kérdés rövid pályát fut ki. A felületen csak a feltörekvő román és a birtokon belüli magyar vezetőrétegeknek Erdélyért folyó harcát látjuk. Ennek a két közvetlenül érdekelt félnek a küzdelme persze mindvégig nyílt és tartamában is nagyobb múltú.

A jogcím kérdésében a románság Erdélyért göngyölyti fel a leghatározottabb küzdelmet. A magyar „folyamatos történelmi joggal” a román vezetőréteg a maguk történelmi jogát, majd mindinkább az „általános emberi jogokat” helyezik szembe. A világháborúban ezt az érvelést fedi az antant részéről népszerűsített „nemzeti jognak”, illetve „önren-

delkezésnek“ a jelszava. Erdély fegyveres birtokbavétele — az 1918 novemberi proklamáció szerint — ezeknek a jogoknak a nevében indul meg. *Maniu* Gyula 1924. évi előadásában (a bucarestii Institut Socialban) kibővíti az indokolást, amikor leszögezi, hogy a világháború nemcsak a nemzeti eszme győzelmét, hanem egyben a nemzetek testvériségének az eljöttét eredményezi.

A világháború Lengyelországon és a balti államokon kívül csak az Osztrák-Magyar Monarchia romjain hozott létre „nemzeti államokat“. Miután ezek az új államalakulatok a nemzeti eszmén kívül részben (hajdani) történelmi jogra utalnak, velük szemben a békeszerződések egy „igazságtalanságot“ is „tesznek jóvá“. Másrészt a békeszerződések pár meglévő állam kitágítását is célozzák. Nagyromániára mindkét változat vonatkozik. A román történelmi álláspont — ismeretesen — azzal érvel, hogy a románok a Traian császár által idetelepített rómaiak és dákok leszármazottjai. A magyar történelem magyarázás részéről viszont többnyire azt hallani, hogy az erdélyi románok Itáliából — a Balkán félszigeten át — csak a XIII. században kerülnek el Erdélybe, ahol ezután is pásztoréletet folytatnak. Ezért a régi okiratokban előforduló „blach“ szó nem „wallacht“ (románt), hanem pásztorfoglalkozást jelent. (Jólistmertek erre nézve pl. *Karácsonyi* János történész érvei.) Hogy a magyarságnak ez az elméleti tétje mit jelentett, azt a magyar szaktekin-tély, *Jancsó* Benedek következő szavai mutatják meg: „Ha történelmi-leg kétségbevonhatatlanul igaz, hogy a mai románság mint népfaj utódja annak a népnek, amelyik a rómaiak Dáciájában lakott, akkor bizonyos fokig a román nemzeti egység eszméjének jogtörténeti alapja sem hiányoz-nék“. (*A román nemzeti törekvések* 3. o.) Ezek után érthető, hogy az Impérium változás óta az erdélyi magyarságnak egyik kiegészítő hányada hovatovább meddőnek ismeri fel a vita ilyen irányát, s pl. az *Erdélyi Fiatalok* (*Mikó* Imre tollából) már így írnak: „Nem kutatjuk a történelmi jogunkat, mert alapmeggyőződésünk, hogy Erdély nem azoké, akiké volt, hanem a benne élő népek tulajdona. Nem akarunk perbeszállni a kontinuitási elmélettel, mert nem az fontos, hogy kik jöttek előbb be, hanem“, (és itt a bökkenő) „hogy kik tették Erdélyt azzá, ami ma.“ (*Az erdélyi falú és a nemzetiségi kérdés*. 25. o.) Másszóval a jogcim adjon az érdemnek helyet — elhallgatva azt, hogy mindenkor csak az tud számottevően alkotni, aki történetesen uralkodik.

(Az erdélyi impériumváltozás körülményeinek jobb megvilágítása érdekében szükséges korábról Erdélyen kívül Magyarországnak és Ó-Romániának lényegesebb vonatkozásait is érintenünk.)

1. Erdélynél alárendelt jelentőségű, hogy a tárgyilagos történelem-kutatás véglegesen honnan származtatja a románságot. Vitathatatlan azonban, hogy a románság itt jobbágysorban, tehát történelmileg is begyökerezve élt. (Természetesen a történelmi gyökérverés hiánya sem befolyásolhatja a népi-társadalmi érvényesüléshez való jogosultságot.) Ez a kiszolgáltatott-függő helyzet adja magyarázatát az erdélyi románok évszázados jognélküliségének. A fejedelmek Erdélyének „szabadel-vűsége“ a magyaroknak, székelyeknek, szászoknak és ezek felekezeteinek szól. A „három nemzet“ uniója a kölcsönösen megfelelő tagozódás eredménye. Sem a közbiztonsági, kézműves, határvédelmi-katonai, társadalmi szerkezettel bíró székelységnél, sem a kiváltságokban részesített, s délre gravitáló kereskedelmet űző szászoknál nem volt intézményes a jobbágy-ság. A románok mint jobbágyok Erdély államirányító tényszerzőjének, a vármegyei magyarságnak a mentén (vagy néprajzi tisztaságban, de magyar birtokon) tömörülnek. (Az erdélyi vegyes lakosságú községek zöme is ezért főleg magyar-román összetételű.) S mert román nemesség

csak későre s kis mértékben fejlődik ki, a többséggel bíró, de egységesen függő helyzetben lévő románoknak nem jutott hely az unióban. A társadalmi-nemzeti elnyomás vezet (1784-ben) a Hora—Kloska-féle felkeléshez. (A kastélyok felgyújtásával az adósleveleket akarják megsemmisíteni.) Az értelmezés persze itt is különbözőzik. Míg a román fel fogás elsősorban a nemzeti öntudat fejlődésének egyik láncszemét látja a felkelésben, a magyarok — ez esetben — csak gazdasági indokokat. Sebess Dénes pedig egyenesen magasztosít: „A Hora—Kloska lázadás leverése a magyar társadalom és erkölcs győzelme.“ (*Uj-Románia föld-birtokpolitikája Erdélyben.*)

A románok elnyomását elsőnek Ausztria hasznosítja. Erdélynek a török uralom alól való felszabadulása óta, hol a szászokban, hol a románokban látja azt a tényezőt, amelyet időről-időre — érdekei szerint — az államirányító magyarság ellen fordíthat. Attól kezdve már, hogy Bécs kezdeményezi (a XVIII. században) az erdélyi románság egy részének a bevett görög katolikus hitre való áttérését, kifejlődik az Ausztria és románság közti hagyományos „jóviszony“. A románok politikai küzdelmét jellegzetessé teszi már innen a felségfolyamodványok, s a — Pest feje felett — császárhoz intézett memorandumok rendszere. Az udvartól pártfogolt román egyházak politikai súlya folyvást gyarapszik. Erdély elcsatolásáig a románok politikájának tengelye így: a „császárhűséggel“ fedett magyarellenesség. Mikor 1848-ban a Habsburgok mellé állanak, a románok felvilágosodott elemei tulajdonképpen útját akarják vágni annak, hogy a magyarság megelőzze őket a polgári-modern államalakítás megkísérlésében. Egyelőre inkább elfogadják tehát Bécs közvetett, mint a magyarság közvetlen uralmát. Bécs számára azonban mégis sürgősebb, hogy (miután már megtörte) a szomszédos, s a Duna—Tisza mentét birtokoló magyarsággal egyezzen meg. A 67-es kiegyezés kétoldalú taktikára nevei Bécset: „magyarbarát intranzigenciát“ képvisel a nyilvános kérdésekben (ilyen például a románok 1892-i memorandumának a visszautasítása), ugyanakkor lépten-nyomon alakítja a magyarságot, nehogy tulsúlyát veszélyeztesse. A románság felé különösen igyekszik gyengén hagyni a magyarok bázisát. Erdélyt katonailag mostohán kezelteti, s itt a stratégiai-vasutépítési rendszer a magyar érdekeket alig szolgálja. A közös diplomácia bukaresti képviselői (a legkifejezettebben *Cernin*) Magyarország rovására ténykednek. *Ferenc Ferdinánd* és *Lueger* bécsi polgármester romániai látogatásai pedig már e bécsi politika legélesebb irányzatának kialakulását jelentik be. Az osztrák iparnak és banktőkének a század eleje óta igen kényelmetlen kezd lenni a tömörülő magyar polgárság „függetlenség“ hangossága. A szélsőséges bécsi irányzat előtérbe engedi tehát a federalizáció eszméjét, hogy a nemzetiségi polgárságnak is teret engedve elosztott egyensúlyt hozzon létre. Elérni vélte így a rivalizálási veszély elhárítását, egyben pedig a Monarchia centrális hatalmi erősítését a németiség hangsúlyozottabb államirányító szerepe által. Az erdélyi Román Nemzeti Párt — külső sugalmazásra is — lelkesen igenli a federalizált Grossösterreich eszméjét, hogy valójában átmenetileg a magyar államszerkezet felborítása által a dualizmus meg-bolygatásának etappjához érkezen el. Ehhez a politikához hiven a Román Nemzeti Párt következetesen ellenszegül a magyar önállósági törekvéseknek: a közös hadsereg intézményéért, német vezényszó mellett, közös külpolitika mellett van, stb., stb. A románok kifejezetten önállósági igyekezetében azonban csak akkor jelentkezik tisztább céltudatosság, amikor már konkrétan érzik maguk mögött a külső tényezők (Románia, nyugati hatalmak) támogatását. Mindamellet természetesen a végkifej-lésig kísért némi — érthető — bizonytalankodás.

2. A Monarchia gazdasági-politikai körülményei lényegesen rávilágítanak, hogy a nemzetiségek mikép' alakulhattak itt — polgári céllal is — feszítő tényezőkké. Ausztriában az osztrák tőkegazdaság a vele párhuzamosan fejlődő cseh-nyomorva iparral szemben nem képes úgy előretörni, hogy (a nyugati országok példájára) a gazdasági erőnek itt is kellő nemzeti hegemonia feleljen meg. Ausztria tehát, — megfelelően a magyar—horvát kiegyezésnek — a lengyelekkel való kiegyezés által pótolja az erőhiányt. Ez a relativ gyengeség nyit utat az ugyancsak későn fejlődésnek induló, de izmosodóbb német birodalmi befolyásnak. Ennél a fejlődésbeli lépcsőzetességnél (időben-erőben) még alárendeltebb helyzet jut Magyarországnak. Az összausztriai ipar maga alá gyűri a magyar gazdasági életet, s az ausztriai ipar előnye végig behozhatatlan. A Monarchia sokat hangoztatott „gazdasági egysége“ abban fejeződik ki, hogy az osztrák ipari cikkek legnagyobb felvevőpiaca Magyarország, a magyar mezőgazdasági termékek pedig elsősorban Ausztriában nyernek elhelyezést. (A magyarok egyetlen nemzeti ipara a malomipar.) Magyarországnak ez a szerepe a latifundiumok és a bankok-kereskedelem agrárügyleti rendszerét tartja erőben. Egyenes következmények: 1. A latifundiumok további térhódítása (4000 ezer holdon felüli nagybirtokos körülbelül annyi birtokkal rendelkezett, mint 2,400.000 kisbirtokos); 2. Míg Magyarország évtizedeken át állandó fellendülés képét mutatja, s pl. importja 1885-től 1906-ig 3.½-esre, kivitele pedig négyszeresére nő, az alatt a magyarországi birtoktalan tömegek egyedül 1904-ben 170.430 kivándorlót, a következő másfél évtizedben pedig összesen másfélmillió kivándorlót szolgáltatnak. (Népességéhez viszonyítva kivándorlóival Magyarországot első helyen áll, abszolút számokban pedig Olaszország és Irország után következik); 3. A 67-es irányzat törvényhozási és antidemokratikus választójogi rendszerével stb. elhatározó hatalmat biztosít magának az államigazgatásban; 4. A fiatal magyar polgárság törtetőbb és iparositást akaró részének — politikailag — minden figyelmé évtizedeken át a választójogi reform kicsikarására irányul. A „függetlenségi“ pártok is azonban a nemzetiségek irányában még magyarabb magatartást követelnek, s csak 1918 eseményei nyomán hangolódnak a hozzájuk való közeledésre.

Milyen következményekkel járnak ezek a körülmények a magyar uralkodó rétegeknek a nemzetiségekkel szemben követett magatartásában? A sinpár a következő: egyrészt az a cél, hogy — az osztályerő gyarapítása érdekében — minden lehetőséget kiaknázzanak a nemzetiségek eltüntetésére (vagy legalább elsúlytalanítására) nézve, másrészt a külföldi függést az itthoni osztályelnyomás mellett a nemzetiségek fokozott visszaszorításával igyekeznek rekompenzálni. Nem a magyar uralkodóosztály akarata, hanem a kései és egyoldalú polgári fejlődésen mulik, hogy a gyenge magyar láncszem megközelítőleg sem képes olvasztótégellyé válni. Az 1868-i magyar alkotmány I. cikke mutatja már, hogy a magyar uralkodóosztály is milyen perspektívát rajzolt fel maga előtt: „Az állam polgárai bármely nemzetiség kötelékébe tartoznak is, együttesen alkotják a politikai magyar nemzetet.“ A dualista Magyarországon mindig visszatér a „20 milliós“ magyar nemzet gondtalan emlegetése. Később ezen a vonalon mozognak *Tisza István* „jóakarató“ intelmei is a nemzetiségek felé: a „maguk érdekében“ eltanácsolja őket attól, hogy az esetleges választójogi reformnak örvendjenek, mondván, hogy az kalandoroknak és agitátoroknak nyitna utat; sajnálkozik afelett, hogy a nemzetiségek saját politikai párttal rendelkeznek; bevallja, hogy nem tartaná kívánatosnak a nemzetiségi középiskolák szaporodását, stb., stb. Amikor a külpolitikai helyzet úgy alakul, hogy Tiszáék nem térhetnek

ki többé a legnagyobb kisebbséggel, a román nemzetiséggel való szóba-állás elől, akkor is az eddigi irányelvhez igazodnak: Tisza kikerüli a román polgárság értelmiség pártjával, a Román Nemzeti Párttal való tárgyalást. A tompítás érdekében következetesen a román főpapsághoz fordul, mert mint mondja „a román nép lelkében a vallás már magában véve is óriási hatalom, de a román magas klérus nemcsak egyházi hatalmat gyakorol, hanem a polgártársi bizalomnak is letéteményese.” (1911 január 11-én.) Erről az útról a végső szükség idejében, 1914 őszén tér le. A nemzetiségek ilyen irányú és célú mellőzésénél a magyar vezetőrétegek megfellebbezhetetlen indoka: Magyarország egységének a megbonthatatlansága. Tisza 1904-ben arról biztosít, hogy Magyarország egységének a fennmaradása garantálja a nemzetiségek jólétét és fejlődését. De a legradikálisabb magyar polgári körök sem maradnak el a területi egység hirdetésében. Így *Jászi Oszkár* alig hetekkel Magyarországi területi szétválasztás előtt megoldásul federációt ajánl — de csak Ausztria szétlázítása árán. Magyarországból csakis Horvátországot engedné ki. (*A Monarchia jövője* 24. és 51. o.) Figyelemreméltó, hogy Jászi ezt az indokolását a magyarság kulturális fölényével, s azzal támasztja alá, hogy a nemzetiségek Magyarországon még nem rendelkeznek államalkotó öntudattal. Minthogy az asszimiláló törekvést kezdettől fogva nem kísérik átütő eredmények, a magyar uralkodóosztálynak az sem igen sikerül, hogy a nemzetiségi vezetőrétegeknél — politikai vonatkozásban — mélyreható különbségek jöjjenek létre. A vele osztozó, aránylag kisszámú (*Mangra—Siegescu—Moldovan* stb.) rétegeken kívül a vezető „intranzi-gensek” *Maniu—Vaida* irányzata, a *Mocsonyi-féle* mérsékelték és végül a *Goga-Lucaciu-féle* „radikálisok” között tisztára módszerbeli eltérések nem tépnek fel olyan szakadékot, hogy idővel a magyar uralkodóosztály ezek egyikét-másikat a maga oldalára állíthassa. Inkább sikerül annak megakadályozása, hogy az elnyomott, de nem elég öntudatos magyar tömegek a nemzetiségekhez utat találjanak. Egymaga az időnkénti felszines kuruckodás, — amelyet olykor levezetésül a 67-esek is inszenálnak — hathatóan szolgálja ekkor még az ékverés célját.

Az erdélyi román politikai tényezők tevékenységét természetesen főleg polgári osztályszempontok határozzák meg (innen Gogák támadásai a Román Nemzeti Párt ellen.) A paraszttömegek — amelyeknek nevében fellépnek — öntudatlanságuk következtében is kevésbé juthatnak még szóhoz. (Megnyerésüket az egységesítés utáni választójog és földreform siet véglegesíteni.) Ez az osztályérdek idézi elő viszont, hogy a Román Nemzeti Párt a sérelmek közül legtöbbet a kulturális-vallási s részben autonómiai természetűeket tárgyalja, mint amelyeket egységes platformról, nyílt harcossággal tarthat mindig napirenden. A nemzetiség iskolai viszonyai messzemenő lehetőséget adnak erre. Hiszen 1868-ban ugyan meghozták a nemzetiségi törvényt, anélkül azonban, hogy alkalmazására valaha is sor került volna. A román politikusok küzdelme — a magyar függetlenségi törekvések elleni harcon kívül — jobbára az egyházak tágabb autonómiája, állami román iskolák létesítése, államsegély, a megyei tisztviselők kinevezésének megsemmisítése, választójogi reform, stb. körül mozog. Különös politikai tókéül szolgál az iskolakérdés. Ez természetes is, ha tekintetbe vesszük, hogy Magyarországon nem voltak állami román iskolák, a 2,900.000 román alig 3—4 liceummal bírt s a 2.830 felekezeti és 165 községi román népiskola államsegélye a legkülönbözőbb magyar szempontoktól függött. (1907 óta közel 700 román iskola szűnt meg). A román polgárság-értelmiség politikai magatartásába a sérelmeknél döntőbben szól bele az a leplezett küzdelem, amelyet az osztálypozíciók eléréséért kell megvívnia. A visszazorítotttságot

illusztrálja, hogy az 1910. évi statisztika szerint a többségi románság az erdélyi kereskedelemben 16, az iparban 23, a szabadfoglalkozásokban pedig 16 százalékkal van képviselve. Köztisztviselő pályán még szűkebb a lehetőség: a bírói karban 2, a vasuti személyzetben 3, a posta és távirtdahivatalnokok közt alacsonyabb minősítéssel 10, magasabb képesítéssel 2 százalékot foglal el. (*Ardealul nostru*, 379. o. *Cristu Negoescu*.) A román állami és törvényhatósági, városi tisztviselők száma — *Jakabffy Elemér és Rácz Gyula* szerint — 633. Ezek a számok sejtetik a fejlődő román polgári értelmiségi erőknél az osztályfeszültségét. Kielégítőbben a zsilip csak két irányban válik szabadabbá: a román bankokrácia és a középbirtokosság irányában. Az 1872-től a háborúig létesülő 152 román pénzüzet felszívja a román intelligencia egy hányadát, ugyanakkor pedig hathatósan folyik bele a magyar birtokok felvásárlásába. A birtokfelvásárlás politikai célja: a nemzetiségi birtokosztály bázisátvitása. (1900-ig a román birtokos állomány megtízszereződik, 1900-tól kezdve pedig — részben a magyar bankok közreműködésével is — cca 170.000 kat. hold jut román kézre. A magyar földesurak elköttyavetyélő birtokeladása, s az eladósodott magyar kisbirtokosok kényszerhelyzete szolgáltatta a felvásárlások finanszírozásának tekintélyes üzleti előnyeit.) A bank és az agrárüzletek azonban mégis egyoldalú szelepet jelentenek. A román polgárság-értelmiség az önönrétegződés lehetőségét keresi és ez a körülmény határozza meg általános politikai magatartását akkor, amikor a konkrét eshetőség ideje mutatkozik.

3. Ha az erdélyi románságot társadalmi-népi körülményei mind elhatározóbban nevelik a Romániához való csatlakozás gondolatára, a Kárpáton túli románságnál még átütőbben érhet meg az egységesítés akarata. Ők külön államérettel rendelkezve természetszerűleg kedvezőbb helyzetben vannak ahhoz, hogy a Nagyromániáért folyó küzdelem irányítói legyenek. Másrészt Erdély megszerzésétől csak előnyt várhatnak, míg az erdélyi románok vezetőrétegei az esetleges kockázatokat is latolgatni kénytelenek. A régi-királyságban találnak menedéket az erdélyi politikai üldözöttek, majd a háborúban a katonaszökevények s itt szabadabban szervezhetnek az egyesülést propagáló társadalmi és politikai alakulások. A Regát románságáé mindig a békebíró szerepe az erdélyi pártalakulások közti viszályokban. Anyagi támogatással, iskolai szubvenciókkal, politikai útmutatásokkal fűzi szorosra kapcsolatait az erdélyi fajtestvérekkel. A háborúban pedig természetesen csakis ő lehet a nagyromán törekvések nyílt exponense. A diplomáciai tárgyalásokon és szerződéseken kívül pl. a vezérkar is amerikai propagandaútra küldi ki *Stoica Vasile*t és társait, stb.

Romániának ez a realizáló szerepe is azonban csak rövid idő alatt bontakozhat ki, mert az ország függő helyzete Németországgal szemben sokáig homályosítólág hat a nagyromán elképzelésre. A függőségi viszony különben láncsorozatként kíséri Románia történetét. A német befolyásnak akkor jut szerep, amikor az amerikai és indiai mezőgazdasági termékek megjelenése következtében csökken Anglia érdeklődése az ország iránt, az átmeneti osztrák-magyar befolyás pedig rövid időn belül a vámháborún fennakad. Az 1871 után előretörtető Németország kiaknázza a román-osztrák-magyar vámháborút és hamarosan lábat vet az ország gazdasági életében. A német birodalom lesz a román búza legnagyobb átvévoje. 1893-ban 127 millió lej értékű búzát vesz át Romániától a két év előtti 9 és fél millióval szemben. Németország egyúttal hatalmas összegeket bocsát rendelkezésre és röviden Románia tartozásainak háromnegyed része német eredetű volt. Ez a helyzet politikai vonatkozásban (1893-ban) belépteti Romániát Ausztria-Magyarország mellett az u.

n. „Hármaszövetségbe“, mert az ekkori román uralkodóosztály, a bojárság még előbbre helyezi az adott előnyök kihasználását a nagyromán elképzeléseknél. Politikailag a bojárság pártja, a konzervatív párt bír nagyobb súllyal s ha tekintetbe vesszük, hogy a román jobbágyfelszabadítás (1864-ben) csak látszólag (a krimi háború külföldi győzőinek nyomására) történt meg és a bojárorszály messzemenő parasztfelkelésekhez vezető politikát folytatott, s másrészt a gabona jelentette Románia egyetlen fizetőeszközét, — világossá válik ennek az osztálynak gazdasági-politikai hatalma és a német orientáció hosszúéletűsége. A német orientációt erősíti az orosz nyomástól való aggodalom is, mert Oroszország korábban mindig felvonulási terepek szánta Romániát, a krimi háború idején pedig mindenképpen megakart akadályozni az egységes román fejedelemségek megalakulását.

A németellenes front tömörülése közelíti később Romániát és Erdélyt új sorsuk felé. Az 1871-i háború egyik következménye a francia-orosz szövetség, amely nemsokára Románia elhódítását is célul tűzi ki maga elé. A területi szomszédság, a hasonló társadalmi és vallási élet mégis mindjobban lehetővé teszi Oroszország közvetlen befolyását. A modern ideál szerepét pedig a nyugati testvérnemzet, a francia nép foglalja el a köztudatban. A francia szellem, nyelv és kultura fokozódó népszerűsége készíti elő ideológiailag az áthangolást. A belföldi támaszt mindinkább a liberális pártban felsorakozó polgárság szolgáltatja, amely az agrárelőnyök egyoldalúságával nem éri be. A liberális párt iparosításra törekszik, kormányzásának ideje alatt iparpártolási törvényt szavaztat meg és évtizedeken át propagálja az önerőből való boldogulást („prin noi insine“). Az önállósági jelszónak valójában burkolt németellenes hangsúlya is van. Persze — a szövetségeseikkel szemben — a függőráutaltsági helyzettel a liberális váltó-kormányoknak is jóideig számolniuk kell. — A Regátban a nagyromán törekvés a társadalmi kérdések elvonatkoztatásának célját is szolgálja.

Románia és Erdély sorsában döntő jelentőségű Anglia csatlakozása az orosz-francia szövetséghez. A román orientáció változás ezt határozattá teszi. Ismeretes, hogy a háború előtti évtizedekben mint nőtt folyton Anglia, Oroszország és másrészt Németország szempontjából a Fekete-tenger—Dardanellák—Földközi-tenger mentének fontossága. (V. V. Tilea említi meg, hogy a háborúban a román front felgöngyölítése után Németország Dobruzsában német kolóniát akart létesíteni a Duna-torkolatok feletti uralom és a Fekete-tengerhez vezető út biztosítására.) A német imperializmussal szembeni harcban a háttérben maradó angol imperializmusé lesz az irányító szerep. Az angolok felismerik, hogy a Monarchia bázisgyengítésével eredményes faltörő kosra tehetnek szert. — 1905-től kezdve (ellenére Bosznia-Hercegovina okkupációjának) feltűnően mutatkozik a Központi Hatalmak balkáni térvészése. A legsúlyosabb jelenség a Monarchia és Szerbia között állandosuló konfliktusok. Románia viszont szövetségeseinek mind gyakrabban hozza elő az erdélyi románok elnyomását. A panaszok a Monarchia ellen szólnak s akarva, nem akarva az egész szövetségi rendszer, alapjában tehát a német imperializmus ellen vannak szánva. Sem a Balkán-országok, sem a Monarchia nemzetiségei nem nagyon vannak e tény tudatában. Így S. Mehedinti is említi, hogy a románoknak a háború kezdetén nem volt semmilyen okuk a németekkel szembeni ellenségeskedésre. (Cele Trei Crisuri, 1934. III—IV. 28. o.) — Anglia főleg Scotus Viator és Henry Wickham Steed által élénken „felkarolja“ a Monarchia nemzetiségeinek a kérdését s napirenden tartja a Monarchia federatív átszervezésének az ügyét. E téren annyit mindenesetre elérni remélt, hogy az átszervezett Monarchia

a rivalizálásért kibontakozó sokirányú küzdelemben súlyát-egyensúlyát veszítené s a (főleg szláv) nemzetiségek a Monarchiától új külpolitikai irányt kényszerítenének ki. A század első évtizedében lendületet is kap a Monarchiában a nemzeti mozgalom. A Román Nemzeti Párt 1906-ban kilép passzivitásából és Magyarországon nemsokára megalakul a Nemzeti Képviselők Klubja. Az a tény, hogy Románia a szövetségi kérdésekben mind többet érvel az erdélyi románság elnyomatásával arra bírja Németországot, hogy a Monarchiánál nyomtatékkal szorgalmazza a nemzetiségekkel (elsősorban a románokkal) szembeni engedménytételt. Amikor a magyar kormánykörök félkísérletei elégtelennek bizonyulnak és az 1913. évi második Balkán-háború további éket ver Románia és a Központi Hatalmak közé, Tisza már Románia feladását és Bulgária előnyben részesítését kénytelen ajánlani. Tisza engedményei a háború kitörése után sem haladnak túl a nyelv- és zászlóhasználatra vonatkozó részleteken, álláspontja ekkor is az, hogy csak egyes sármerek létezhetnek, de „erdélyi kérdés nincs, ennél fogva ennek megoldásáról szó sem lehet”. (Cerninhez intézett levelében.)

Abban a végfutamban, amely a világháború kitörésétől kezdve Románia szerepviteléért megindult, Románia magatartása már csak a kedvező helyzet kivárásától függött. Miután a konzervatív párt egysége ekkor még nincs érezhetően megbontva, s a párt még súllyal bír az állam ügyvitelében, Németországnak sikerül egyelőre legalább Románia semlegességét elérni. Románia beavatkozásáig Vilmos császár, Hindenburg, a birodalom külügyi hivatala magyar részen türelmetlenül sürgetik, hogy messzemenő engedményeket nyujtsanak a román nemzetiségeknek. Tisza azonban meggyőzi őket, hogy háború közben a Monarchia nem viselheti el államszerkezetének meglazítását s minden további „koncesszió” evvel a kockázattal járna. Az antantnak is nehezen sikerül Romániát véglegesen a maga oldalára állítani. Amikor a szerb front összeomlása után a beavatkozás sürgőssé válik, az antant a Központi Hatalmakinál tetemesebb áldoztokat hoz a sajtó megnyeréséért. Sikerült közben a konzervatív párt egységét is megbontani, mert a kilátásba helyezett területi nagyobbodás újabb előnyökkel kecsegtet az összes uralkodó rétegekre nézve. S hogy Románia nemcsak felszabadítani, hanem terjeszkedni is akar, azt *Zeletin — Bratianu Vintilára* hivatkozva — így fejezi ki: „A nyugat... kinyújtotta segítőkéz polgárságunk felé, amikor a lehetőséget szolgáltatta a német tőke eltakarításának és a belső piac kiszélesítésének, — Nagyrománia nemzeti egyesítése által.” (*Burghezia Română*, 135. o.) A román polgárság és középosztály erőnövekedése természetessé teszi az expanzív célok mind szélesebb igenlését.

A háborúnak abban a szakaszában, amikor Románia is hadat üzent, az antant már nem annyira a porosz militarizmus megtörésének, mint inkább a nemzetiségek felszabadításának a célját hangoztatja. A nyomtaték az önrendelkezésre, a nemzeti jogokra tevődik át. A román beavatkozás megtörténte, majd az orosz front szétesése után még céltudatosabb ez a befolyás. Az ilyen természetű széthúzást a német imperializmus is megkísérli. Így az 1916. évi oroszországi sinnfein-felkelésben benne van a keze, a muzulmán gyarmati népek közt a „szent háború” jelszavát hirdeti, proklamálja a meghódított Orosz-Lengyelország függetlenségét.

Mint hogy Románia háborús szereplése nem az antant célkitűzéseinek felelt meg, Romániának nem mindjárt sikerült szövetségeseit a vállalt kötelezettségek betartására bírni. (Románia békeszerződése időrendben az utolsó előtti.) Nagyrészt az szolgált ellene ürügyül, hogy Amerika „nem akarja a titkos szerződéseket elismerni”. Nagyrománia megvalósí-

tását Franciaország szorgalmazza, amely katonai tényezőivel (a Szalóniki—Belgrád—Szeged vonalon felhúzódo haderő s Berthelot—Franchet—D'Esperay—Vix szerepe által) a magyarországi helyszínen is irányítja a területek elosztását. Európa új gazdasági-politikai átcsoportosulásában megnőtt Franciaország szerepe, amely — előrelátóan — az új „nemzeti államokat” fogja össze hatalmi támaszul. Viszont a szövetségesek között már a Romániával kötött békeszerződések alkalmával is el-elárlja magát a kezdődő féltékenység. Pl. a Bánátot a titkos szerződés ellenére sem akarják a maga egészében Romániának odaitélni. Itt az ellentétes antant-szerb szerződésen kívül Olaszország keze is benne van a játékban, mert érdeke az, hogy a kettéosztott Bánát későbbre egyenetlenséget fejlesszen ki a két állam között. Máramaros megye egyrészének és a Ruthén Földnek cseh részről való birtokbavétele szem előtt tartja a szélesebb román-lengyel határ létrejvetelének megakadályozását is. Sok dolgot ad egyuttal a román békeidegációnak a magyarországi kérdésekben az angol részről már ekkor jelentkező passzivitás. A nyugati imperiálizmus ellentétei azonban ezidőben még sokkal kezdetlegesebbek ahhoz, semhogy a mai Nagyrománia kialakulásának komolyabb akadályát jelentkezhetett volna.

Végső fokon Nagyrománia mostani kialakulásának az időpontja annyiban volt elkerülhetetlen, amennyiben a nyugati imperializmus tartalékerői bizonyultak számottevőbbnek.

*

Mik nagyjában az új államalakulatban a kisebbségi sorba kerülő magyarságra nézve a legközelebbi következmények? Az első jelenségek: a Budapesttel centralizált viszonyban élt erdélyi magyarságnak alig marad önálló pénzügyi-gazdasági intézménye, a földreform új rétegződésbe kényszeríti; a hivatalnok-tanszemélyzet nagy hányada alól pedig az eskürendelkezések huzzák ki a gyékényt. — Az erdélyi magyar társadalom új helyzetének ismertetése azonban már egy másik tanulmány feladata.

FORRASMUNKÁK: 1. Jancsó Benedek: Szabadságharcunk és a dáko-román törekvések. — 2. Jancsó Benedek: A román nemzetiség mozgalmai története. — 3. St. Zeletin: Burghesia Română, origina și rolul ei istoric. — 4. Istorical Partidului Național Liberal, dela 1848 și până astăzi. — 5. Jászai Oszkár: A Monarchia jövője. — 6. Cristlea C. Negoescu: Ardealul nostru. — 7. C. Dobrogeanu-Gherea: Neoiobăgia. — 8. Jászai Oszkár: Kálvária — Magyar Feltámadás.

MAI MAGYAR KÖLTŐK

DONATH GYÖRGY: INTELLEKTUELEK

*Mint megsédült legyek világos ablakon:
Csak zugunk, koválygunk, uccán lézengünk és
tereken tengünk-lengünk csapkodva, vakon
egy helyben tapodunk, sehoh se nyílik rés.*

*Meztláb futnak át a napok mi rajtunk
széles talpuk bütyke mélyen a porba vág, —
stafétáznak éjszaka, ha sóhajtunk,
a holnapnak a ma tegnapi terhet hágy,*

*a jellemünk egy éjre fércelt jelmez;
mint porbahullt kenyér, a napban szikkadunk:
s ha „szent ügghöz” hív egy nyájas kegyelmes
— „mindegy” — mosolyogunk, s kaphatók vagyunk.*

Igen: tudjuk, amink van, mind csak úri,
s erők, agyunk, fásult türelmes szájamell,
s mégis, mint poshadt kúton korhadt vályú
vize, kincsünk párolog, kutyának se kell.

Felhőként foszlik így erők s a földre
csurog, ágyat magának buckák közt hasít,
s lázas csápját keserű porban öltve
kovászolja röggé a homok álmaid.

S leszünk göröngy így, kavics izmos kézben,
a dolgozó emel s renget velünk kaput;
keservünk fegyver, s fénylő sortüzében
búgva hasad elénk az Idő és az Ut.

JÓZSEF ATTILA: VIGASZ

Ne hadd el magad, öregem,
bőröd ne bizd kereskedőre,
ki elád felhőt az egen
s a földön telket vesz belőle.
Inkább segít a kutya szőre
a teríthető betegen,
semhogy magát miértünk törje,
aki sorsunktól idegen.

Magának rág mind, aki rág,
a fogacskák azért fogannak.
S mert éhes rongy vagy, a fogát
elkoláulhatod-e a kannak?
Fázol. Hát mondd, hihetsz-e annak,
ki fűtve lakik öt szobát,
falain havas tájak vannak,
meztelen nők, meg almafák?

Hihetsz-e? Szagos kis dorong
édes szivarja s míg mi morgunk,
ő langyos vizben ül s borong,
hogy őh mi mennyire nyomorgunk.
Ha pincéjébe szenet hordunk,
egy pakli balkánt is kibont,
szívére veszi terhünk, gondunk.
Vállára venni nem bolond.

Bús jószág, ne vetéld magad!
Együtt vágunk a jeges télnek.
A jégből csak lucsok fakad,
de hű társ: éhezők kísérek.
S ha most a tyukszemünkre lépnek,
hogy lábunk cipőnkbe dagad, —
rajtad is mult! Lásd, harc az élet,
ne tékozzold bizalmadat.

KORVIN SÁNDOR: DAL A PETRÓLEUMLÁMPARÓL

Kemény éjszaka ül a tájon,
kátránysötét és nesztelen.
Idebenn petróleumlámpám
virraszt és füstölög velem.

Nedves dohányú cigarettám
kanóca lángján fölszepeg.
Szurtos üvege gyári kürtő
módján pöfékel és meleg.

Úveg hasában olajbarna
leve serényen susterog.
Páráló hő köríti fáradt
arcom, ha hozzá hajolok.

Dohogva ontja simogató
fényét, ha kezem lankadó
lejtéssel siklik a papiron
és fázón tört sorokat ró.

Felé szállj fölszikkasztó ének!
Őhozzá emelem szívem,
az éji társhoz, aki átfont
testvéri fényével híven.

Bús lámpásom, te külvárosi
csillag, mely este nyolcra kel!
Padlásszobán vagy pincezúgban
lángod még ma is énekel.

A villany századában ott égsz
álmatlan küzdők asztalán.
Ott lengsz az esett lányok házán.
Fényednél nőtt fel mindahány.

Korcsmák és műhelyek világa!
Itt fülledt borgőz csap körül,
ott langy fényedben kalapálva
hajszolt inasgyerek ül.

Hol duruzsoló varrógépek
sápadt rabnőire borul
sárga fényed, hol hánykolódó
betegek mély szemére hull.

Istállók falán béres-álmok
őre vagy, póri csillagunk!
A fény követe éjszakánkban,
hol a fény koldúsai vagyunk.

És te vagy tanum is, hogy éber
léleikkel élem az időt,
hogy virrasztva szítom a hitem
és élesztgetem itt a rőt

cikázást, mely majd szívünkben
és szarunk élén jellobog!
Mert mindig erről! erről! van szó,
akármiről is dalolok.

KELETI SÁNDOR: MÓCOK

(Aron Cotrusnak)

Nehéz, vízes deszkával megrakott,
visítva nyikorgó rossz szekereiket
elkínzott, agyonnyűtt apró lovuk húzza.
Ők maguk (a vasutvonal mellett) gyalog
teszik meg az odavissza 165 kilométer utat
miközben
kovával
gyűjtanak tüzet, hogyha éjjel valahol megállnak.
Igy ereszkedik le minden héten egyszer
szekérkaravánjuk Albacról, Câmpenből,
Abrudról, Vidráról, Bistráról
a hegyeik közül (ahol semmijük sincs
és ahonnan most 150 éve
Horia és Closca és Crisán
indultak el a darab kenyérért és a szabadságért
az elnyomottak megnyuzói ellen)
ide le Albára:
(ahol Horiát és Closcát és Crisánt

isten és törvény nevében
megkínózták és karóba húzták)
hogy a deszkáikat
eladják
semmiért.

LAMPEL SÁRI: VILÁGITÓ ŐSZI REGGEL

Porban lakom, kulturától elzártan,
Kényelmetlenségekre kényszerülten.
De reggel ajtómon keletnek lépek ki,
Nagy szabad sík tágul élém.
A nap útját felém
nem állja el se háztető, se lomb.
Sugaraï elsőnek engem ölelnek,
s ez az ölelés hűs és gyengéd mint az anyáké.

Harmatcsöppek apró szegekként
Földhöz rögzítik a port.
Messzi kertekből bazsalikomillat lengi be arcóm.
Az életmozgások csendben és derűben indulnak el.
Lábam előtt piciny bogár nyujtózza kezdő lépteit,
dehogy tiprom el!

Rácskapunk zörren.
Munkátestvérem dologba dobbantja lábát.
Istállóban lovak mozgolódnak.
Friss trágyaszag nehezíti a levegőt.

Országút érintetlenségét
trombitászó és riasztó dübörgés kavarja fel.
Napot takar s kelletlen árnyékot vet a gyaloglóra.
Ágyuk... tüzérek...
A nyeregből összegombolt mente lóg.
Megborzongok.

Olyan mintha a fej már kigurult volna belőle.
Egy ágyut hat ló vonszol előre
és az út mentén prüszkölő, féllábú harmónikás
mankón zötyög a város felé.

Látásra nyílt szemem könnyű szűkíti.
Rugalmas járásom vánszorgássá lanyhul
mire a városba ér.

A nap diadalmas magasra hág
és a kocsitűt kövén
leányok és fiúk
érett zászlókkal és nótaszóval
felém hozzák a reményt!

MELIUSZ N. JÓZSEF:

MUNKANÉLKÜLIEK GRAMOFON-BOLT ELŐTT

Itt álldogálunk a fiukkal a gramofon-bolt előtt órákhosszat.
Hallgatjuk a csodahegedűst és a néger énekest.
Ajtatosan hallgatjuk mi munkanélküliek a szép zenét.
Kevés örömiink közt ez a legolcsóbb és a legnagyobb.

Hogy feldobban a szíviünk
 ha Duke Ellington jazz zenekarának organikus robaja
 tör elé a hangtölcsérből:
 A dobok pergése a fekete fiú újjai alatt
 olyan mint a rossz szív zöreje: rendetlen, de mégis ütemes.
 A mélyből a pisztonok rőfögése
 és a gamelongok tompa teli dobja
 az ősi szabadság emlékét idézi
 ilyenkor este,
 ha órákhosszat állunk a fiúkkal a gramofon-bolt előtt
 és hallgatjuk a lemezeket.

SZABADOS ANDRÁS: DOLGOS KÉZ

Durva, kemény markolású, de kisimult
 tenyeréből (mint madárfiókák anyjuk csőréből)
 a gyermekei esznek. Itt-ott letöredezett
 körmök. Csomókká duzzadt görcsös
 erek dagadnak rajt' és vastag nehéz
 barázdák árkolják keresztül-kasul.
 Mint a ropogásra sült fekete kenyér,
 barna, — néha ünnepi fekete ruhában
 elgondolkodó, mint nyári estén vihar
 előtt az ég, mely dörögni kész. —
 Nehéz súlyos erők csomósodnak benne,
 ha öküllé szorul a négy újja támasztja
 az ötödiket. Csontok csúcsonak
 s így szilárdul öküllé...
 Oh, ha egyszer oda vág!
 mint szélvihar előtt
 lapul majd
 fű, fa, virág.

AZ IPARI TERMELÉS VÁLTOZÁSAI SZLOVENSZKÓN

Irta: JÓCSIK LAJOS (Érsekújvár)

A társadalmi együttélések alapját minden korban és mindenütt a technikai kultúra alkotja, mely egyrészt beépíti az együttélési csoportokat a természeti környezetbe, másrészt pedig meghatározza — végső fokon természetesen — az együttélés csoportjainak belső tagozódását. Az is megállapítható, hogy a társadalmi csoportok egymáshoz való viszonyának változásait in ultima analisi szintén a technikai kultúra változásaival világíthatjuk meg. Ebből kifolyóan a magyar kisebbség szociológiájának alapkérdését annak megvizsgálása képezi, hogy miképpen fejlődött a kisebbségi társadalom technikai gazdasági bázisa az új kerektekben. A kisebbség termelésének vizsgálatáról van tehát szó, mely egyrészt az ipari, másrészt a mezőgazdasági termelés változásait öleli fel. Vizsgálódásunk az anyag beosztásának s előadásának szempontjából két részből áll. Először a kisebbségi társadalom technikai alapjának változásait kvantitatív vizsgálatnak vetjük alá, ahol a változások pusztán megmutatásáról van szó, másodszer e változások minőségi értékelésével meg akarjuk határozni — történelmileg beállítva — az uralkodó nemzet és a kisebbségi területek egymáshoz való viszonyát.

Az az ipari termelés, mely Csehszlovákia területén közvetlenül az államalakulás után található volt, a Monarchia 51 milliós népességgel rendelkező belső piacára s ezenfelül jelentős exportra épült iparának négy ötöd részét képezte. A háborúutáni politikai berendezkedés a köztársaság leszűkült kereteiben összezsúfolt iparra nézve azzal a következménnyel járt, hogy a régi belső piac nagy része külföldi piacokká változott át, melyeket autarkikus tendenciákat szolgáló vámfalak zártak körül. Tehát a Monarchia iparának a köztársaság területén rekedt 80 százaléka a népesség számának szempontjából vett régi piacok 26 százaléka fölött rendelkezett csupán, mivel a belső piacokat most a köztársaság 13 milliónyi lakosának fogyasztása jelentette. A belső piacoknak a lakosság szempontjából vett leszűkülését fokozza az a körülmény, hogy Csehszlovákiától a Monarchia agrárnépeit, tehát ipari cikkek fogyasztó népességét vágják el a békeszerződések.

Ha egyszerűen fogjuk fel ezt a helyzetet, akkor a piacok leszűküléséből a köztársaság területére szorult ipar egyenletes visszaesésére következtethetünk. Közelebbi vizsgálat után azonban nyilvánvalóvá lesz, hogy a külső okok folytán egyenletesnek várt ipari visszafejlődés sokkal katasztrófálisabb a kisebbség iparának esetében, mint az uralkodó nemzetiség iparánál. Mivel tehát az ipari visszafejlődés objektív körülményei egyformák úgy az uralkodó, mint kisebbségi népek esetében, a kisebbségi népek iparának mégis nagyobb visszaesését szubjektív okokban kell keresnünk. Így jutunk el annak felismeréséhez, hogy a cseh uralkodóosztály úgy fejlesztett minden, a köztársaságot kívülről érintő gazdasági nyomást, hogy annak következményeit a köztársaság kisebbségeinek iparára hárította át. Az állam-gépezet bőséges politikai s iparpolitikai eszközök nyújtott, hogy e célját elérje. A leghathatósabb eszközöket a gazdasági nyomásnak a nemzetiségekre való áthárítására a pénzügyi politikában, az állami investíciók és a közszállítások elosztásában, a közteherviselés egyoldalú meghatározásában, végül pedig a tarifapolitikában találta meg. A földosztás nemzetiségi tendenciái későbbi vizsgálódás tárgyát képezik.

Ha bármely esztendő állami költségvetését vizsgáljuk át, akkor bőségesen találunk adalékokat arra, hogy miképpen szorúlnak háttérbe Csehszlovákia nemzetiségi területei, főleg pedig Szlovenszko a történelmi országokkal szemben az egyes költségvetési tételek elosztásánál. Itt a „demokratikus“ köztársasághoz illő demokratikus szempont az kellene legyen, hogy az egyes részek lakosságuk számához, vagy adózásuk arányában részesedjenek az állami költségvetésekben. A kisebbségi területek részesedése azonban mindig alulmarad a megfelelő összegen, amelyet adóban szolgáltatnak.

Az meg éppen köztudomású, hogy a költségvetési megtakarítások legnagyobb része, szóval azok az összegek, amelyeket előirányoznak, de be nem fektetnek, éppen Szlovenszokóról és Kárpátaljáról kerülnek elő. Ha az adó területek szerint való megosztását százalékosan megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy Szlovenszko és Kárpátalja az utolsó tíz évben az adó 15 százalékát szolgáltatta, összesen körülbelül 10 milliárd Kc-t. Ha viszont a költségvetésben való részesedést vesszük vizsgálat alá, akkor arra a meglepő eredményre jutunk, hogy Szlovenszko és Kárpátalja költségvetési részesedése átlagosan 6 százalék körül mozog csupán. Mészehordó jelentősége van ennek az ellentétnek. A nemzetiségi területek magas adószolgáltatása s ezzel ellentétben alacsony költségvetési részesedése annak a folyamatnak képezi gazdaságpolitikai eszközökkel való érvényre juttatását, melynek célja, a tőkeképződés megakasztása a nemzetiségi területeken úgy, hogy az itt képződött tőkét a történelmi orszá-

gokba csatornázza át. Mivel pedig a polgári társadalmi fejlődés végső fokon a tőke akkumulálódásának mértékétől függ és attól, hogy az újonnan képzett tőke ismét a termelésbe iktatódjon be, a cseh polgárság Szlovenszko és Kárpátalja polgári fejlődését alapjában rokkantja meg azáltal, hogy az itt akkumulált tőkét a magasabb adózás segítségével elvonja s a történelmi országok fejlődésébe iktatja be, ezek nagyobb költségvetési részesedése folytán. Szlovenszko polgári fejlődésének visszaeséséből a történelmi országok polgári fejlődése, vagy e fejlődés adott nívón való konzerválása áll elő. Ez a tőkét elvonó folyamat akkor is hatna, ha az adózás nagysága egyforma lenne az egész köztársaság területén, a költségvetési tételekben való részesedés aránytalanságának megmaradása mellett, viszont gyorsulása, hatalmas megnövekedése áll elő abból a körülményből kifolyólag, hogy több adó a nemzetiségi területeken sokkal nagyobb, mint a történelmi országokban. Nem a pénzügyi kormányzat mulasztásának, de tudatos imperialista politikájának kell felróni azt, hogy az államfordulat után nem egységesítette az adótörvényeket, hanem Szlovenszkon és Kárpátalján tiz esztendeig a magyar, a történelmi országokban pedig az osztrák adózási rendszert hagyta meg természetesen, azért, mert ez a cseh polgárság hatalmas fölényének biztosítására szolgált. R. W. Seton Watson (Scotus Viator) a csehszlovákok ügyének Ernest Denis mellett a legnagyobb külföldi szívénviselője állapítja meg könyvében, hogy a legsürgősebb tennivaló az adózási szisztémák unifikálása, ha a kormány a nemzetiségi területek (Szlovenszko és Kárpátalja) és a történelmi országok közötti ellenséges hangulatot likvidálni akarja. Az adók nagyságának különbségét a kereseti adóval, mely Szlovenszkon 10 százalék, Csehországban 3 százalék és a szeszadóval illusztrálja, amely Szlovenszkon 23 Kc, Csehországban pedig csak 10 Kc. volt egészen 1927-ig. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adókulcsa a történelmi országokban 10 százalék, Szlovenszkon és Kárpátalján 6.20 százalék, amelyhez egy 30 százalékos pótlék járul, amely Csehországban nem létezik, stb.

Az adózás rendezetlenségénél csak a vasuti tarifa rendezetlensége kiáltóbb. A szlovák gyáripárosok 1929. évi jelentésében olvashatjuk, hogy a történelmi országok és Szlovenszko tarifakülönbségének unifikálásánál tapasztalt „gondatlanság olyan messzemenő volt, hogy 1920 június 2-ig még a személyi tarifák sem voltak unifikálva Szlovenszko és a morvántuli országok között; ez az izoláció a teherszállításnál 1921 augusztus 1-ig tartott. Eddig az időig Szlovenszko — nem számítva a különleges illetményeket 30 százalékkal nagyobb tarifát fizetett, mint a morvántuli országok.“ A jelzett időig a tarifakülönbözöt kb. 50 százalékkal nagyobb volt Szlovenszkon. Tarján Ödön idézi könyvében, hogy a szlovenszko cukorgyárok 27.3 millió, a liptószentmiklósi szlovák kézben lévő börgyárok 2.2 millió fuvartöbbletet fizettek teljesen indokolatlanul. Scotus Viator írja, hogy míg a tarifaunifikáció meg nem történik, a szlovák ipar továbbra is az akut krízis állapotában lesz, mert a tarifák különbségének következménye az, hogy segíti a cseh és német vállalatok konkurrenciáját Szlovenszkon; így Szlovenszko a cseh gyárok árúpiacává lesz. Irja: „A szállítási költség Prágából Kassára még rövid idővel is kevesebb volt, mint Zsolna és Kassa között.“ Tarján Ödön havi százmillió koronára, összesen pedig tizenhárom milliárd koronára becsüli azt az összeget, amelyet az állampolitika fenti eszközeivel a cseh kormányzat Szlovenszkoról és Kárpátaljáról elvont azóta, hogy e területeket Csehországhoz csatolták.

Ha történelmi analízis alá fogjuk Szlovenszko és Kárpátalja iparának keletkezését, akkor arra a fölismerésre jutunk, hogy az ipari termelés

nagy része — egyes iparágak, mint a textil, pedig teljesen — arra a piacra épült fel, amelyet a Monarchia állami rendelkezései jelentettek. Az államváltás tehát kettős piacvesztéséget idézett elő a szlovenszóni ipar számára. Egyrészt lehetetlenné tette, hogy a Monarchia 51 milliós piacán keresse árúelhelyezését a háborúelőtti lehetőségekkel, másrészt elvesztette az állami rendelkezéseket, legsúlyosabb létfőtételét. Hogy milyen volt a Monarchia állami rendelkezéseinek az ipari termelésre gyakorolt jelentősége, azt abból a tényből következtethetjük, hogy Csehszlovákiában közvetlenül az államalakulás után törvényhozásilag siettek rendezni az állami rendelkezések ügyét. Az 1920 december 27-ről származó 667. sz. kormányrendelet kimondja, „hogy a rendelkezéseket vagy munkálatokat kizárólag olyan pályázóknak lehet adni, kik a köztársaság területén laknak, amennyiben a rendelés időben és a megfelelő minőségben a köztársaság területén elkészíthető s ha a hazai pályázók 20 százalékkal nem kérnek többet az idegen pályázóknál“. Ez a kormányrendelet, amint látjuk, előnyös módon biztosítja az állami rendelkezéseket a hazai pályázóknak az idegenekkel szemben. De kik a hazai pályázók és kik az idegenek? Tudjuk azt, hogy a Csehszlovák köztársaság nem homogén népi formáció, de olyan nemzetiségi alakulat, ahol ellentétek vannak a nemzetiségek és az uralkodó nemzetek között s ebben a helyzetben a törvényhozásnak „hazai pályázók“ kifejezése a cseh polgárság hatalmi helyzetével való vonatkozásaiban értelmezhető, mert az állami rendelkezések elosztásánál kizárólag a történelmi országok pályázóira alkalmazták a fenti kormányrendelet intézkedéseit. Így az állami rendelkezésekben való részesedésből a szlovenszóni ipart csaknem teljesen kizárja s az állami rendelkezések egyoldalú szétosztását a nemzetiségi területek ipara ellen indított direkt harc leghathatósabb eszközévé teszi a cseh polgárság. Hogy az állami rendelkezések szétosztása könnyen használható a cseh uralkodóosztály érdekeinek megfelelően, az illetékes minisztériumok adminisztratív nehézségekre hivatkozva megtagadják a pályázatok nyilvános kiírását és az eredmények nyilvántartását. A szlovák gyáriparosok szövetségében tömörült szlovák-magyar ipari polgárság tizesztendő folytonos deputációzása azzal az eredménnyel járt, hogy legújabbán a formális demokrácia betartásának a manifesztálására, az állami rendelkezésekből szlovenszóni iparnak is juttatnak egy-egy jelentéktelen részt. A szlovák gyáriparosok 1929. évi jelentéséből olvashatjuk: „Az állami rendelkezések nyilvántartását azzal a határozott céllal követeljük, hogy a gazdasági nehézségek időbeli és regionális kiegyensúlyozását szolgálja. Ami ezt a második feladatot illeti, kell, hogy a köztársaság keleti részei különös tekintetbe jöjjenek. Az állami rendelkezések értéke évente 4—5 milliárd Kc között mozog. Szlovenszón és Ruszinszón e hatalmas összegben való részesedése a nyilvántartás hiánya folytán nehezen határozható meg. Egyedül a nemzetvédelmi minisztérium jelenti nem hivatalosan adatait. Ezek szerint a katonai rendelkezések 1924-ben 1314 millió Kc-t tettek ki, ebből szlovenszónra 49,890.500 Kc. (3.78 százalék) esett. 1925-ben 953 millió, ebből Szlovenszón 61 milliót vagyis az egész rendelés 6.45 százalékát kapta.“

A kisebbségi területek gazdasági élete ellen indított közvetlen harc további hatékony eszközei a törvényhozás olyan intézkedései, amelyek a cseh fináncióke mindent lehengerlő befolyását teszik lehetővé az egész ipari termelésben. Ez a törvényhozás a Zivnóbankkoncern inspirációja, amely nemcsak, hogy rendelkezik Csehszlovákia iparának 70 százaléka fölött, de magára a pénzügyminiszteri szék betöltésére is nagy befolyással van. Ez a hatalmas bankkomplexum elérte azt, hogy a részvénytársaságok és korlátolt felelősségű társaságok törvényes kényszer mellett, betétkönyveket csak a pénzügyminisztérium kifejezett engedélye alapján

bocsáthatnak ki. Bármely társaság alaptőkéjét szintén a pénzügyminisztérium engedélyével emelheti. Különböző alapok létesültek, amelyek a pénzintézetek fölségítését célozzák.

Az alapok tőkéjéhez minden pénzintézet hozzájárul ugyan osztalékának arányában, de a kisebbségi bankoknak az alapokból való segélyigényeit alig teljesítik. Az alapokat a cseh finánc-tőke képviselőiből alakult bizottság kezeli, amely saját belátása szerint elrendelheti a segélykérő intézetek felszámolását, vagy fuzióját. Így nyílik intézményesen biztosított útja a cseh finánc-tőkének az egész gazdasági élet ellenőrzésére és meghódítására. A magyar polgárság fokozatosan szorul vissza a cseh finánc-tőkével szemben. 1920-ban Szlovénzkón és Kárpátalján 117 részvénytársasági pénzintézet volt 309,085.000 Kc. alaptőkével, 144,594.000 Kc. tartaléktőkével és 1.403,492.000 Kc. betéttel. Ebből az időből az intézetek nemzetiségi lényegére csak az intézetek nyelve alapján vonhatunk le győnge következtetéseket, mert az a tény, hogy egy részvénytársaság nyelve milyen, nem dönti el azt, hogy a polgárság melyik csoportjához tartozik nemzetiségi alapon. Eszerint Szlovénzkón 1920-ban a részvénytársasági bankok 21.74 százaléka a szlovák, 31.40 százaléka magyar, 5.31 százaléka német nyelvet, 41.55 százalék pedig több nyelvet használt. Kárpátalján ez a megoszlás ilyen: ukrán 2.63, magyar 26.84, többnyelvű 10.53 százalék. 1931 januárjában a helyzet Szlovénzkón az, hogy a bankok összesen 4,433,481.000 Kc. fölött (aktív tőke, betétek és tartaléktőke) rendelkeznek. Ebből szlovák kézben van 44 százalék, magyar és német kézben 1.410,182.000 Kc. (23 százalék), cseh kézben 1,070,564.000 Kc. (24 százalék). Ez utolsó tétel fölött teljesen a Legio bank, 929,125.000 Kc. fölött pedig a Tatra bank rendelkezik.

Eddigi fejtegetéseink során csak azokról a gazdaság-politikai eszközökről beszéltünk, melyek döntő módon befolyásolják a kisebbségi ipar termelését. Ezeknek az eszközöknek tendenciája az, hogy az uralkodó nemzet saját iparának biztosítson döntő versenybeli fölényt a kisebbség ipari termelésével szemben s így a piacok lecsökkenésének következményeit a kisebbségi ipar tönkretételével hárítsa magáról el. Cseh-szlovákia nemzetiségi ellentéteiből törvényszerűen következik, hogy az uralkodó nemzet polgársága kizárólagos uralmi helyzet megszerzésére törekszik a köztársaság többi népeivel szemben. Meg kell azonban állapítani, hogy az ismertett gazdaság-politikai eszközökkel mesterségesen teremtett nehézségeken kívül objektív akadályokkal is küzd a szlovénzkói ipar a csehországi iparral szemben. Az uralkodó nemzet ipara ugyanis fejlettebb, koncentráltabb s szervezettebb, mint a szlovénzkói ipari termelés. Olyan előnyök ezek, melyek mesterséges beavatkozás nélkül is fölényt biztosítanak a csehországi iparnak, a szlovénzkóival szemben. Ebben a vonatkozásban még 1926-ban is az a helyzet — pedig Szlovénzkón az ipar leépítése ekkor már majdnem befejezett tény, — hogy a történelmi országok iparában alkalmazott lóerők száma 1,841,927 a szlovénzkói ipar 149,224 lóerejével szemben. E különbség mellett azonban még a szlovénzkói ipar fejlettebb is lehet, ha az egyes üzemekre átlagosan több lóerő jut, mint Csehországban. De annak ellenére, hogy Csehországban az üzemek száma 11.260-at tesz ki az 1.238 szlovénzkói üzemmel szemben, Csehországban az egyes üzemben alkalmazott lóerő 164.4 míg Szlovénzkón csak 120.5! S a csehországi ipari termelés tőkéjének összetétele is jobb, mint a szlovénzkói termelésben, mert míg amott egy munkásra 1.8 lóerő jut, addig Szlovénzkón 1.6. Így objektív s mesterségesen támasztott nehézségekkel küzd a szlovénzkói ipar az uralkodó nemzet iparával való versenyben.

A kisebbségi polgárság az ipari termelés üzembentartását a renta-

bilitás szerint szabályozza. A rentabilitást viszont a cseh polgárság versenye szabályozza. Ebben a versenyben gyakran történt úgy, hogy a magyar polgárság a csehhez való konkurrens harcban alul maradt s be-szüntette a termelést. Megtörténik az is, hogy a magyar nagyiparosság elsajátítva azokat a versenybeli módszereket, amelyekkel a cseh nagyipar vele szemben rendelkezik s kiverekszi megmaradásának feltételeit. Ezt a termelés, hihetetlenül felfokozott racionalizálásával, a termelés költségeinek leszorításával éri el. Sok üzem pedig — ugyancsak a védekezés folytán — cseh pénzintézetek érdekszférája felé való közeledésben látja a menekülés lehetőségeit.

Igazolhatjuk-e konkrét számadatokkal, ellenőrizhetjük-e pontos kimutatásokkal eddigi megállapításainkat, melyek a kisebbségi ipari termelés általános irányára vonatkoznak? Mindenekelőtt azt tudjuk statisztikusan igazolni, hogy a cseh polgárság versenye a szlovenszóni ipar abszolút visszafejlődését váltja ki sok esetben. Ha eltekintünk azoktól az üzembeszünetésektől, amelyek az általános gazdasági világválság alatt következtek be olyan okok folytán, amelyek nem gyökerestek kizárólag Csehszlovákia gazdasági ellentmondásaiban s ha a viszonylag normális konjunkturával dolgozó, válság nélküli periódus adatait vizsgáljuk meg, akkor tisztán áll elő Szlovenszón és Kárpátalján az üzembeszünetések mértéke a cseh polgárság konkurrenciájának gyümölcse képpen. Ez a folyamat 1900—1910—1926-os évek közé eső időszakban a következő képet mutatja:

Termelési ág	1900		1910		1926		Fejlődés	
	Üzem	Munkás	Üzem	Munkás	Üzem	Munkás	1900-10	1910-26
1. Bányászat, kohászat	66	11.674	51	11.758	42	8.744	0.7	-25.7
2. Fémipar	74	12.775	81	17.893	72	12.666	40.0	-29.2
3. Faipar	102	7.308	118	8.707	283	15.581	19.0	78.9
4. Építőipar	103	5.968	153	10.089	171	9.781	69.0	-3.0
5. Üvegyártás	15	1.909	20	3.010	12	3.181	57.7	5.7
6. Textilipar	28	4.237	43	9.509	26	11.032	124.4	16.0
7. Bőr és kefeipar	19	1.782	17	2.588	19	2.076	45.0	-18.8
8. Gumi-ipar	—	—	1	130	1	396	—	204.0
9. Papír és celulóze	11	1.799	25	4.408	18	4.197	145.0	-4.8
10. Kémiaiipar	13	1.301	21	2.866	42	4.874	120.0	70.0
11. Villamosági-ipar	—	—	5	155	52	402	—	159.0
12. Grafikai-ipar	6	172	8	248	40	1.308	44	42.7

A termelés üteme az 1900—1910 évek között felfelé menő képet mutat. 1900-tól 1910-ig a hús munkásnál nagyobb üzemekben a munkások száma 24.985-el növekedett, ami 42.5 százalékos növekedésnek felel meg. Ebből a termelőszeközök gyártásával foglalkozó iparágokra 10.722 munkás-növekedés esik vagyis az egész növekedés 43 százaléka, s ez a legbeszédesebb bizonyítéka az általános előrefejlődésnek (a társadalmi fejlődést is értve ezalatt). A fontosabb iparágakból nagyobb fejlődést mutat a papirgyártás: 145 százalékos, a textil 124.4 százalékos, a kémiai ipar 120, építő ipar 69 és a fémipar pedig 40 százalékos emelkedést. Mivel feltehető, hogy a világháború fokozott szükségletei nem vezettek üzembeszünetésekhez, vagy termelés-csökkenéshez, az 1910—1926 évek között kimutatható csökkenések a háború utáni periódus adataiként kezelhetők.

Igy csökkenést látunk a bányászatnál és kohászatnál, (25.7 százaléka), a fémiparban a csökkenés 29.2, a kefe- és bőrgyártásban 18.8 s végül a papirgyártásban 4.8 százaléka. Olyan üzemek ezek, melyekhez hasonló, ugyanolyan terméket produkáló hatalmas üzemek ontják az árút

túl a Morván a Szudéták s a Suman és Cseherdő lejtőin, a Moldva és az Elba völgyeiben. Az üzemek számának egybevetése alapján a bányászatban s a kohászatban 9 üzem szüntette be termelését, a fémiparban 9, az üvegiparban 8, a textiliparban 17 s végül a papír és celulógyártásban 7, összesen tehát 54. E számot katasztrófálisan egészítene ki az 1926—33. években lépipített üzemek száma, ahol már az általános válság hatása folytán állt meg a termelés.

Mivel igazolható azonban a leépítésekkel szemben az a sokhelyen hatalmas növekedés, amely az 1910—1926. évek között tapasztalható? Tanulmányunk első részében mondtuk, hogy a cseh polgárság elvesztette a Monachia nyersanyagpiacait, ezért a CSR-hez csatolt területek nyersanyagrezervoárja nyer nagy fontosságot a cseh polgárság számára. Nos, ha megvizsgáljuk a jelzett növekedéseket, akkor azt tapasztaljuk, hogy egyrészt a nyersanyag termelés körében állnak elő, másrészt azokban a termelési ágakban, amelyek a történelmi országok termelését előnyösen kiegészítik.

Fontos kérdés merül fel ezen a ponton. A közölt statisztikai táblázat a visszafejlődést és fejlődést az egyes iparágak viszonyában mutatja csupán. De milyen a szlovenszói ipari fejlődés összképe, vagyis az egyes üzemekre vonatkozó relatív fejlődési és visszafejlődési irányok, milyen abszolút tendenciát hoznak létre? Ezt a fejlődési irányvonalat az újonnan alapított üzemek számának és a beszüntetett üzemek számának, valamint az alkalmazott munkások számának egybevetéséből hozzávetőlegesen megállapíthatjuk. A *L'Europe Centrale* c. folyóirat 1934 augusztusi 7. számában találunk egy táblázatot, mely a jelzett vonatkozásban a szlovenszói iparra nézve összehasonlításokat tesz a jelzett vonatkozásban az 1910—1926 évek adatai alapján. E táblázat szerint 1910-ben Szlovenszón 526 üzem 76.885 munkást foglalkoztatott, 1926-ban 546 üzem 80.148 munkást. S itt újjongva kiáltanak fel a mai status quo igazolói: Szlovenszón nincs is abszolút visszafejlődés, mert 16 év alatt az üzemek száma 20-al, a munkásság száma pedig 3263-al emelkedett. Jegyezzük meg azonban, hogy 1913 óta a polgári államok ipari fejlődésének menete (Japán kivételével) azt a képet mutatja, hogy húsz év alatt átlagosan 25 százalékkal emelkedett. Szlovenszók távolról sem éri el ezt az átlagot, mert itt az emelkedés az üzemek számának szempontjából 3.8 százalékkal a munkások számának szempontjából pedig 4.2 százalékkal. No de milyen lehet a történelmi országok fejlődése? Itt 1913—25 között az üzemek száma 25.6 százalékkal, a munkások száma pedig 22 százalékkal növekedett! Az összehasonlítást nem teszi illuzórikussá, hogy Szlovenszón 16, a történelmi országokban pedig 13 évre vonatkozik. Igaz, hogy az ipar fejlődésének általános képét akkor kaphatnók meg pontossággal, ha a nyersanyag-fogyasztását hasonlítanók össze. Kevesebb üzem, kevesebb munkással többet termelhet s koncentráltabb formájában a fejlődés magasabb fokát is jelentheti. Itt egyéb adatok hiányában meg kell elégednünk azzal a kimutatással, hogy Csehszlovákia ipara a nyersanyag fogyasztás szempontjából a válság bekövetkezéséig az 1913-as átlag 78 százalékát érte el csupán. E szám segítségével a fenti adatokat a fejlődés reális jelzőszámai képpen kezelhetjük. A nyersanyagfogyasztás szempontjából tehát abszolút visszaesés mutatkozik az üzemek és munkások számának emelkedése mellett, mely Szlovenszón ijesztően alacsony a történelmi országokkal szemben. Így az ipari visszafejlődés abszolútnak látszik az egész köztársaságban, Szlovenszók ipari fejlődésének visszaesése azonban sokkal mélyebb, mint a történelmi országoké. Az imperialista nyomás ténye ebben és így is igazolható.

De nézzük meg a le nem állított üzemek termelését. Munkáslétszámukat s kapacitásaik kihasználását figyelve arra a megállapításra jutunk, hogy még viszonylag normális konjunktúrájú időkben is hihetetlen éles fordulatokat mutat termelésük. Alább néhány termelési ág idevontatkozó adatait közöljük:

	Termelési ág								
	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
1. Gépgyártás									
Munkásság száma	1078	1014	749	515	663	829	751	575	809
Kihasznált kapacit. %-a	90.5	88	59.8	42	54.3	68.9	60.4	45.4	68.8
2. Téglagyártás									
Munkásság száma	520	490	513	617	541	546	649	582	645
Kihasznált kapacit. %-a	77	69	83	92	76	84	100	93	100
3. Cementgyártás									
Munkásság száma	39	292	476	513	642	870	877	1000	1050
Kihasznált kapacit. %-a	60	60	60	60	60	72	88	100	100
4. Gyapotipar									
Munkásság száma	1637	3138	3599	2883	3400	4051	3705	3798	3425
Kihasznált kapacit. %-a	28.4	54	46.9	40	52.8	68.1	58.8	63	54.3
5. Bőrgyártás									
Munkásság száma	1167	985	594	467	606	723	669	752	883
Kihasznált kapacit. %-a	98.4	83.1	43.5	43.3	60.9	64.1	62.4	63.4	70.3
6. Gyufagyártás									
Munkásság száma	763	844	671	502	594	555	570	556	370
Kihasznált kapacit. %-a	69.5	77.2	60.7	29.7	29.6	33.6	30	53	50

A közölt kimutatásban a cementgyártás kapacitásának adatai az egyes éveknek s az 1928-as termésmennyiségnek mint alapnak összevetéséből állanak elő. A többi iparág esetében a kapacitás adatai azt mutatják, hogy a maximális gyártási képesség, melyre az üzemek beállíthatók, hány százaléka lett igénybe véve a termelésben. Azokat a cikkek grafikonokat, melyeket a közölt adatokból akár a munkásság számára, akár pedig a kapacitás kihasználásának mértékére vonatkozóan felírhatunk, mással nem magyarázhatjuk, mint a kis belső piacokon összezsúfolt iparágak, üzemek egymásközt folyó hatalmas versenyével. Az árúkihelyezés hihetetlen gyors változása a termelés máról-holnapra való megváltozását eredményezi.

A kisebbségi ipar változásainak társadalmi vonatkozásairól kell még szólnunk egészen röviden. Balgaság lenne azt hinni, hogy a kisebbségi uralkodó réteg, melyet először ér hatásaiban az uralkodó polgárság versenye, fel képes tartóztatni a ráháruló nyomást. A kisebbségi polgárság tovább adja, tovább vezeti e tendenciákat a kisebbség alsóbb rétegei felé. Ha egy szlovénzkói üzem például elveszti rentabilitását, az üzem, mondjuk repatriál. No és a kisebbségi munkásság? A statisztika a munkanélküliség hirtelen megnövekedéséről, vagy a kivándorlók számának hirtelen felduzzadásáról ad számot ilyenkor. De mi történik akkor, ha üzemben marad a termelés s menete a fenti hirtelen fordulatokat mutatja? E hirtelen fordulatokban a kisebbségi polgárság védekezik az uralkodó polgárság versenye ellen. A munkásság szempontjából ez annyit jelent, hogy hirtelen gyorsasággal változik helyzete a dolgozó munkás és a tartalék hadseregbe szorított munkanélküli helyzete között. A viszonylag normális ütemű, egyenletesebb folyású munkásélet a kisebbségi munkás szempontjából messzi halaványuló emlék.

BIBLIOGRÁFIA: Tarján Ödön: A magyar kisebbség osztályrésze a csehszlovák demokráciából, Praha, 1930. — R. W. Seton Watson (Scotus Viator): Nové Slovensko (Új Szlovenszók) 1924. — L'Europe Centrale Prágában megjelenő folyóirat közleményei 6., 7., 8. és 9. évfolyamokból. — Aperçu Statistique de la République Tchecoslovaque Prague, 1930 („A csehszlovák köztársaság statisztikai áttekintése“) — Slovensky Priemysel, Turciánsky Sv. Martin (A szlovák ipar, a szlovenszókói gyárparosok évi értesítője 1926–1932. években). — Penzni ústavy v Republice Ceskoslovenské, 1920, Praha. 1924. (Pénzüntézetek Csehszlovákiában 1920-ban). — Zprávy národní banky Ceskoslovenské Praha (A csszl. nemzeti bank jelentései). — Hospodarské rozhledy, Bratislava (Gazdasági szemle, Pozsony, a kereskedelmi kamarák és a szlovák gyárparosok központi szövetségének folyóirata). — Edvi Illés Aladár és Halász Albert: Magyarország gazdasági térképekben, Budapest, 1921.

AZ AMSZTERDAMI SZEFARD ÉS ASKENÁZ ZSIDÓK

Irta: EGON ERWIN KISCH

Az Antoniuskerk ormáról Krisztus a Waterloo-Plein népe felé tárja karjait: „Uraim — kiáltja — jöjjenek csak hozzám! Ugyanazt az árut tartom, amit önök eddig Mózes & Árontól szereztek be, az én házam azonban előkelőbb mint az Önök jelenlegi szállítójái.“

Odalt a két korona-tanu, jóval az életnagyságon felül, nagyszakállú zsidós képű papi figurák, akik egész nyugodtan Mózesként és Áronként is szerepelhetnének, ha véletlenül Péter és Pál is a nevük. Mindenesetre itt állnak jobbra, balra és semmiféle mozdulattal sem tiltakoznak a két vallás aranyló betűkben hirdetett azonossága ellen. „Quae fuit a saeculis sub Signo Moysis et Aronis, stat salvatori renovata illustrior aedes.“ A felhívás alján a címzés az amszterdami ghetónak szól, senkinek sincs füle, hogy hallja, amit a szobor kőtürellemmel hirdet: senkinek se szeme, hogy lássa, amit a templom homlokzatára irtak.

Krisztusnál még meggyőzőbben, vetélkedőbben és bizonykodóbban tárják ki karjaikat a zsidó bódésok: a járókelőt a potom áron kinált árú mustrálása teljesen elfoglalja; lebecsülést mimelve érdeklődik a kiválasztott darab ára után, alkuszik, tovább megy, visszajön.

Egy árus, aki heringet pucol és kovászos ugorkát szelatel, úgy tesz, mintha valami vásárlókedvtől megszállott tömeg ostromolná, csodálattal mutatna rá s félő tisztelettel a nevét suttogná, amik ellen mind neki állandóan védekeznie kell: „Igen“ — kiáltja stentori hangon — „Igen, én vagyok a Heimann, ezt mindenki tudja! Heimann közismert! Hisz' én oly' közismert vagyok.“

Ha tényleg vevők közelednek és Heimannak érdemes azokkal alkuba bocsájtkozni, akkor a felesége veszi át a bolt dicséretét. „Sajtlit“ visel — a paróka szép neve ez — s kezét ajkára illesztve közli a világgal, hogy Heimann bizony milyen közismert.

„Minden drb. egy Dubbeltje“ — harsog a szomszéd stentori-hang; fúrge újjal s gyors, kináló mozdulattal egy csomag levélpapírt lobogtat, ráfűzött ceruzával, talmi arany óra lánccal meg egy szem bonbonnal s „mindez“ egy Dubbeltjeért kapható.

„Nuttige Kadoches“ — kínálja valaki s ez se nem német, se nem jiddisch, hanem a francia és a holland keveréke és azt jelenti, hogy: „nützliche Cadeaux.“

Főzelékfélekért, tojásért, gyümölcsért, kóser növényi margarinért, halért és szárnyasért, húsért (mindez persze szigorú rabbinusi ellenőrzés

alatt) folyik az alku az egyenesszögbe tört Waterloo-Pleinen; rozsdás vasárú, fényesre ült ruhák, tört bútorok, horpadt edények és más hasznos anyagok, — Németalföld hulladékai feltétlenül piacképes javak.

Igy megy ez korahajnalától késő alkonyatig, hétköznap a Waterloo-Pleinen, vasárnap bucsúszerűben zugban az Oude-gáton és az Uilenburg-Straat környékén. Csak szombaton van nyugalom. Péntek délután Izrael lebontja sátrait, az ágasokat, ponyvákat, ládákat s az eladatlan árut vagy targoncákon, amik előtt sötét fűrtű, sovány gyerekek a vontató kutyák szállítják el vagy víziúton. Zwannenburgwal, a hattyuvárók mentén, — ilyen költői nevet visel a rakpart, — ócska ruhával és fehérneművel telt, harmattól nedves csónakok és biciklikkel megpakolt gondolák hevernek. (Amsterdam a zsidók és a biciklisták városa és mégsem vett részt a világháborúban.) Egy imbolygó csónak tele anyaszűz meztelen hibás kirakatbábuval, a figurák erkölcstelen fekvése a bámészok hallózását hívja ki a parton.

Há az árusnak csak kicsi az áruháza, olyan kicsi, hogy a maradékai gyorsan összekaphatók és egyetlen kofferben elszállíthatók, akkor még kitart a Waterloo-Pleinen, hogy most amikor a konkurrencia részben tovagördült, részben pedig eluszott üsse nyélbe az üzleteit, az utótözsde, a potomár, a végeladás, a rendkívüli kínálat, a maradék, a mezije jelszavaival. Heimann még mindig itt van, a tömeg még mindig nincs sehol, amelynek ostromát kiáltozva háritgatja el: „Igen, igen. Heimann közismert.“

A Waterloo-Plein dróttal elkerített közepe az ifjúság játszótéren; piac-időben és piac után gyermekek játszanak itt, mialatt szegényebb kortársaik targoncákat vonszolnak vagy az eldobott áruhulladékokat, mindent, ami a térségen maradt turkálják át. Heimann végszóként ágaszkodó kiáltása „Hisz' én oly' közismert vagyok“ ide is átszap, viszont nem az ő öndicsérete az egyedüli, ami ezt a tipikus piaci hajszába ágyalt nagyvárosi játszótérrel bűzhullámaival betölti.

A legapróbb gyermekek számára homok, a nagyobbaknak hinták, a még nagyobbaknak tornaeszközök állnak rendelkezésre. A legnagyobbak közt mérkőzés folyik, amelynek során valami hosszú póznára erősített kosárba kell dobni a labdát: mindkét csapatban fiúk és rövidszoknyás lányok küzdenek, az iram gyors, az ügyességük szembeszókó: a piacjárók, a játék szenvedélyétől elragadva, teli csomagokkal álldogálnak a drótháló előtt.

Még amikor a toronyóra üt, akkor sem figyel fel senki, nem is beszélve Krisztusról, aki karjait fáradhatatlanul azok felé tárja, akik készek volnának elismerni, hogy egyháza ugyanaz, mint amelyik évszázadokon keresztül Mózes és Áron jegyében állt, de most pompás alakban teremően megújodott.

Istenem, téritési kísérletekkel már próbálkoztak az amsterdami zsidók közt, mikor még nem amszterdami zsidók voltak. Lengyelországban és Oroszországban egész másfajta téritési módszerekkel, fosztogatással, meggyalázással és pogromokkal; Spanyolországban kinpaddal, börtönüregyekkel és máglyahalállal s nem értek el vele semmit, de semmit.

A toledói katedrális, mely tényleg csábítóbb, tetemesen zavaróbb és megindítóan félelmetesebb épület mint az Antoniuskerk, azóta egy zsidómentes uccában áll: ez a körülmény azonban mégsem menthette meg attól, hogy ma ne a „Carlo Marx“ nevet viselje, s az ezzel a névvel ellátott uccajelző tábla pont Torquemada és hercegérseki leszármazottainak palotájára van szegezve. Toledo alabástrommal bélelt zsinagógái katólikus templomokká változtak át, az örökülések elűzött tulajdonosai viszont az európai térkép másik oldalán építettek maguknak zsinagógákat.

Nem messze a Waterloo-Pleintől kettő néz farkasszemet egymással. A „Hochdeutsche Synagoge“, amit a harminc éves háború zsoldosai és martalócai s a Chmelnitzki fegyveresei elől menekülő zsidók alapították, — és a portugál. A portugál zsinagóga egyáltalán nem hasonlít pl. a prágai „Altneuschul“-hoz, nem valami megbuvó, magát rejteni próbáló gyűlhely ez illegális embereknek, hanem diszépítmény, kathedrális zsidóban. A folyam közepén emelkedik s cölöpökön, illetve — a monda szerint — szinarannyal teli hordókon áll. A templom hajója domború gránit oszlopokon száll az ég felé, mint amaz ibériai templomoké ahová a zsidókat térítési prédikációk meghallgatása vagy kényszer keresztelő miatt hurcolták.

Az oltártartó emelvényt brazíliai paliszanderből ácsolták. Ez, a „Tuba“ a templom közepén emelkedik s a körbefutó padok feléje fordulnak, tehát nem mind kelet felé, mint az északi országok templomaiban, ahol a hívők csak az előimádkozó hátát láthatják. Itt csak akkor fordulnak a keleti fal felé, ha a frigidádából tóratekereszt emelnek ki. Az egyik tóratekereszt még az egykori hazából való, a menekülők a Pireneusokon úgy hozták keresztül, mint valami zászlórongyot egy vesztett csatából.

Az istentisztelet alatt 613 gyertya világít, kétségtelenül drága és ősi világítás, ezen azonban nem lehet változtatni, így volt Granadában, Lisszabonban, így kell, hogy legyen itt is. Mert Granadában és Lisszabonban úgy volt, azért a rabbi itt is escarpinben, selyemharisnyában és csattoscipőben jár, a hitközségi funkcionáriusok kemény, lapos, hajlítotyszélű jezsuita kalapot viselnek, a templomszolgák meg háromszög kalpagot, mint hajdan Spanyolhonban a Guardia Reale s ma a Guardia Civil. A kórusvezető fején, aki az árva gyerekek énekét dirigálja bársony baret, mint a saragossai tudósokén.

Márványtáblán portugál nyelven áll a hitközség véneinek neve, akiknek uralma alatt a zsinagóga épült. A hivek „Boa entrada do Sabbath“-tal üdvözlik egymást, ami odaát a Hochdeutschoknál „Gut Schabes“-nek hangzik s a „boa Semane“ helyett az ucca másik oldalán „Gut Woch“-ot kívánnak. Németalföld királynőjéért az imát portugál nyelven mondják és szigorúan ragaszkodnak ahhoz, hogy a hitközségi dokumentumok bizonyos formuláit azoknak a nyelvén fogalmazzák, akik elődeiket gyötörték és elüldözték. Kegyelettel őrzik viseletét és szokásait azoknak, akik a zsidókat először Spanyolországban, majd az első emigrációban, Portugáliában megköveztették.

Ott délen, mert a hitüket az inkvizíció előtt megtagadták, de ahhoz titokban továbbra is ragaszkodtak, marannusoknak, azaz disznóknak nevezték őket. Az új hazában tehát megakarták mutatni, hogy nincs olyan Caballero, aki túltenne rajtuk előkelőségben, se Grande, aki grandiózusabb lenne náluk és több grandezzaival lépne föl, mint ők.

A spanyol korona németalföldi provinciái, a protestáns hollandok felszabadulási harcukat vívták a kizsákmányoló katolikusok ellen s az inkvizíció és a türelmetlenség áldozatai kínzóik ellenségeinél annál inkább vendégszerető fogadtatásra számíthattak, mert a mostohahazából nem üres kezekkel jöttek, hanem a tóratekereseken kívül kibontották a kereskedelem magukkal hozott összeköttetéseit is Levantéval és Délamerikával. Az Amstel kereskedő táborában nem volt „Juderia“, nem volt falakkal és láncokkal elkerített zsidónegyed; minden hitelképes férfi ugyanazokat a polgárjogokat gyakorolhatta és szabadon hódolhatott valóságának, — amennyiben az nem a katolikus volt. Csak egyetlen egyszer,

ott tartózkodásuk legelején történt, hogy azokat, akiknek Ibériában a zsidó Istennek a katolikus vallás örve alatt való imádását rótták fel bűnül itt vallásuk gyakorlása közben megtámadták: t. i. katolikusoknak hitték őket.

A zsidó Caballerók Amsterdamban ide-oda hivalkodtak, volt vagyonuk, rangjuk, sírköveiken, sőt még imaköpenyük díszítésén is cimerek ékeskedtek. Az „Alte Statwege“ muzeum termében achát körülmetélt kések láthatók szarvasbőr tokban, illatos gyökértartók elefántcsontból, brabanti csipke főkötők a madrinie, a menyasszony anyja és a padrinie, a vőlegény anyja részére, drágakövekkel kirakott templom-díszek és arany husvétii edények. Tekintélyes, jómódú nemesi ivadékokként akaratak számítani az emigránsok, s nem kisebb ember, mint Goethe bizonyította be, hogy tényleg azok, jölehet a portugál zsidó hitközséget sohasé látta, talán sohasé hallott róla és nem is tudta, hogy kiknek állított ki bizonyítványt, „Jákov van Ruysdael, mint költő“ című tanulmányában leír Goethe egy tájképet: a kép az amszterdami portugál zsidó temetőt ábrázolja az Oudekerken, amit persze Goethe sohasé látott. „A különböző csodálatos sírok, melyek részben koporsó formájuk részben pedig magasra emelt kőlapok, bizonyítják a hitközség előkelőségét és azt, hogy milyen nemes és jómódú nemzedék pihenhet alattuk.“

Ez a temető még meg van, s jölehet a 8-as villamos egyenesen odavisz még mindig vadregényes, hű képét tényleg költői fantázia termékének tarthatja az ember. A legrégebb kőfalok alatt grandeok nyugszanak, Sámuel Palache Mulay Sidan marokkói szultán követe, Mozes Jehuda Beori Mohamed kiküldöttje XI. Károly svéd király udvarában, Manuel Teixeira Krisztina svéd királynő hanzai rezidense, a gyémánt csiszoló-ipar megalapítója, híres ékszerészek, mint Manuel Belmonte, Curiel és Duarte del Piaç, kereskedők, akik Brazília és Németalföld közt vitorláztak a kávé, a dohány és a faolaj behozói. A sírköveken a mór gyógytudomány tanítványainak nevei és jelvényei, köztük Joseph Bueno, akit Maurits herceg halálos ágyához hívtak s fia, Ephraim orvos, illetve másik nevén Bonus, Gomes de Sossa, az infans-kardinális Ferdinánd házi orvosa, holland polgármesterek, utelírások szerzői, Lope de Vega és Cervantes műfordítói, teológusok és filozófusok nyugszanak itt, köztük Dontor Samuel de Silna, aki „Tratado de Immortalidade de alma“ című 1623-ban megjelent művével ideológiailag Uriel da Costa kiközösítését készítette elő. Uriel da Costa nem tudta elviselni a kiátkozás gyalázatát, tanait visszavonta, viszont efölötti gyengeségét szégyelve, öngyilkos lett. Hogy a spanyol emigránsok mennyire utánozni törekedtek a spanyol szerzetesek istenességét, vallási türelmetlenségét és miszticizmusát, annak nyomait megtalálhatjuk a hitközségi könyvtár, a Livraria Montesinos régi nyomtatványaiban, egyikében azon alacsony házaknak, melyek a zsinagógát várfalként övezik. A könyvtáros, Don Silva Rosa nem szívesen mutogatja kincseit, a legkevésbé szívesen azokat, amelyek a XVII. század végéről és a XVIII. század elejéről, a magát Messiásnak nevező Sabbathai Zwi idejéből származnak. A zsidóság egyetlen egy csoportja sem csatlakozott oly feltétlen rajongással Sabbathai Zwihez, mint az amszterdami hitközség. Azt remélték u. i., hogy ez az isten visszavezeti őket az igéret földjére, ugyanazon az uton, amelyen idáig jöttek: először a Pyreneusi félszigetre és azután — erre azonban szemmel láthatólag kevés súlyt fektettek — Jeruzsálembe. Az első állomáson — Castilliában, Aragoniában vagy Portugáliában — a hazatérők teljes jogú Grandok lesznek, kezdve az oldalukon, az Aranygyapjú rendjelével a mellükön, Halleluja!

A zsidóság nyugtalan, gyökértelen, nomád természetű nép hírében áll az egész világon. S mégis évszázadokon keresztül egy őket nem sze-

rető haza, a hatalmas királyság, az aranyzinóros nemesség, a pompás ceremóniák után vágyódtak még akkor is, amikor ott a királyi hatalomból, nemességéből és pompából már maradt semmi.

Az ucca másik felén lakó keleti zsidók természetesen sohse tápláltak ilyen vágyat szívében, a cárhoz való visszatérés nem birt semmiféle varázssal, ezek tehát bizalmatlanok voltak a felbukkant Messiással szemben, tagadták a küldetését és megvetették. Erre az isten káromlásra a sephardok felszisszentek és még fanatikusabban tapadtak Sabbathai Zwihez; a főpapi családok férfiivadékai annak jeléül, hogy a mennyek országa elérkezett a földre, minden szombat este megáldották a hitközséget (ez a szokás még ma is él.) A régi imakönyvek, amiket Don Silva Rosa csak kényszeredetten mutogat különös, rézbemetszett címlapokkal ékeskednek. A képen Sabbathai Zwi trónol a felhők fölött, fején koronával, dicsfény övezetten, miközben harsonás angyalok hirdetik: „Te vagy az Örökkévaló, a mi Istenünk, Sabbathai Zwi!”

„Szélhámos“, — hangzik az ucca másik feléről, — „közönséges család“ — s a vallás polgárháborúja dulta fel Amszterdam ghejtőjét.

Ha a Montesino könyvtár a sephardok irodalmi, tudományos és theologiai érdeklődését, s a zsinagógák építési módja építőművészeti becsüségüket, az Alte Statwage vitrinjei meg iparművészi érdeklődésüket, az Oudekerk siremlékei pedig a szobrászat iránti érzéküket igazolja, úgy a rajzhoz és a festészethez való vonzódásukat egy ötödik helyen ismerhetjük meg, abban a ghejtőházban, mely a Jodenbeetstraat közepén áll. Ebben a házban lakott Rembrandt van Rijn 1639 elejétől 1657 végéig, szinte egyetlen germán polgárként a Földközi tenger melléki és a keleti zsidók tömkelegében. (Ugyanúgy mint ő, sokkal előtte és messze tőle, Greco is a toledói ghejtő közelébe költözött, hogy közelebb legyen az ó-testamentum mozgékony típusaihoz, bár ezek az új-testamentum mögé

készültek magukat elsáncolni.)

Rembrandt házában nyüzsögtek a zsidók és nyüzsögnek még ma is, a nagy házigazda meghalt, de a modelljei élnek. A mózesi vallás törvénye tiltja hiveinek a képmás készitést mindarról, ami a földön lenn és a mennyben fent található s természetesen azt is, hogy magukról képmást készitessenek. Az emigránsok lelke azonban teli volt szégyenteljes kiüzetésük emlékével és azzal az óhajjal, hogy fenséges kinzók példáját utánozzák. A spanyol előkelőségek Velasquezzal és Grecoval festették le magukat, a kiülőzöttek Rembrandttal készitették el portréjukat, persze csak ritkán jöttek mint megrendelők, viszont szívesen engedtek Rembrandt amaz óhajának, hogy modellt üljenek néki.

Igy keletkeztek Ephraim Bonus, az orvos s a filozófus Menasseh ben Israel képei, a rabbi portrék és sok száz más típusú Rembrandt szomszédságából, amelyek betöltik Rembrandt biblikus metszeteit és festményeit. Szerepelnek perze asszonyi képmások is, mert Rembrandt ezeket is ellette a Jodenbreestraaten és a Houtgrachton, ahogy a Waterloo-Pleint hívták a waterlooi ütközet előtt. Csak a „zsidó menyasszony“ nem zsidó menyasszony, hanem Rembrandt fajtiszta árja unokahuga és a vőlegény mellette nem zsidó vőlegény, hanem a mester Titus nevű fia. Viszont annál autentikusabban semita a „Zsinagóga“ című hires metszeten a magas süvegű, dússzakállú alakok alkudozása a templom lépcsőin. Rembrandt sephard és askenáz kortársai élnek a képeken, mint Saul király és Dávid, mint áldástosztó Jákob, mint Hámán és Eszter, mint megvakított Belizár, mint Ábrahám, aki fiát készül feláldozni.

Rembrandt elárvult műtermében üveglapok és üvegkeretek alatt fekszenek az egyetlen könyvillusztrációk, amiket készített, a rajzok barátja, Menasseh ben Israel próza-költeményéhez a „Pedro Precioso“-

hoz. A könyv hőse az a kő, amin Nebukadnezár állt s ez a kő azonos azzal, amit Dávid hajított Goliáth felé és azzal, amelyen Dániel nyugodott, amikor vízióit látta és azonos azzal is, amire Jákob létrája támaszkodott. Nebukadnezár testére a négy Perzsa provinciát ábrázoló térkép van rajzolva. Ez a rajz azonban nem Rembrandt rézmetszőlemezen készült. Valamilyen zavaros kabalisztikus okból kifolyólag a szerző és kiadó Menasseh rajzolhatta, amin Rembrandt annyira felháborodott, hogy minden kapcsolatát megszüntette vele.

Rembrandt 18 évig lakott a zsidó negyedben. Azon a napon, amikor hitelezői a házát hivatalosan a kényszer árverésre kerülő értékek inventárjára iktatták, 1657 június 27-én a Ghetto egy zsidó lakosát is száműzték. Ezt azonban saját hitsorsosai üldözték el.

Azok a fekete fátyollal körülcsvart gyertyák lobogtak a cizellált ezüst gyertyatartókban, amelyek Sabes lángjai még ma is sokszínű reflexszel ragyognak s ugyanaz a kos-szarv, mely még ma is a nagy ünnepek kezdetét és végét hirdeti harsogta a kisérőzenét ama száműzöttre mondott átok mellé: „Átkozott legyen a nap minden órájában, átkozott az élet minden percében. Átkozott legyen ha nyugalomra tér és átkozott legyen ha felkel, dolgozni. Átkozott legyen ha távozik és átkozott, amikor visszatér. Zebaoth haragja és felháborodása lángoljon ellenébe és Zebaoth, az Ur oltsa ki nevét az egek alatt, mindörökre.“

Az így elátkozott nem más volt mint Baruch Spinoza, neve azonban nem hunyt ki, ha képmását nem is találjuk meg a mózesi alakok mozaikjában, amit Rembrandt környezetéből kiválasztott és egyszersmindenkorra megörökített. Rembrandtnak és Spinozának voltak közös ismerősei, Spinozának ugyanaz a Menasseh ben volt a tanítómestere, akit Rembrandt lefestett és, akinek könyvét illusztrálta. Rembrandt és Spinoza protektorai a Huygens apa és fiú. Constantin Huygens fedezte fel Rembrandt zsenitjét egy rajnai malom padlásán és szerzett megrendeléseket a molnár fiának. Ennek a Constantin Huygensnek a fia, Tristian adott munkát Spinozának, amikor lencsákat köszörltetett vele mikroszkópokhoz, amelyek segítségével az akkori kutatók először kezdték szemlélni a természetet, hogy elméleti igazságaik helyességét ellenőrizték.

Rembrandt és Spinoza csak pár lépésre laktak egymástól. Vajjon találkoztak-e valaha egymással? Erről semmit sem tudunk. Kétségtelenül nem Rembrandt örökítette meg Spinozát. Először Lessing, Goethe és Marx hirdetik Spinoza szellemének dicsőségét.

Azok azonban, akik kitalították olyan büszké reá, mint amilyen büszkék azokra, akik őket kiüldözték. Kevélyen mint a spanyolok csak egymás közt házasodnak, és gögösen tekintenek le a misera plebsre. S bár az Antoniuskerki Krisztus hívásának sohasem fognak eleget tenni, még kevésbé azonosítják valaha is magukat a Jonás Dániel Meyer-tér tulsó felén lakó keleti zsidókkal.

Dédapáik idejében ők voltak a fejlődő kereskedelmi tőke képviselői és ezért űzte ki őket a spanyolországi féltékeny feudális nemesség, mint ahogy máshol Lengyelország eladósodott Schlachtája rájuk zúdította a kiuzsorázott tömegek dühét: akár déli sephárdok vagy északi askenázok, egyformán merkantilizmusuk és a konkurrensi irigység áldozatai. És mégis: a spanyol zsidók nem titkolják nagypolgári megvetésüket a keleti kispolgárokkal szemben, még ha azok társaik is a hitben, a szenvedésben és a száműzetésben. A spanyol inkvizíció menekültjének lenni az ő szemükben előkelő dolog, míg a pogromok menekültjein három évszázad eltelte után is érzik a szegényszagot.

Bármily sokan rég el is szegényedtek közülük s bár még oly' különböző vagyonekégekre is hullott szét a hitközség s bár ezek a rétegek

egyáltalán nem érintkeznek egymással, mégis mindannyian abban a be-képzelésben élnek, hogy „nemes és jómódú törzs“ tagjai. A gyémántkö-szűrösök, sőt még a munkanélküliek is ülnek a templomi gyertyatartók alatt és arra ügyelnek, hogy méltóságban megüssék a többi „parnassimo senhores“ és az ősök mértékét; s aki azt mondaná nekik, hogy ők munkások, az megsértené őket, s aki proletárszervezkedésről merne be-szélni velük, az ellen bizony kihúznák nemlétező kardjukat. A kávéex-port és dohányelosztó ez állás nélkül lett alkalmazottai, vagy legalább is az öregebbek inkább egy új Sabbathai Zwi eljövételére várnak, aki őket a kávé- és dohány-börze révén az aranyjezi szép napokba vezérli.

Egyetlen amsterdami sephard sem volna képes, legyen bár oly kol-dus szegény is, kiállni mint árus a Waterloo-Pleini hetipiacra vagy a vasárnapira az Oude-gáton a nevét kiabálva, ahogy ezt az az askenáz teszi, amikor kiabál, hogy „A Heimann közismert!“

A FASIZMUS FOGALMAHOZ. A faszizmus fogalmának megállapításá-ban meglehetősen ingadoznak a teoretikusok. Ez az ingadozás nem is olyan különös, ha tekintetbe vesszük a faszizmus annyira különböző megjelenési formáit, miért is szinte erőszakos vállalkozásnak tűnik azok egyetlen egy formulára való hozatala. Mindenesetre tény, hogy a fasziz-mus a jelenlegi válság eredménye s a mostani életszakaszban a polgári uralomforma általános tendenciája, ami korántsem jelenti, hogy a fasziz-mus kényszerű vagy kikerülhetetlen jelenség volna, amelyet semmiféle akció el nem söpörhet a történelem színteréről. — A faszizmus való ter-mészetének rajza különben annak a folyamatnak az elemzéséből derül ki, amelyből a faszizmus összetevődik. Ennek a folyamatnak elméletileg szétválasztható szakaszai: 1. Új faszizta pártok keletkezése s a már meglévő faszizta pártok, szervezetek és csoportok megélenkülő tevékeny-sége; 2. A régi polgári pártok faszizálódása; 3. A polgári és kispolgári tömegpártok faszizálása; 4. Faszizta és félfaszizta csoportok felmerülése a szociáldemokrácián belül, a reformista szakszervezeti vezetők korpo-ratista ideológiával való érintkezése; 5. A polgári állam faszizálása. Ter-mészetesen megfelelően a gazdasági, társadalmi és nemzeti sajátosságok-nak, a történeti fejlődésnek és a történeti hagyománynak a különböző országok faszizálódási folyamatai is különbözőek. Különböznek a faszizta befolyásolás módszerei, az uralkodó rétegek osztályszerű összetétele, az uralom formái, a parlamentarizmus és a demokrácia leépítése, a szo-ciáldemokrácia szerepe, a szakszervezetek működésének szűkítése, illetve liquidálása, stb. Ha viszont az egyes országok faszizta parancsuralmi rendszereit nézzük, úgy ezek a faszizta parancsuralmi rendszerek sem tekinthetők változatlanoknak: ezek is alá vannak vetve különböző válto-zásoknak, mint ahogy azt pl. Olaszország, Németország, Lengyelország, Bulgária esetei igazolják. Ennek ellenére azonban valamennyiben meg-állapítható egy közös vonás: a kispolgári tömegek leszakadozása a fasz-izmusról. Ami pedig a faszizta polgárság táborában folyó konfliktusok-at illeti, úgy ezeket sem túlbecsülni, se lebecsülni nem szabad. A fasziz-mus németországi és ausztriai győzelme a többi kulturállamban is meg-gyorsította a faszizálódás folyamatát. Ez azonban ebben a vonatkozásban nem a legdöntőbb. A legdöntőbb ebben a vonatkozásban az, hogy a fasziz-mus térhódítása a szembenálló arcvonalon nem visszaesést, hanem egy-ségre való törekvést idézett föl.

(H. I.)

KULTURKRÓNIKA

NARODNIKOK A MAGYAR IRODALOMBAN

A magyar irodalomban új áramlatok észlelhetők. A korlátozott szólás- és sajtószabadság korszakában egyre vehemensebben jelentkezik egy új irodalmi hang, amely látszólag félelem és gáncs nélkül bírál, támad és leleplez. Ezek az írók, akik megszólaltak, öblös hangjukon a magyar nép nevében írnak, beszélnek és ítélik és könyörtelenül szembehelyezkednek mindama politikai és kulturális eredményekkel, amelyekhez az utolsó évszázad a fennálló gazdasági berendezkedés keretében eljutott. A liberális kozmopolitizmus, amely kétségtelenül egy magasabb kulturfokát jelentette a fullasztó lokálpatriotizmusnak, az új irodalmárok szerint olyan elnemzetietlenedéshez vezetett, amely végigfertőzte kulturánkat és irodalmunkat egyaránt. A város, mint a néptől való elidegenítő góc él tudatukban és egyedül a falu parasztjában látják a magyar élet, kultura, irodalom, nyelv és művészet tartalékolt őseréjét.

Egy sereg író vallja és propagálja a földhöz és a néphez való viszonzatérés jelszavát, újságok és folyóiratok, sőt a rádió is azt a szellemet árasztja, amely népiességével üzen hadat a falutól eltávolodott városi kulturának. Már a nyáron lezajlott margitszigeti íróhét feltárta a magyar irodalomnak ezt a sajátos jelenségét. A népies irányzat avant-gárdistái igyekeztek tudatosítani jelenlétüket a közvéleményben és egyben támadást intéztek az egyetemes magyar irodalom ellen. A dobogót, amit az Írók Gazdasági Egyesülete nyilván az írók és irodalom létkérdéseinek fórumául szánt, kisajátították a maguk számára és néhány előadás kivételével olyan célok szolgálatába állították, amelyek egyáltalán nem nevezhetők az egyetemes magyar irodalom céljainak. Ez a körülmény idézte fel nem utolsó sorban, hogy az írók javarésze tüntetően távolmaradt az írók kongresszusától és üres széksorok előtt, szinte zárt családi körben önmaguknak szónokoltak a nép új barátai.

Azok, akik megjelentek a fórumon, mint a magyar kultura legigazibb védelmezői, új elméletek mögé barrikádozták el magukat. A nép, a nyelv és az irodalom szentháromságának egységét hirdették, csaknem apostoli fanatizmussal, hívén azt, hogy ami három, az lehet egy és az egy önmagában is három. A nyelvnek és az irodalomnak oly misztikus erőt tulajdonítanak, hogy a magyar nyelv által megtermékenyített irodalom a foggantatásnak csodáját hívja új életre: magát a halódó népet. A népek, a nyelvnek és az irodalomnak egymással természetszerű összefüggése oly magyarázatot nyer ebben az új irodalmi prófétizmusban, amely felcseréli a hatóerők szerepét és az irodalmat teszi meg olyan istenanyának, akit galambképeben megszáll az úr, hogy világcsodát szüljön, egy egész népet. Mert miről is van szó tulajdonképpen. Egy irodalmi irányzat abban a szinte őstestamentumi hitben él, hogy kiválasztott a cselekvésre. Nem kevesebbet akar, mint újjáteremteni egy népet a nép nyelvéből. Az újjáteremtő erő az irodalom. Helyesebben az az irodalom, amely ezt a feladatot vállalja. Tehát a népies irányzat. Távolról sem szabad azt képzelni, hogy ezt az írói megmozdulást pusztán irodalmi áramlatnak lehet tekinteni, mert itt nem egy izolált írói akcióról van szó, hanem olyan népies jellegű mozgalomról, amelynek gyökere társadalmi talajban érlelődött. Legfeljebb arról lehet szó, hogy néhány író ismerte fel mozgástörvényét ennek a szociális hatóerőnek és jutottak a fennálló

társadalmi rend írói közül arra a gondolatra, hogy az irodalmat nem lehet ráhagyni az írók kényére kedvére, akiknek individualizmusa ezt esetleg helytelen irányba tereli, hanem együttesen kell megteremtteni azt az irodalmat, amely máskülönben csak írói alkotások sorozata marad, de sohasem lesz céltudatosan beállított és felfogott magyar irodalom.

Az irodalomnak valóban nagy és messzeható nevelő hatása van. Am az irodalom nem lögüres térben képződik, de még csak a népi talajban sem. Társadalmi hatóerők formázzák ki szükségszerű osztályszempontok szerint és ideológiai tartalma ilyképpen alakul. Ez az ideológiai tartalom az, amely befolyásolja a társadalmat, tehát visszahat oda, ahonnan keletkezett. A népies irodalmi irányzat maga is társadalmi kulturtermék. Ez nem a magyar puszták felől jön, nem az erdélyi bércek közül, nem a bácskai televényből. Nem is önmagából. Egy ellenforradalmi korszak neonacionalizmusa telíti meg ideológiai tartalommal, míg gyökere a társadalmi berendezkedés ama szociális nyúlványába ér le, amely a föld népét az ellenforradalmi átalakulás érdekkörébe vonta. Az utolsó tizenöt esztendő alatt az újjáéledő nacionalizmus közkeletivé tette a város és a falu közötti különbségek tárgyalását és a problémát mindenkör a falu javára döntötte el, mert természetesen a város iparosított tömegében, az ipari proletáriátusban látta ellenségét a fennálló társadalmi rendnek. A földmunkásság, amely a feudális csőkevények öntudatlan őrzője volt, mint a hű nemzeti elem példaképe nőtt nemcsak politikai figurává, de az irodalom figurájává is ama szoros összefüggések kapcsán, amelyek az irodalmat a társadalmi ideológia kifejezőjévé teszik. A legfrissebb irodalmi mozgalom is így kapcsolódik egybe napjaink társadalmi és politikai törekvéseivel, immár azonban sokkal céltudatosabban, mint irodalmi elődei. Sőt a való helyzetet az fejezi ki legpontosabban, ha azt állapítjuk meg, hogy az uralkodó társadalmi állapotok viszonyainak megfelelően alakult ki ez az újabb irodalmi irányzat is.

A kiszgazda aranykor szelleme lengi át a faj- és népkultusznak ezt a kivirágzását, amelyet Pesten egy bronzrelief örökít meg mindössze: Bethlen kezét fog Nagyatáival. A feudális úr a kiszgazdával. Felemelkedést, vagy leereszkedést példáz-e vajjon ez az emlékezetes pillanat, tulajdonképpen egészen mindegy. De emléke annál éltetőbb. Az irodalmat kiterelbelyesítette és ez mind átfogóbbá válhatott azon a társadalmi fázison, amely „osztálybékén“ épült. Osztálybékén, amelyet abból magyarázott, hogy az eladósodott nagybirtok mind közelebb került a közép- és kisbirtokhoz, a kisbirtok a törpebirtokhoz, a törpebirtokos a szellérhez. Ahogy elszegényedett a föld és a falu. A föld, mondja ez az irodalom és egyszerre gondol a hitbizományokra, a holtkézi birtokokra, a kis magyar tanyákra, az eladósodott földesúrra és a csizmátlan szellérré. Ez így együtt számára a föld és a nép. Nincsenek köztük válaszfalak, egyformán szegények.

Az új népi irodalom ebből a szegénységből akar meggazdagodni.

Egy magyar kritikus, *Németh László* látott hozzá legelőbb, hogy azt az irodalmi forrongást, amely a társadalomnak a liberális demokráciából való kivetkőződése nyomán keletkezett, az általa helyesnek tartott irányba terelje. Ez a harcoss, még fiatal író, fejébe vette, hogy átalakítja a magyar gondolkodást és harminc kötetet ír össze záros határidőn belül Európáról. Középeurópáról és a magyarságról. A kérlelhetetlen vitalitás, amelynél csak az író önbizalma nagyobb („még semmi sem volt kivihetetlen, amiben csak a magam erejére kellett támaszkodni.“ — írja) úgy megtermékenyítette a fiatal magyar írógenerációt, hogy a szellemi epigonok egész raja öntötte el a magyar parnasszust. *Németh László* javára kell azonban elmondani, hogy a népies ideológia hitvallói között ő

a legeurópaibb szellem és a város-falu ellentételmélet vitáiban ő félti legkevésbé parasztjai himporát a városi kultúra légkörétől. Eltökélt nacionalizmusa azonban semmi áldozattól sem tartja vissza, hogy utat vágjon annak a szellemiségnek, amely népi-nemzeti ideológiai tartalommal követeli irányító jogát a magyar kulturterületen. Németh László így mondja el folyóiratában, a Tanuban az egybeterelésre irányuló kísérletét: „... 1931 tavaszán... Az újonnan összeszívargó írókat az új magyar feladatok felé akartam terelni, hadd kovácsoljon nemzedéket belőlük a küzdelem. Az egységes esztétikai hangulat, amelyre hivatkozhatam, megvolt, ezek az írók egy izlés és irányzúzavarból láboltak ki, tisztelték a fegyelmet, a konkrétumot, a nyelv és műalkotás örök szabályait, sajnos, nagyon elhelyezték a fogalmazásmód, amelyen törekvéseiket a maguk számára elhelyezték s a világnézeti zúzavarból inkább ösztönük, mint értelmük szabadította őket ki. Megpróbáltam, nem lehetne-e esztétikai jellegük méltánylása közben egy új magatartást fejteni ki tehetségükből, amely a magyar élet irányítására képessé tenné őket.“

A kísérlet akkor nem sikerült. Németh szerint azért, mert: „Egyesek nem értettek meg, mások nem akartak megérteni. A marxizmus reményei akkor voltak Európában a legfényesebbek s az íróknak fontosabb volt, hogy a kolozsvári Korunk mit vár tőlük, minthogy egy íróársuk, aki csak kritikusként, mit remél. A Nyugat, hogy az elkerülhetetlen új csoportosulást megakadályozza, nagy dicsőség-dömpinget rendezett s a Baumgarten-díjat a szellemi szubordináció szolgálatába állította. A fiatalok a nemzedék-fellépés kedvező pillanatát eljátszották, a nagy hajótörésből egy szál deszkám maradt: a Tanu.“

Az írói összefogás idővel mégis megtörtént. Ebben az esztendőben. A „magyar élet irányítására“, „Az új magyar feladatok“ szolgálatára együtt van immár egy írói tábor. De hát melyek ezek az „új“ feladatok? Németh László eredeti akciójának kudarcát társadalmi okokban keresi. Azt írja, meg kellett buknia annakidején, mert „a marxizmus reményei akkor voltak Európában a legfényesebbek.“ Nem veheti tehát tőlünk rossznéven Németh László, ha a magunk módján, bár ez esetben az ő módján is, ugyancsak társadalmi okokban keressük írói mozgalmának sikerességét. Világos, hogy ezutal a fasizmus előretörésére kell gondolnunk, amely egyedül lehet előfeltétele az előző kudarc után a sikernek. Nézzük meg tehát, milyen összefüggései vannak Németh Lászlóék irodalmi mozgalmának a fasizmussal.

Ez a mozgalom, amely irodalmi síkon tárja fel eredményeit, nem zárkózik el a gyakorlati megoldások keresésétől. Ebben élénken emlékeztetnek az orosz narodnikokra. (narod a. m. nép) Szerepük egy korszakot ölel fel és maguk a narodnikok ugyancsak javarészt az értelmiségből származtak. A parasztkérdés megoldását helyezték előtérbe, s vezéreik felhívására a „nép közé mentek“. Federatív szervezetükkel erőteljes, esz-közeikben békés propagandát folytattak a parasztok, de részben a munkások között is egészen addig, míg egy részük a mozgalom tanulságait levonva, áttért a cárizmus elleni politikai harcra, felismerve, hogy az abszolutizmus megdöntése előfeltétele a szocializmusnak.

E történelmi analógia még abban is helytálló, hogy a narodnikok mozgalma (1869) is a szociális mozgalmak elfojtásának periódusára esett, miután a cári önkény kivégeztette a Föld és Szabadság (Zemlja i Volja) titkos mozgalmanak vezetőit.

A magyar narodnikok is a parasztkérdés megoldásának programjával lépnek fel a gyakorlati kérdések területén, járják a falvakat, riportoznak és cikkeznek, közben olvashatunk olyan agrárreform javaslatról, amely huszonöt évi időtartamra tervezi a földosztás lebonyolítását,

meghagyva az ezer holdon aluli birtokokat. Az agrárszocializmus félmegoldásainak programját élesztik, miközben könyörtelenül szembenállanak a tényleges szocializmussal és a szocialista mozgalom osztályharcával.

„Megvallom“ — írja Németh László — „sokat gondolkoztam azon, elválaszthatók-e szocializmus és marxizmus; nem képmutatás-e szocialistának vallanunk magunkat, ha a marxizmus ellenfelei vagyunk... Az, hogy ki minek nevezi magát, izlés és meghatározás dolga; de hogy marxizmus és szocializmus elválaszthatatlanul összenőttek-e: ezt nem lehet hajlam és meghatározás önkényével eldönteni.“

„...a marxizmus a szocializmusnak kinőtt ruhája, melyet még a jó anya, a tizenkilencedik század adott rá... olyan elmeszesedett hüvely, amely megfojtással fenyegeti a mozgalmat.“

„A szocializmus a mozgalom, a marxizmus a mozgalom elmélete...“

„A szocializmus az én fogalmazásomban a védő rend és az új nemesség fogalma. S a marxizmus ellen azért küzdök, mert az álló rendet gép- és mechanizmussá akarja sülyeszteni... A marxizmus bűnei a szocializmus ellen: szellemi nyügévé lett a mozgalomnak; elriasztja tőle a kor vezérszemléit s elzárja a kor vezérszemléitől a mozgalomba kerülteket; bukott polgárokat ültet a munkásság nyakára, akik műveltségcsömörükben szembeállítják a feltörekvő emberi lehetőségekre kíváncsi munkást a hagyománnyal, melyet polgárinak bélyegeznek; lesüllyeszti a munkás-vezetők színvonalát s mint Oroszországban láttuk, a korlátolt-ság kiválasztását indítja meg köztük; a betű képmutatására tanítja s „felszabadult“ embert, tétel-facsaró teológusokat és dogmákkal ölt csörteteket táplál, az érzés és gondolkodás hűségét megbünteti.“ (Tanu, 1934. VII. sz. Marxizmus és szocializmus.)

E pillanatban nem az a feladatunk, hogy vitába szálljunk e sorok szerzőjével és hogy kimutassuk mindannak abszurditását, amit állít. Más alkalommal erre vonatkozóan Németh László már megfelelő dialektikus feleletet kapott. (L. Korunk, IX. évf. 1934 februári szám. Jeszzenszky Erik és Németh László vitája.) E helyen azt az analízist kell elvégeznünk, amely kimutatja Németh Lászlóék ideológiájának fasisztikus elemeit, amelyek a fasisztált társadalom uralkodó ideológiájától elválaszthatatlanok, anélkül életképtelenek, nem is érthetők és kialakulásuk sem történhetett volna meg az alapbázis nélkül, ami nem egyéb, mint a fasisztált kapitalista társadalom. Nemcsak azonos törekvések, de azonos fogalmak, és meghatározások mutatják itt a származás családfáját.

Nem fogunk most elkalandozni a gyakorlati fasiszmus ama jelentkezési formájáig, amely a fináncetöke diktaturájában nyilvánul meg. Megmaradunk mi is az ideológiai síkon, az elméletek területein, ahol életberezendésünk társadalmi bölcséseit már kész feldolgozásban kaphatjuk.

Nos, itt kínálja magát az az elmélet, amely az „osztályok egyensúlyhelyzetéről“ a fasiszta társadalomnak nemcsak gyakorlatban megkísérelt, de ideológiájában is legfőként kihangsúlyozott teoriáját nyújtja. Ez az elmélet van hivatva megdönteni a történelmi materializmusnak megállapítását az osztályharcok történelmi törvényszerűségéről. A fasiszmus a kapitalista társadalom belől elképzelt egy olyan államberendezkedést, ahol a korporatív szervezetek segítségével kialakul az „osztályok egyensúlyhelyzete“ és megteremtődik az „osztálybéke.“ A fasiszta „szocialisták“ tehát legelső sorban az osztályharc szükségességét tagadják meg és mert a marxista szocialista mozgalom az osztályharc alapján áll, megtagadják a marxizmust. A marxizmus tehát nyilvánvalóan azért „kinőtt ruhája“ a szocializmusnak, mert annyira hozzátapad, hogy lehetetlenné tesz minden olyan hajlékonyságot, amely elősegíthetné az „osztályok egyensúlyhelyzetét.“ A marxizmus, amely tudatosította az osztályharc

lényegét, szükségszerűségét és célját, alapvető elmélete a szocialista mozgalomnak, amely nélkül ez nem hogy előrefejlődne, hanem visszazuhan az utópista szocializmus színvonalára. Míg azonban az utópista szocializmus fejlődésének útja elvezetett a tudományos szocializmusig, a marxizmusig, az ettől megfosztott szocialista mozgalom csak regresszív irányban haladhat, olyképpen, amint azt napjainkban láthatjuk, hogy védelmezőjévé válik a fasizált kapitalizmusnak. Németh Lászlóék homályos fogalmazása a „védő rendről“ nem jelent egyebet, mint az osztályharc fegyvereitől megfosztott „szocializmust“, amely meghagyja érintetlen fetisként az „álló rendet.“

Az a tábor, amely fasisztikus és népi törekvésekre összpontosítja szociális szándékait, a hitleri nemzeti szocializmus völksisch-fasiszta korszakában törvényszerűen ébreszti maga ellen a gyanút fajelméletével is. Ez a fajelmélet nem árja paragrafusokat emleget ugyan, de a faj jelentőségét erkölcsi sikon elismeri és mindenesetre a zsidóság az, amelyet e tétel tengelyébe beléhelyez.

„A hitlerista áramlat fénykorában“ — írja Németh — „arra a kérdésre, hogy a faji gondolatra kell-e felesküdnünk, ezt válaszoltam: Ha a faj embertani fogalom: nem; ha erkölcsi: igen. A népet többnyire tökéletlenül fedő élettani változat nem lehet eszmény, a nép sorsához illő magatartás: igen. Magyarországon a fajtisztaság német ideáljának nincs helye. A magyarságot sorsa és helyzete más népekre utalja. Vagy megtanul összefogónak lenni, vagy elpusztul. S hogy erre képes-e „annak egyik legfőbb próbája a zsidókérdés.“

„...a zsidóság sorsmeghatározta tulajdonságai csak addig jelentenek veszedelmet, amíg magyar öntudat, amelyhez alkalmazkodni lehet és kell, nincs.“ Mint azt régebben írta: „Vannak csoportok Magyarországon, amelyeket korlátok között kell tartani; de mi tarthatja korlátok közt, csak a magunk kiválósága. A csoportok életének is megvan a maga archimédeszi törvénye: mindenki csak annyi helyet foglalhat el a közéletben, amennyit nyom. Azzal, hogy az egyiket üldözötté tesszük, csak könnyelműségünket bizonyítjuk be.“ (Tanu, 1934. IX. sz. Egy különítményes vallomása.)

A zsidókérdés ime itt is rákerült a napirendre. De a harci mód nem az üldözés, hanem a verseny. A fajták versenye. Ez a verseny azonban nem új, mert ha társadalmi és gazdasági életünket nézzük, hasonló verseny volt eddig is. Az emberek eliramodtak, mint „szabad és egyenragú polgárok.“ Mire beérkeztek: zsidók voltak és magyarok. A közvélemény legalább is így látta őket. Most másfajta megkülönböztetéssel indulnak. Mi történik, ha ezt a „csoportot“ nem sikerül a „korlátok közé“ terelni? Aligha lesz ennek más eredménye, mint a „szabad polgárok“ versenyének, ahol ugyancsak tekintetbe vették az archimédeszi törvényt. Mert az elkerülhetetlen antiszemitizmust úgy hordja magán ez az elmélet, mint a fiahordó a kölykeit.

Alljon itt végül az a néhány sor, amelyben Németh László erről a mozgalomról képet fest:

„Aki a magyar közvéleményt ismeri, tudja, hogy a lelkekben rég kialakult egy harmadik oldal, amely jobbra és balra egyforma undorral tekint, s a kettőt együtt akarja elsöpörni. Hatalma egyelőre nincs ennek a harmadik oldalnak, de ha megindul a közhangulat színvallása, jobb és baloldal olyan pőrén maradnak előtte, hogy mindenki csodálkozni fog, hogy uralkodhatott az a néhány csóré ember annyiakon... Ez a mozgalom most sorsdöntő óráit éli...“ (l. m. f.)

Legközelebb foglalkozni fogunk ezzel a „harmadik oldallal.“

Ujvári László

A FAJI GONDOLAT A TÖRTÉNELEMBEN. A faji gondolat nem első ízben jelenik meg a történelemben Hitlerékkel. Más és más fogalmazásban találkozunk e gondolattal mindig az osztályharcok történetében. Az antik korban, amelynek termelésére és közgazdaságára a rabszolga munka a legjellemzőbb, az idegen területek meghódításának kérdése újabb rabszolgák meghódításának a kérdésével volt azonos. A régi görögök viszont a rabszolgaságot azzal igazolták, hogy az általuk legyőzött barbárok testileg és lelkileg alacsonyabb rendűek náluk s ezért minden további nélkül kezelhetők rabszolgákként. Akkoriban nem a vérre hivatkoztak, hanem a „test nedveire“, amelynek összetétele az ember egész állapotára (tehát a fájára is) irányadó.

A történelem feudális szakaszában az élet lényegében vallásosan meghatározott; a társadalmi vonatkozások és feszültségek jelentkezése hierarhikus, egyházi és vallásos. Faji kérdést az egyház nem ismert, mert hiszen minden fajtát és népet egyedül boldogító kebelében igyekezett egyesíteni. Csak utólag, jó pár száz évvel később, jelentkezik a Luther-féle reformáció, mint az északi ellenállás gyümölcse a déli-római sülyedéssel szemben, holott a valóságban nem egyéb mint a kezdődő polgári fejlődés ideológiai kifejezése.

A faji kérdést modern formájában először a kezdődő felvilágosodás, vagyis a vallási befolyás megtörése s a polgári uralom ideológiai előkészítése és bevezetése veti föl. A kapitalizmus jól tudja, hogy nem a tulsó, hanem az innenső világról való. Ezért magyarázza mindaddig, amíg emelkedőben van, mindaddig amíg a feudális rend korlátai ellen kell küzdenie a természet és a társadalom folyamatait „ésszerűen“ és nem misztikusan. Csak amikor a tőkés termelési mód és gazdaság „ész“ gondolata az előbbieket belső ellenmondásain megtöri, menekül a kapitalizmus a misztika körébe.

Hume, Kant és Herder (a XVIII. században) ismételtlen foglalkoztak a nemzeti tulajdonságok kérdésével s megállapították az ember „vele született sajátosságait“. Azonban már Herder rámutatott arra, hogy a faj nem abszolút s „még az Európába telepített szerencsen is“, jóllehet fekete marad, megváltozik.

A XVIII. század elején, a francia feudális nemesség és forradalmi polgárság harcai közt jelenik meg először az osztályérdekek alapján értelmezett rasszizmus. Boulainvilliers gróf a francia nemesség rendi privilégiumait a francia nemességnek a frank-hódítóktól való származásával magyarázza, míg a harmadik rend a meghódított rómaiak és gallusok ivadékai. Alfréd Rosenberg is így ír a *Mythus des XX. Jahrhunderts* című könyvében. A protestáns hugenották a régi frankok ivadékai s ezek kiirtásával Franciaország a faji romlás útjára került.

A modern fasiszta fajelméletek atyja ugyancsak francia s mert ez a francia — gróf, ezért a nemzeti szocializmus nyugodtan nevezheti germán hódítónak. Ez a francia gróf *Gobineau*. Boulainvilliers óta Goubineau-ig az idő természetesen változott. A harmadik rend mögött felsorakozott a negyedik. *Gubineau*, akinek könyve *A fajok egyenlőtlenségéről* (pontosan: *Essai sur l'inégalité des races*) 1853-ban jelent meg, Boulainvilliers feudális teóriáját a közben felfedezett indogermán (árja) nyelvtudomány s a Darwin-féle származási elv révén lényegesen kiszélesítette, egyenes politikai érrel a negyedik rend ellen. A polgárság ebben az elméletben abban a nagy megbecsülésben részesül, hogy a nemesekkel együtt árja származású. A negyedik rend viszont alacsonyrendű. Cél: a feudalizmus megmentése a nemesség és a polgárság szövetségével a negyedik rend elleni közös harc révén. Az árjakat így *Gobineau* emelte paizsra. Egyedül az árjak nemes és hősi lények. Az árjakat viszont a

hajszinéből, az orr és fej alkatából és a teremtő szellemből lehet megismerni. A fajok egyenlőtlensége a történelem hajtó mozzanataként szerepel s ezzel először szegeződik szembe az osztályharc gondolatával egy olyan elmélet, amely az osztályharcnak a világból való kiküszöbölésének álarca mögül lényegében a két osztály közti harc eszköze.

Gobineau elmélete francia részről csakhamar kiegészítést nyert. A kiegészítő: *Vacher de Lapouge*, aki annak a ténynek a következtében, hogy az árja, jólehet nyelvtudományi, de egyáltalán nem faji fogalom, megkonstruálta az északi faj fogalmát, amibe azután beiktatta mindazokat a kitüntető jegyeket, amelyek eddig az árjakat díszítették. Hogy épp franciák voltak azok, akik először a faji gondolat mai fogalmazását megadták, az egyáltalán nem véletlen. Franciaország volt az első európai állam, amely polgári forradalmon ment keresztül, s amelynek ugyanakkor először volt városi-polgársága. Franciaország érte meg először mint polgári állam a fejlődő tőkés rend minden feszültségét a rákövetkező negyedik rend nyomása alatt.

A német fasizmus fajteoretikusainak ünnepezték atyja az angol származású némettől adoptált *Houston Stewart Chamberlain*, aki szintén az előbb említett franciákra támaszkodik.

Chamberlain fő munkájában (*Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*. 1892.) kijelenti, hogy a hosszú koponyájú, szőkehajú és kékszemű germánok a világ egyedüli kulturateremtői. Bárhol keletkeztek a történelemben kulturális értékek, azokat germán erők hozták létre. Így a régi görögöket, a régi hindukat, a régi rómaiakat, röviden mindent, ami valaha valahol a föld kerekén hősöket és teremtő személyeket hozott létre a germánságnak, vagy legalább is germán befolyásnak tulajdonítja. Ebből adódik a jelenkor számára a germán (értsd német) világuralmi tervek igazolása. A nem germán ellen-faj a zsidó, akiket röviden szemitáknak nevez, jólehet a szemita fajta képtelenség. A zsidó faji befolyás megszüntetése Chamberlain szerint minden belső és külső baj végét jelenti. A belső szűkség kiküszöbölését a „destruktív“ erők és a spekuláció megszüntetésével, a külső szűkség kiküszöbölését pedig a germán hősi szellem visszaállításával, mely utóbbi természetesen csak tiszta vérből keletkezhet, véli elérni. Így kapcsolódik össze a belső osztályharc szűkségsége az imperialista akcióval.

A faji gondolat nemcsak Európában aktuális ma. Amerikának is megvannak a maga fajteoretikusai. *Madison*, *Grat* és *Lothrop Stoddard* számára a négerek egyáltalán nem emberek s a fekete bőrszín valami Kain-bélyeg a szemükben. Politikai és társadalmi tartalma világos ennek az elméletnek. A gyarmati rabszolgatartók szorongva vigyáznak arra, hogy az olcsó munkaerőt el ne vadszék s a fehér és színesbőrű munkások között az egységfrontot megakadályozzák. (R. K.)

A HÁBORU ESZTÉTIKÁJA. Pár héttel ezelőtt Rómában az olasz tudományos akadémia rendezésében nemzetközi jellegű kongresszus zajlott le, melynek tárgya a mai színház problémája volt. Itt hangzottak el *Marinetti* szavai, amelyekben a színház hivatásául a háború esztétikájának tudatosítását jelölte meg. Szerinte u. i. a háború az élet örökkévaló jelensége, az ember hősi jellemének legmagasabb kifejezése, bátor és férfias vállalkozás, dicsőséges nagy eszméért. A béke viszont mozdatlan-ság, petyhüdség, halál. A háborúnak ez a felmagasztosítása nem *Marinetti* költői ihletének sajátos terméke, hanem visszaterő ismétlése a háború „acélfürdő“ legendájának, melyet időnként felmelegítenek, hogy az áldozat a hősi lét mámorával pusztuljon el benne. A militarista *Bernhardi* tábornok s a „haladó“ szociológus *Steinmetz* írásaiban egy-

formán megtalálható az „acélfürdő“ e teóriája. A költő — Marinetti — sem maradhat el a katona és a tudós mögött, mivel az eszmei egységfronton valamennyien együtt haladnak. A mai tudomány, a mai művészet csak visszatükrözi a társadalom mai létformájának arculatát, amely a válság állapotában a háború csodatevő hitével próbálja élesztgetni el-fásult tömegeinek hangulatát és ugyanakkor elterelni éberségüket a tények és megoldások számára fenyegető felismerésétől. Ahogyan a világ-háborút követő pacifista hullám az irodalom tükrözéseiben (Remarque és társai) is kifejezte a mai társadalom élethangulatát a kijózanodás és Katzenjammer fanyar önmagáraébredésében, úgy most is, a tőkés gazdálkodás egyetemes válságában, az imperialista ellentétek végletes kiélezettsége és a háborús feszültség légkörében az irodalom ismét csak eszmei hivatottságának megfelelően, a „háború esztétikájának tudatosítását“ vallja irányául. A fasiszta országokban — kivált *Japán* és *Németország* — ez a célzat leplezetlen nyíltsággal mutatkozik meg, s csupán egyik eszmei kifejezése a társadalmi lét teljes militarizálódásának a társadalom mai szerkezeti válságában. A német gyermek pl. már a megszületése pillanatában tagjává válik a gyermekkatonai alakulatoknak, amelynek keretében egyéni életpályájának indulása és kifejlése szükségképpen adva van. Hadsereg, kaszárnyák stb. ezelőtt is voltak, de az egyéni létnek volt mindig valamelyes önálló, személyes köre. Ma a fasisztizálás útján az egyén nemcsak eszmei neveltségében és beállítottságában, hanem fizikai létének minden nyilvánulásával csupán eszköze egy heroizált barbár lét, a háborúra való eltökélt felkészülés roppant személyfeletti apparátusának. Hogy ezt az állapotot eszményesíteni, a hősiesség legendájával kell övezni, az lélektanilag érthető, mert a tények tisztá, kritikai eszmélése az áldozatban megmozgatná ennek az állati létnek és rendeltetésnek fenyegető tudatát. Csak egy halódó rend vallhatja jelszavául a „Wir deutsche Jugend sind zum Sterben für Deutschland geboren“ harakirieszményét. Szörnyű stílszerűség az életre és alkotásra hivatott német ifjúság részéről: halotti tort zengeni önmaga felett. Nem véletlen, hogy ebben a történelmi periódusban *Marinetti* az olaszok és *Hans Johst* a németiség nemzeti költője. Volt idő (a polgárság megszülető, életigenlő korszakában), amidőn *Manzoni* volt az olasz nemzet életrehívó költője, s a németiség teremtő géniuszt és átfogó emberségét egy *Hölderlin* fejezte ki. Ma filozófikus és irodalmi halálhangulat fekszik rá a német ifjúságra, amelyet a halálra való kiválasztottság beteg kultuszával öveznek. Valamikor Schiller — akiből most Hitlerék holmi nemzeti pojácát csináltak — hittel vallhatta, hogy „am deutschen Wesen wird die Welt genesen“, mert ez a hit akkor tényleg az emelkedő társadalmi lét és közösségi eszmény kifejezése volt. Ama szellemi kitágulás egyetemességre törő volt, humánus és alkotó. A németiség mai expanziója viszont a hódítás, a militarista rablás célját szolgálja. A fasiszta Németország elégette és el kellett égetnie egykori szellemi létének minden dokumentumát, mivel az imperialista reakció pályáját a szellem nyilvánulásai csak akadályozták.

Neufeld Béla

A SZINHÁZ VALSÁGARÓL volt szó az októberben megtartott Volta-kongresszuson. Mint ismeretes, s amint a *Korunk* erről minden alkalommal beszámolt, — a Volta-kongresszusokat kétévenként rendezi az Olasz Tudományos Akadémia; e kongresszusok témája minden alkalommal valamilyen aktuális probléma, melynek megvitatásában Európa legkitünőbb szakemberei vesznek részt. A most megtartott Volta-kongresszus tárgya a színház volt. A kongresszus, melyet *Pirandello* szervezett,

s valóban kiváló szaktekintélyek jelentek meg, (többek közt *Tairoff, Craig, Gropius*) nem világította át a színház válságának valódi előidéző — tényezőit. Nem is tehetta, hisz' a hely, ahol a kongresszus lezajlott, ezt nem engedte meg. Nem derült ki, hogy a színház válsága nem világjelenség, mert csak a tőkés államok jelensége. Oroszországban például nincs a színház válságban, ott a színházak a legmesszebbmenően prosperálnak. Nem tűnt ki továbbá a kongresszuson az sem, hogy a színház válsága egyenes arányban áll a hozzátartozó állam gazdasági és társadalmi válságával. Minél jobban áll valamely állam gazdaságilag, minél nagyobb benne a politikai szabadság, minél nagyobbak a kritikai lehetőségek, annál jobban áll ott a színház ügye. Minél nagyobb valamely állam válsága, minél jobban szűkülnek a szabadságjogok, minél közelebb áll az állam a fasizmushoz, annál súlyosabb a színház helyzete. A radikálisan fasiszta államban a színház elveszti tulajdonképpeni értelmét, feladatát és vonzóerejét. Németországban a színház válsága a mélyponton jár. Ugyanez a helyzet Olaszországban. Szóval a Volta-kongresszuson nagyszabású mellébeszélés folyt, nem tisztáztak semmit. Érthető is. A Volta-kongresszusok igazán nem az a hely, ahol mai életünk ellenmondásai feszegethetők. Budapesten is felvetették a színházválság kérdését: a *Magyarország* közölte a különböző hozzászólásokat, melyek egyebek közt a harmincévesek színházát követelték. Mintha a színház valamelyik korosztály kiszolgálója lenne! Ezek is és a római szónokok is elfelejtették, hogy a polgári forradalomból született társadalmi rendszerünk válságát éljük. Ennek az életrendszernek a politikai irányzata a demokrácia, mely később a liberalizmusba ment át, a legszelesebb szabadságot hirdette a gazdaság, az élet, a politika, a tudomány és a művészet területén. De ez az állapot a valóságban sosem létezett. A liberalizmus sosem tűrte meg, hogy valamely más irány kiemelkedjék. Ebben az esetben korlátozó eszközeihez nyúlt. A liberalizmus ugyanolyan önmagának ellentmondó dogma volt, mint mindegyik más polgári világszemlélet. Ha bajba került, még olyasmivel is kiegyezett, mint a fasizmus, mely a széles tömegek következetes leszegényedését vonja maga után, s a szellem és a kritika szabadságának teljes megszűnését. A színház a liberális-tőkés korszak virágkorában jól állt. Kiszolgált azokat, akiknek anyagi helyzete lehetővé tette a színház gazdasági és szellemi támogatását. Ez az osztály viszont a fasiszta szakaszban felszámol ügy gazdaságát, mint szellemét illetőleg. A polgári színpad már a század elején letért a művészi törekvések útjáról. Szoros összefüggésben van ez a polgári-tőkés rend válságának első súlyosabb periódusával. *A színház válsága: társadalmi válság.* Megoldása csak a társadalmi rend felváltásával oldható meg. *Tairoff* a római kongresszuson meg is mondta ezt és nem valószínűtlen, hogy a kongresszus számos résztvevője neki és csak neki adott igazat.

Nemes Lajos

LUIGI PIRANDELLO kapta az idei irodalmi Nobel-díjat négy olasz jelelt közül. Nem azért Pirandello, mert ő a legkiválóbb a négy közül és azért sem, mintha az olasz jelölteknel érdemesebb jelöltek ne lettek volna. Hiány nincs az irodalmi Nobel-díjra érdemes emberekben. Az érdemesebbek, a legérdemesebbek mint Gorkij vagy Gide, hogy csak kettőt ragadjunk ki a sok közül, (nem véletlen, hogy a francia favorit *Jules Romains* volt) még tekintetbe sem jönnek. De az olaszoknak volt a legtöbb esélyük; s külön magyarázatra ez nem szorul. Négy olasz szerepelt a listán: Gabriele d'Annunzio, Luigi Pirandello, Benedetto Croce és Guglielmo Ferrero. Az utóbbi nem kaphatta meg — bármennyire is szeret-

ték volna a zsüri tagjai, — Ferrero emigráns és antifasiszta; a genfi egyetemen tanít történelmet. De ő nem is jött számításba. Mult évben is jelöltje volt a Nobel-díjnak és a bizottság urainak jóindulata kétségkívül Ferrero mellett volt, a politikai valóság azonban — ellene; s mi mérvadóbb napjainkban? A tudás? Ennek ma jelentősége nincs. A másik olasz jelölt: Benedetto Croce szintén „antifasiszta“; Croce ugyanis „liberális“. Ferrero is liberális ugyan, de nagy különbség közöttük, hogy míg Ferrero aktív antifasiszta és emigráns, addig Croce nápolyi palotájában zavartalanul írja könyveit és szerkeszti folyóiratát, a *Critica-t* s a legkevésbé sem szálka a hivatalos körök szemében, sőt: ütőkártya a fasizmus kezében a külföld előtt, annak igazolására, hogy Itáliában szabadság van, ime Croce szabadon adhatja ki könyveit és szabadon hirdeti „elveit“. Hivatalosan tehát Croce sem fasiszta, így neki sem lehetett a Nobel-díjat odaitélni. D'Annunzio jelöltsége? Masaryk igen jól megírta *A világforradalom* című munkájában, hogy „d'Annunzio politikai szereplése rávall a költő meddően felfujt dekadens szellemi ürességére.“ (54. o.) D'Annunziót csak igen rövid ideig vették komolyan a fasiszták; egyideig u. i. kellemetlen ellenfele volt Mussolininek. Viszont ma már elhallgatott, kiírta magát. Operettszerűen éli hercegi életét a Gardató partján.

A Nobel-díjat így az érdemben és teljesítményben a leggyengébb, de politikai hitvallásában és irodalmi munkásságában orthodox Luigi Pirandello kapta.

Pirandello 1867-ben született Girgenti-ben. Ifju korában a német kultúra érdekelte. Bonnban tanul filozófiát s Goethe római elégiáit fordítja olaszra. Először *Mal Giocondo* címen verseit adja ki (1891.) Ekkor már tanára egy női tanítóképző-intézetnek, ahol stilsztikát tanít. Sokáig azt hiszi, hogy csak versben lehet valóban írni. *Luigi Capuana*, olasz író, (tanártársa) biztatja a prózára. Első regénye: *L'esclusa*. *L'esclusa*, a kizárt egy társadalomból kivetett nő, akinek, „hogy viszszerethessen a társadalomba, valóban el kell követnie mindazokat az ocsmányságokat, amelyekkel vádolják.“ A regény egyik olasz kritikusa helyesen mondja, hogy Pirandello ebben a „regényében is az életet szomorú komédiának tartja, a csalódások folytonos játéknak, s szánalmat érez önmaga és embertársai iránt.“ (Emilio Saya, *La letteratura Italiana*, 197. o.) Ezután következik novelláskötetei; ezek sikere mérsékeltebb. Pirandello különben termékeny, sokat írt és sokat ír ma is. Novelláin meg is látszik és érzik, hogy „naponta írt egy novellát, minden nap, egész éven keresztül, tekintet nélkül a napokra és a hónapokra, az évszakokra.“ A *Novelle per un anno* című ciklusa, 24 kötet. Ez a terjedelmére nézve hatalmas novella gyűjtemény aránytalanul viszonylik tartalmához. Hízelgő olasz kritikusai is megállapították ezt róla, és azt is, hogy csak néhány — számszerint hét vagy nyolc — bír különösebb értékkel. Regényei közül legjelentősebb az *Il fu Mattia Pascal* (1910.) A többi teli paradoxonokkal, valószínűtlenségekkel és metafizikai fejtegetésekkel, úgy, hogy a kor, mely a fejlődésnek indult naturalizmus remekeiben gyönyörködött s egy új realizmus kezdő lépéseit figyelte, félretette Pirandellót. Pirandelló már ekkor időszerűtlen volt. Említett regényében is csak a történet érdekessége hatott s nem az az igyekezet, hogy egy a fantáziában született dolgot valóságként hitessen el. Pirandelló ebben a regényében is csak a valószerűségig érkezett el...

A világhírt Pirandelló a színpadnak köszönheti. Marco Praga, a világháború első évében elolvasta *Il nibbio* című színdarabját, s 1915 április 19-én be is mutatja *Se non così*. Nem így... címen a milánói Manzoni színházban. Ezen a napon kezdődik Pirandello drámairói pályá-

futása. Világhirre a *Hat szerep keres egy szerzőt* című darabjával tesz szert. Ez a darab, ugyanúgy, mint a legtöbb pirandellói darab metafizikai kérdéseket vet fel: individuumok tragédiáját, akik egymást kínozzák, hogy a valóságot, amellyel összeütközésbe kerültek, megértsék... Ime a valóság, — állítja Pirandello — az élet megjelenik a színpadon, s abban a pillanatban játék lesz, játék, mert tartalmatlan, nem mond semmit, nem felel a kérdésekre. Pirandello meggyőződése, hogy „a valóság érzelmeinkből születik“. Ez a meggyőződés már magában hordja alkotásai tévességének magyarázatát. Hogyan lehetett mégis sikere? Ez a siker elsősorban a drámaíró sikere volt; másodsorban pedig akkor jelentkezett, amikor egy rendszer a maga ideológiájával és bölceletével sülyedni kezdett, s amelynek legjobban az felelt meg, ami az összefüggésektől eltereli a figyelmet és egy képzelt és „rejtélyes“ világképet manifesztál minden magyarázat nélkül, rejtelmesen. Pirandello pesszimizmusa is erre a korszakra jellemző. Ez a pesszimizmus tulajdonképpen a beletörődés és a megoldhatatlanság pesszimizmusa: mert miért törjük magunkat, amikor az élet annyi titkát ugysem oldjuk meg sohasem, amikor az egész földi életnek oly kevés az értelme... Bár a fasiszmus szellemének egyik, kardinális pontja az életigenlés, mégis Pirandello pesszimizmusának metafizikája igen megfelelt a fasiszta szellemnek, mely különös egyvelege mindannak, amit bölceletben, közgazdaságban, szociálpolitikában a liberális állam kitermelt abban az értelemben, hogy a fasiszmusban minden értelmét, alapjait veszítette, hogy egy „új“ frazeológián alapuló szellemet adjon.

Pirandello tehetetlensége az utolsó négy évben szembeötlő. Utolsó darabjai iránt a külföld nem érdeklődik, kiment a divatból, mert a Pirandelló-láz csak divat volt, egy hanyatló kor snobjainak rövidéletű játéka. Ujat különben nem mondott nekik sem, de mert színpadon mondta és érdekesen ezért hatott. Végül azonban Pirandelló is megakadt, mint minden olyan író, aki nem az élet kimeríthetetlen és gazdagon örökéletű valóságából indul ki. Utolsó darabjait már Olaszországban is kifütyülték. S a fütyülő közönséget az sem befolyásolta, hogy Pirandello az olasz tudományos akadémia tagja. Pirandellót is mint *Bontempellit* megbénította a fasiszta kötelesség, különben is Pirandello mindent elmondott. Bonni bölceleti tanulmányának minden problémáját feldolgozta regényeiben és színdarabjaiban. Legutolsó darabja, mely a siker és a halhatatlanság problémáját tárgyalja, teljes csóddal járt. Nemcsak unalmas, nemcsak színpadtechnikai szempontokból véve rosszul felépített, hanem a dialógusok is elejétől végig fáradtak. Pirandello azonban mégis dolgozik tovább. Ismét új darabja a *Non si sa come* (Nem tudni hogyan) áll készen. Munkakedve nem lohadt, de önkritikája eltűnt.

Az irodalmi Nobel-díj az idén sem tévesztette el hatását: a fasiszta géniusz mithoszának terjesztéséhez újból segédkezet nyújt.

Nemes Lajos

OSZKA GRAMOFONLEMEZEK (VII.)

Vágyalom Kétségbeejtő, hogy mennyire a „szellemi újjászületés“ idejét éljük. Házmesterektől felfelé minden intellektuel bizonyos eszmeáramlatok „alkonyáról“ beszél. Eféle diskurzusoknak jellegzetes sajátossága, hogy az tökéletes sötétségben történik, világos időkben szóba sem kerül az „alkonyat“, a felkelő nap fényénél senki sem medítál válságokról. Napról-napra súlyosbodik az emberiség gondolkodóinak helyzete, eféle medítálók jóindulatából egyik napról a másikra trónfosztottakká válnak, hontalan barangolókká saját virágos mezőiken. Di-

vattá vált újabban A. France alkonyáról csevegni empire szalonokban, pókhálós redakciók szuette íróasztalai között és elmefuttatásokat írni a szemár bőrénel is türelmesebb papirosra. Divattá vált ábrádosan elmerengeni a szocializmus válságain, általában az egész világon napjainkban mindenütt csak a válságokról irnak, válságokról, alkonyatról, hús-fogyasztás csökkenéséről, kisebb lakásokba való hurcolkodásról, kilakoltatásról és egyéb eféle dologról. Logikus következménye tehát a dolognak, hogy a kilakoltatások ezen idejében, a „szellemi újjászületés“ napjaiban a gondolkodókat is hasonló kilakoltatás éri. Alig tiz évvel A. France halála után a párisi fiatalok egy körkérdésre felelve úgy válaszolnak, hogy A. France részükre már semmit sem jelent, soha nem is jelentett, írásait olvasva csömör és kétségbeesés szállja meg szeplőtelen lelküket. Még mesterségbelileg sem tartozik azok közé, akiknek írásai tanulmányozás tárgyát képezhetik írói és gondolkodói körökben. Ezt mondják a párisi fiatalok, ha ők mondják, higyjük el nekik, bár írók szavára adni valamit majdnem annyit jelent, mint bankigazgatói körökben pénzt folyósítani egy közismert hamisító benyújtott csekkjére. Nem sokkal jobbat mond A. France alkonya cimen irt közleményében a híres neves műfordító Kállay Miklós sem, szakácsnői és templomszolgái körökben előnyösen ismert lapjában. „A. France csaknem minden alakja, minden műve könyvszagú“, írja a neves műfordító és laureátus szerkesztő, majd így folytatja tovább: „Kispolgárok számára hígítja ő fel az antik filozófiát, eltorzult Sokrates ő Coignard abbé teatrális jelmezében. Ő csakugyan a kis csipős szellemeségek, az elpuffanó ötlettrakták csillogó dandyje. A perc sikeréért gondolkodik és a pillanat hatásának ír. Műve, amelyben a paródiát tartósan akarja exponálni, a Pinguinek szigete unalmas és száraz fecsegéssé lesz. Stb., stb., stb.“ Majd így végzi: „France az öregek írója s ő maga is öreges író. Írásaiban nyoma sincs az ifjúságnak. Pedáns, öreges, sokszor tudálékos írások ezek. Nem csoda, ha végelgyengülésben haltak meg ma, az ifjúság mindenütt diadalmasan előretörő korában.“ Eféle vádakkal szemben védelembe venni France szellemét, már majdnem izléstelenség. Köztudomásu, hogy A. France problémái főleg az Egyházzal, hadsereggel, tudományokkal kapcsolatosak voltak, egy olyan vetületben, amelynek a horizontján minden esetben az emberi korlátoltság és nagyképűség állott. Sajnos, a problémák nem szálltak sirba a mesterral, élnek, virulnak ezek ma is, mérges bürübokrokat megszégyenítő növekedéssel. France orientációja természetesen szigorúan haladó és radikálisan baloldali lévén, megátólerhető tehát, hogy az emberi ostobaság védelmezői, mert ilyenek élnek gömbölyű földünkön, kívánják őt elnémitani. Ez az első lépés a meghamisítás felé: régi kipróbált módszer ez, egy olyan módszer, amelynek segítségével a polgári eszme már eddig is nem egyszer diadalmaskodott. Először meghal az író, utánna újból feltámad, természetesen földöntúli alakzatban, meghamisítva saját magát és igazolva a kort. Magyar viszonylatban Petőfivel és Adyval is ugyanez volt az eset. A hivatalos sirbatételt követte a hivatalos feltámadás, istenes versekké váltak az istenkáromlások, hazafias honfibúvá a nemzeti kesergők. Petőfiből hazafias költő lett, s feltűnően kevés iskolai ünnepélyen szavalgatják az önképzőkori jeles diákok az „Akasszátok fel...“ stb. című versikét. Francenál még nem fajult ennyire a dolog. Az ő hivatalos átnyergelése még csak most indult, meghamisítás felé még csak ez az első lépés. De egy szellem élni akar, kíváltképpen ha az annyira friss és elasztikus, mint az övé. Különösen akkor, ha ezt a szellemet annyira igazolják a tények, mint az övét. Legfeljebb arról lehetne szó, hogy szelleme e pokoli küzdelemben alulmaradt, mert mindaz, ami ellen harcolt egy életen át, valamennyi él. Éppen ezért

kell szívesen fogadni az ő tiszta és olyannyira jóindulatú szellemét, amely még napi vonatkozásokban is állandóan és fáradhatatlanul közöttünk bolyong. „Legyőztünk, mert nem tudtuk, hogy a szellem a győzelem és hogy magunkban, csakis magunkban kell megtámadni és megsemmisíteni Ialdabaothot.“ Ezek az ő szavai és ezek a szerény szavak álljanak útmutatásul a haladó emberiség előtt, akárcsak ezek a szavak fogják igazolni eljövendő korok előtt az ő világos és megnemalkuvó szellemét.

Az írás kulisszatitkaiból Elissa Landi, a szőke filmszírén, a lapok legutóbbi híradásai szerint regényt írt „Ösök“ címen és a regény nemcsak hogy megjelent, de kitűnő sikert is aratott. A kiváló regényíróőnének a híradás szerint ez már harmadik kötete, ne csodálkozzunk tehát, ha mindenféle felelőtlen pletykákat megelőzendő, a híradások arról is beszámolnak, hogy e regényeket az első betűtől az utolsóig egyesegyedül, minden segítség nélkül maga az ügyespennájú íróő írta. Ha az ember hitelt ad eféle híradásoknak, meglepetésében kénytelen kitátni a száját, mert ez valóban az irodalom berkeiben eddig még soha elő nem fordult eset. Egy író, aki saját maga írja műveit, oly csoda ez, amelynél egy percre határozottan érdemes megállanunk. Érezhették ezt a híradást közlő lap riporterei is, különben nem vették volna maguknak a fáradságot, hogy ezt még külön is kiemeljék. Sajnos, egyéb, mindenféle tisztességtelen mahinációkkal érdemes hírvédre szert tett íróknál másképpen volt az eset. Elhallgatott titok volt eddig ez, egy olyan elhallgatott titok, amelyről e tébolyodott pillanatomban, nem számítva a következményekre, a biztos halálra, földindulásra, özönvízre és egyéb kataklizmákra, magam rántom le a leplet. Egy író, aki maga írja műveit, — kész csoda! Diszkrét kortársak jóvoltából történhetett meg az a disznóság, hogy mindenféle széllébélt írók, tudósok és költők idegen pávatollakkal ékeskedve, jól, vagy rosszulhangzó nevüket idegen kezek munkája alá kanyarítva ennyi időn keresztül sütkérezhettek az érdemtelen dicsőség meleg napfényében. Felmondom a szolgálatot, csorbítatlan erkölcsi álláspontomnál fogva lerántom e bitorlókról a leplet, már csak azért is, hogy teljes fényében ragyogjon ez egyedülálló és szepelőtlen hírnevű íróő dicsősége. Semmiféle lelkifurdalást nem érzek, ha tiszta vizet öntve a pohárba, éjt és napot összevetett kutatásaim eredményét ezuton tárom a már méltán gyanakvó olvasóközönség elé. Sokratesnél kezdem, akiről eddig, igen helytelenül, úgy volt köztudomású, hogy beszélgetéseit bizonyos Platon nevezetű tanítványa írta. Sokrates haszontalan fecsegő lévén, mit várhatott volna hasonlószelemű tanítványától, ha Platonra támaszkodott volna, soha meg nem íródtak volna a jónevű értekezések. E két szélhámos nevével jelzett műveket; ma már kiderített tény, bizonyos Setarkos nevezetű lábbelikészítő írta cserében bizonyos anyagi eszközökért. Folytathatom Danteval, akinek Divina Comédiája egy korabeli zsugori természetű pénzűzér műve, Dante csupán ravasz eszközökkel eltulajdonította a kéziratot. Rabelais műveit bizonyos Cerebres nevezetű meudoni sekrestyés írta, el is vitte érte büntetésül az ördög. Dosztojevszkij kártyakibicei állították össze kibicektől alig várható türelemmel és képességgel a bitorló neve alatt megjelent összes remekműveket, respektive a Bűn és bűnhődést, a Karamazof fivéreket és az Idiótát. Balzac soha egy sort sem írt, egész nap tétlenül henyélt, özvegyasszonyok után szaladgált, és az özvegyasszonyok, hogy Balzac figyelmességeit viszonozhassák, ismerve a lusta tollforgató hallatlan nagyravágását, megengedték neki, hogy titokban írt regényeik fölé odabiggyessze a maga méltatlan nevét. Gyalázatosan módon bitorolja Dickens is egy félszemű háziszolga dicsőségét, aki éjszakáit nap-

pallá tette, míg félévszázadon át összetákolta mindazokat a műveket, amiket a művelt olvasóközönség Dickens írásaiként ismer. Nem voltak jobbak Deákné vásznánál többiek sem, így névszerint Heine, Mozart, Beethoven, Marx Károly, Cervantes, Swift és a többiek, egyiküknek sem emliti eféle vonatkozásban az irodalomtörténet, vagy kósza napihir dicstelen nevét, hogy ők lettek volna, akik munkáikat egyes-egyedül, első betűtől az utolsóig maguk irták. Ha így történt volna a dolog, alig elképzelhető, hogy eféle híradásnak valahol nyoma nem maradt volna. Hiányos lenne és őszinteségben szükölködő, ha leleplezett, mások munkáinak dicsőségében lubickoló nagynevű elődeim után magamról is le nem rántanám a leplet. Kár csürni, csavarni a szót, hiába minden szemforgatás, a mérték betelt. Kényszeredetten bár és szégyenkező arcomat kezeim mögé rejtve, kötelességem elárulni a magam szégyenletes titkát is a többiek után. Soha egyetlen egy sort le nem irtam, amit az olvasóközönség műveimként ismer, azokat feleségem irkálja lopkodott témákból össze, mi alatt én a házimunkákat végezem, főzök, mosogatok és surolok. Mindannyiunk nevében beismerem a valót, mert kilátástalan dolog lenne titkolni tovább, az összecepapott ebéd éppúgy, mint az összefirkált remekmű előbb-utóbb elárulná mesterét.

Remenyik Zsigmond

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

A SAAR-PROBLÉMA

Gyorsan, az imperiálista diplomácia szempontjából talán nem is kívánatos gyorsasággal közeledik 1935 január 13-a. Ezen a napon járul a Saarvidék lakossága a szavazóurnákhoz, hogy területi hovátartozásának kérdésében kimondja a döntő szót. 1. Fenn akarja-e tartani a jelen népszövetségi kormányzást? 2. Csatlakozni akar-e Németországhoz? 3. Csatlakozni kíván-e Franciaországhoz? Ezt a plebiscitumot az idők és tények hatalmas minőségi különbözősége folytán össze sem lehet hasonlítani az imperiálista világháborút követő népszavazásokkal Schleswig-Holsteinban, a Memelterületen vagy Sziléziában. Mindezek egy nagy imperiálista összecepapás záróakkordjai voltak. Egy döntően győztes meg egy másik, döntően legyőzött fél asszisztált a „népakarat” megnyilvánulásánál. Ma, másfélévtized elmúltával az újjáéledt és a fasiszta hatalmi örülettől megmámorosodott német imperiálizmus új érdekelletéi, új szövetségi rendszerek háborútakarása ütközik és bonyolódik itt össze. Ez a minőségi különbség avatja a Saarterületet az európai politikai élet tűzfészkevé. Ultima rációként mindkét oldalon egy új imperiálista háború véres kardját is hajlandók bedobni a mérleg serpenyőjébe.

Hitler számára gazdasági, kül- és belpolitikai valamint ideológiai szempontok egyaránt fontossá teszik, hogy ez a 800.000 lakost számláló terület tizenöt esztendő után visszakerüljön a birodalom testébe. Másrészt Franciaországnak ugyancsak hatalmas érdekei fűződnek legalább a mai status quo fenntartásához. Azt a legvérmesebb francia patrióták sem remélhetik, hogy a terület tiszta német lakossága a Franciaországhoz való csatlakozás mellett nyilatkozzék. A Saarvidék ugyanis rendkívül fontos szénmedence, ahol a lakosságnak közel 60 százaléka az iparban nyer alkalmazást. A világháború előtt 13 millió tonna szenet termeltek itt évente. Ma 10 és félmillió tonnát tesz ki a

termelés, amelynek kerekén 50 százalékát Franciaországba exportálják. A világháború után kialakult francia nehézipar meg gépgyártás számára a Saarmedence szene egyenesen egzisztenciális kérdés. Különösen Elzász-Lotharingia kohóipara érezné meg elvesztését, amely a világháború folyamán egymaga 18 millió tonna szenet fogyasztott évente. Hiszen a vasbárók már 1917-ben Lyonban megtartott kongresszusukon is követelték a Saarmedence annektálását. *Robert Pinot*, a Comité de Forges vezetőikére 1915-ben bizonygatta már, hogy Elzász-Lotharingia a Saar-vidék nélkül Franciország számára súlyos gazdasági válság csiráját rejti magában. Nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy a Saar-vidék csaknem 2 milliárd frankkal szerepel évente a francia export-statisztikában. A német kapitalizmus előtt viszont éppen ez a tény bír jelentőséggel. A Saar-terület visszacsatolása hatalmas változást jelentene a két ország kereskedelmi mérlegében a francia külkereskedelem rovására. A Saar-medence földrajzi közelsége olyan tényező, amely a szén alacsonyabb kvalitása dacára is eredményes konkurrenciát tesz lehetővé az angol vagy a belga szénnel szemben. Emellett az a lehetőség is fennáll, hogy a medence kiaknázását korlátozzák a Ruhr-vidéki bányák javára.

A gazdasági szempontok mellett nagy jelentősége van a Saar-vidéknek stratégiailag is. A Kelet-Franciaországot Németországgal összekötő vasutak jórésze itt megy keresztül. Saarbrücken, a terület fővárosa jelentékeny vasuti csomópont. Itt találkoznak a Párizs, Strassburg, Mainz és Köln felől jövő vasutvonalak.

Ennél is többet jelent azonban a Saar-vidék visszacsatolása a fasiszta diktatura belpolitikája számára. Hitler feladta a versaillesi békeszerződés ellen beigért harcánál csaknem valamennyi fontos pontját. Feladta a lengyel korridor fessegetését. Vicsorgó fogakkal húzta vissza a kezét Ausztriától is. Egy újabb külpolitikai vereség, amely a Saar-vidék elvesztésével érné, erős visszahatást váltana ki belpolitikailag is, amely végzetes lehetne a fasiszta uralom további sorsára. A Saar-szavazás pozitív eredménye presztiziskérdést jelent Hitler számára. Eléggé fel nem becsülhető ideológiai erőt, amellyel felinjekciózhatná a kispolgári tömegek csökkenő bizalmát.

Mindezen okok eléggé megmagyarázzák azt a nyugtalanságot, amelylyel úgy Párizsból mint Berlinből a Saar felé tekintenek. Érthetővé tesszik azokat a lázas készülődéseket, amellyel a január 13-át várják.

Maga a lakosság súlyos dilemmával áll szemben. Amíg Németországban a weimari alkotmány alapján uralkodott a polgárság, egy népszavazás a visszacsatolás 100 százalékos bizonyosságát jelentette volna. A nyárspolgári tömegek hazafias lelkesedéssel adták volna le szavazatukat. A munkások ugyancsak emellett szavaztak volna. Egyrészt a szociáldemokrata vezetők patrióta befolyása következtében. Másrészt a kommunisták vezetése alatt, akik a birodalom össz munkásságával együtt akarják folytatni harcukat a hatalom meghódításáért.

Ma a helyzet lényegesen megváltozott. A barnainges uralom őrzőnége minden más politikai, társadalmi sőt vallási nézet ellen, egy széles arcvonalat alakított ki, amely hallani sem akar a visszacsatolásról. Legelső sorban a munkásság tartozik ehhez a táborhoz. A szociáldemokrata meg a kommunista pártokhoz tartozó munkások közös platform alapján agítálnak, közös népgyűléseken és felvonulásokon tiltakoznak a németországi fasizmus és a visszacsatolás ellen. Ez az egységfront a mai népszövetségi rezsim fenntartása mellett foglalt állást. A visszacsatolás a munkásság olyan nagyfokú üldözését vonná maga után és anyagi helyzetének olyan nagyfokú leromlását jelentené, hogy az osztálytudatos munkásság nem kívánkozik vissza a birodalom kebelébe. Csatlakoztak a

status quo fenntartása mellett kialakult fronthoz a katolikus kispolgárság széles rétegei is. Ezeket a katolikus üldözések, a június 30-i Bertalanéjszaka és az ausztriai puccs vérengzései állították szembe Hitlerrel. Ezer meg ezer szavazat vált kétségessé. Hitlernek minden oka meg van az aggodalomra. Nagyon valószínű, hogy egy csatlakozni nem akaró többséggel találja magát szemben január 13-án.

Ez az aggodalom magyarázza meg azt a taktikát, amelyet a legutóbbi hónapokban folytat. Bár az 1933 július 14-én megalakult és náci vezetés alatt álló Deutsche Front továbbra is terror alatt tartja a lakosságot, a hivatalos német politika kifelé békésebb hurokat penget. Ha egészen a legutóbbi hónapokig várni lehetett, hogy egy ausztriai mintára megszervezett puccsal teremtenek fait accompli, most már egy semleges zóna felállítására is hajlandóknak mutatkoznak. Nem fér kétség ahhoz, hogy ezt az engedelemességet nem gondolják komolyan. Csak pár hete annak, hogy a náci-sajtó a hamburgi Hitler-ifjúság egyik vezetőjének, *Willi Hoffmann*nak beszédéről adott hirt. Ez a *Draufgänger* szépítmény nélkül adott kifejezést annak, amit a kormánykörök elleplezni igyekeznek. „Ha a Saar-harcból csetepaték és bonyodalmak keletkeznek, vagy különösen, ha háborúra kerülne a sor, akkor nem fogunk visszariadni attól, hogy ezt az egész zsidótársaságot tűzzel-vassal kiirtsuk.” Az olt-hatatlan gyűlölet elvakultságában kimondott őszinte szavak ezek, amelyek igazolják és megmagyarázzák azokat a panaszokat, amelyek *Knox*, a Saar-vidéki kormánybizottság elnöke nemrégiben a Rómában üléselő hármas Saar-bizottság elé terjesztett. *Knox* a Saar-vidéki rendőrség megerősítését kéri. A sajtó francia csapatösszevonásokról számol be. *Röchling*, a Saar-vidéki pénzügy- és deutschfrontista Rómában a hármassbizottság körül szimatol. *Von Hösch* londoni német követ *Sir John Simont*, *Köster* párisi követ pedig *Laval* külügyminisztert keresi fel, hogy a német kormány tiltakozását bejelentse. A surlódás egyre szélesebb területre terjed szét. Nagyon veszélyes körvonalakban bontakoznak ki azok a „harcias bonyodalmak”, amelyekre a hamburgi hurránáci célzott. Németország már kilátásba is helyezte párisi konzuljának visszahívását egy francia beavatkozás esetére.

De mi lesz akkor, ha a január 13-i szavazás náci többséget hoz magával? A német kapitalizmus a békeszerződések értelmében a Saarvidék egész iparát a francia államnak engedte át, amely természetesen azonnal továbbította azt a francia fináncióknak. Amennyiben visszacsatolásra kerülne a sor, Németországnak arannyal kellene a bányákat és kohókat visszavásárolnia. A Deutsche Bank jelen helyzetének alapján teljesen kizártnak kell tartanunk azt, hogy a cca 300 millió aranymárkát kitevő összeget előteremtse. A *Berliner Tagblatt* már arról számol be, hogy a nagy német bankok intézkedéseket tesznek fiókok és képviselők szervezésére, a közeli visszacsatolás reményében. A valóság az, hogy még egy Hitler számára pozitív választási eredmény sem szünteti meg a súlyos konfliktusok lehetőségét. Vagy talán éppen ez idézi fel azokat.

A diplomáciai szövegeket homlokterében álló problémák mögött azonban még ennél is súlyosabb események játszódnak le. Franciaország lázas tempóban fejezi be keleti határainak megerősítését. Az a két milliárdot felülmúló katonai pótköltségvetés, amit a francia parlament a hadvezetéség követelésére szavazott meg a nyár folvámán, nem maradt meg az államkasszában. A francia fegyverkezés erőltetett ütemben folyik. A *Quai d'Orsay*-n minden eshetőségre fel vannak készülve.

Németország meg éppen nem hajlandó lemaradni az általános fegyverkezési versengésben. Ha a *Journal* arról ír, hogy Németország az S. A.-n és a rendőrségen kívül szükség esetén két és fél millió embert tud

mozgósítani, ezt teljesen reális kombinációnak lehet tartani. A Daily Mail ugyanakkor arról számol be, hogy Németország a 150.000 embert foglalkoztató repülőgépiparával évente 5000 légi járművet tud előállítani, míg az Egyesült Államok csak 3000-et, Franciarszág, Anglia meg Olaszország pedig egyenkint csupán 2000-et. Ne felejtjük el azt sem, hogy a nyár folyamán Kottbus mellett kigyulladt egy földalatti repülőtér és ezen az egyetlen helyen 50 repülőgép esett a lángok martalékává. Ha tehát az érthető tüzásokat leszámítjuk is, bizonyos, hogy a német fasizmus lázas fegyverkezése nagy mértékben emelte annak támadóerejét.

Egy kétségtelen. Az 1935. esztendőnek már az első napjai sem kecsgettek valami örvendetes kilátással azokat, akiknek a béke ügye igazán a szívükön fekszik. A Saar-vidék fölött már ma is viharfelhők gyülekeznek. Ki tudja, nem lesz-e ez a kis földszáv a szikrává, amely az imperiálista világ puskaportól fülledt atmoszféráját egy hatalmas világégésben robbantja ki?

Kovács Károly

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

ROOSEVELT MÉRLEGE

Zavaros és egymásnak ellentmondó hírek érkeznek Amerikából. Ujtítás és maradiság, formulák és jelszavak homályosítják el ama NIRA 18 hónapját, mely Roosevelt új gazdasági politikáját jelenti. Roosevelt reklámfőnöke *Donald Richberg* nem régebben tette közzé e tőkés tervgazdálkodás mérlegét. E közlemény legfontosabb tételeivel, mint pl. a vállalkozók nyeresége és vesztesége, a munkások és állampénzügyek helyzete érdemes foglalkozni.

A NIRA beindítása előtt Amerikában a kartellek bevoltak tiltva; ezzel szemben az állam nem törődött sem az árakkal, sem a munkabérekkel. A NIRA bevezetése óta a kartellek szabadok, az árak megállapítottak. Mióta a NIRA lekerült a napirendről a kartellek szabadok s az állam nem törődik sem az árakkal, sem a munkabérekkel; mert az árszabályozás csupán dekoráció s *Johnson* tábornoknak igaza volt, amikor Roosevelthez intézett bucsúlevelében munkabérszabályozói hivatalát teljesen fölöslegesnek nevezte. Roosevelt lemondott az árkonferenciáról s ezzel hallgatólagosan feladta s bevezette Amerikában a kartellek uralmát. Amerika ismét igazodott a vén Európához; a fogyasztók kihasználása a kartellek révén Amerikában is szabadabbá lett. A Roosevelt-féle mérleg első tételének értelme nem kétséges.

Milyen azonban az amerikai munkásság gazdasági helyzete? Az 1933 márciusától 1934 augusztusáig foglalkoztatott munkások száma 37 százalékkal emelkedett. Ugyanezen idő alatt a termelt áruk mennyisége sokkal erősebben nőtt; kb. a felével. A technikai tökéletesítés következménye! Am, ha a konjunktura idejebeli termelési nivót ismét elérnék, akkor még mindig minden negyedik munkás, aki a konjunktura idején foglalkozást talált, elvesztené a kenyerét. Oly' erősen racionalizáltak. *Stuart Chase* technokrata véleménye szerint Amerikában hetenként csak 26 órát volna szabad dolgozni, hogy minden munkás újra foglalkozást találjon.

A munkabérek emelkedtek, 1933 márciusától 1934 augusztusáig a kifizetett munkabér összege 67 százalékkal nőtt. De mert a munkások

száma csak egy harmadával nagyobb, ezért minden egyes munkás munkabére csak egy nyolcadával emelkedett. Vajjon a jólétet jelenti ez? Sajnos közben az árak is emelkedtek. A munkabér emelkedés: egy nyolcad; a hús drágulása: egy harmad! Ez a bázisa annak a hatalmas sztrájkmozgalomnak, amely Amerikát a nyáron elöntötte. A textilmunkások millióinak sztrájkját bizonytalán újabb sztrájkok követik. A bérek soványak. A bérösszegek indexe, amely most 62-ön áll és Roosevelttől 40-re zuhant, a válság előtt 108 volt.

És az árak? Roosevelttől csökönyösen vonakodik árpolitikájáról — a dollár leértékeléséről — kötelező nyilatkozatot tenni. Ezt a magatartását sikerült mindeközéig megőrizni. De mi következik ezután? A dollár tartható a nagy aranykészlet következtében; másrészt az amerikai pénzügyek kétségbeesetten hasonlítanak a német pénzügyek 1919-beli állapotához. A nagy pénzügyi műveleteket, amiket az állam a bankokra kényszerített, kincstári jegyekkel finanszírozta. A new-yorki bankok pénzüket teljes egyharmadát fektették a kincstári jegyekbe, amiket a készpénzállományba számítanak, minek következtében a bankok ma nagyon mozgékonyaknak tűnnek. Ám a kincstári jegyeket nem lehet kivinni a piacra, mert akkor kiderül, hogy eladhatatlanok. A bankárok ezért vonakodnak továbbra is elfogadni a kincstári jegyeket.

A világ már megélt ilyesmit egyszer. 1919 végén a német bankok kincstári jegyeket sem elhelyezni, sem felvenni nem tudtak, mert minden rendelkezésre álló pénzüket befagyott a kincstári jegyekbe. Ha a pénzügyminiszternek pénzre volt szüksége, úgy kénytelen volt a kincstári jegyeket banjegyek ellenében visszavásárolni. Rooseveltnak is pénzre van szüksége. Ez év első négy hónapjában 800 millió dollárral többet adott ki, mint amennyit bevett. Az egész évre átszámítva a különbözet 2.4 milliárd dollár. A kiadások viszont alig korlátozhatók, mivel 28 millió dollár államadósság kamatjáról kell gondoskodni.

Roosevelt nem dönthet minden további nélkül az infláció kérdésében. Jól tudják, hogy az infláció nagyon is veszélyes és a leértékeléstől úgy különbözik mint az omlás az ugrástól. Ennek ellenére egy amerikai infláció lehetséges. Minden igazi infláció eddig olyan költségvetési differenciából keletkezett, amely politikai okokból nem volt eltüntethető. Jelen esetben ez a politikai ok az újabb termelési korlátozástól való félelem, amennyiben a milliárdos szubvenciók és államjegyek következtében elmaradnak. Még nagyobb munkanélküliség mint két évvel ezelőtt? Ismét farmerek lázadása a zuhanó árak miatt? A tapasztalatok aggodalomra intenek.

Hogy ismét a válságba való visszaeséssel kell számolni, ez a legfontosabb passzívája a Roosevelttől félelemnek. A vállalkozók tőkéiket a bankkontón tartják és csak keveset investálnak. Ez év első kilenc hónapjában csak 6.3 millió dollár névértékű új részvényeket bocsátottak ki. A válság előtti összegekkel szemben csak egy negyedrészt kötötték meg az építési szerződéseknek; a vas- és az acél-termelés is esik. Minden konjunkturának viszont a befektetés a hajtóereje, a befektetés kezdekedik a föllendülés szoliditásáról és tartalmáról. A könnyű ipar kiterjesztése ezzel szemben csak másodrangú szerepet játszik.

A tervszerűen vezetett amerikai kapitalizmus 18 hónap alatt több pénzt gazdálkodott el, mint a tervszerűtlen azelőtt évtizedeken keresztül. Az eredmény 10 millió munkanélküli család és egy acéltermelés, amely teljesítő képességének csak egy negyedét használja ki. Ezért ismét szívesen próbálnák meg a régebbi tervszerűtlen rendszerrel; hátha a tőkésnek új bizalommal telnek meg s talán új befektetésekre csábíthatódnak. Vajjon sikerül-e?

(H. K.)

S Z E M L E

BARNA VESZEDELEM

A német fasizmus barbár kulturohama, a berlini máglyatűz nem volt komédia, nem indiántánc és nem üres győzelmi gesztus, de tudatos roham a legveszedelmesebb ellenség — az agy ellen. Az eddig volt kulturát meg kellett semmisíteni, elégetni és elátkozni, hogy a fasizmus birtokba vehesse a katedrákat, rotációs gépeket és könyvtárakat. Az Intelligenzbestie helyét elfoglalta az őrmester és az agyak vezényszóra átváltódtak az imperializmusra. Kulturohammal kezdték, hogy háborúval végezhesék. Három német emigráns ujságíró C. és H. *Michaelis*, W. O. *Somin* számadást adott erről a kulturbarbárizmusról, a pusztításról, a csonkításról, egy nép, egy nyelv agy- és szív-harakirijéről (*Die braune Kultur*, Europa-Verlag, Zürich). Mit vettek el, mit löptek le, mit tapostak el és mit adtak a helyébe: ez 350 oldal kulturborzalom. Egy angol nő, *Dorothy Woodman* megírta a szerves folytatást: az alapig lemeztelenített kulturát az új német imperializmus cáfolhatatlan váddokumentumát (*Hitler treibt zum Krieg*, Carrefour, Paris) 500 oldalon. Két könyv. Az egyik a kulturfasizmus barnakönyve, a másik a hitleri imperializmus Braunbuchja. Az eddigi Braunbuchok ismert adalékokat csoportosítottak, inkább összegeztek, de itt a dokumentumok a leleplezések, a szenzáció jogával lépnek fel. Könyv- és papírvoltukat nem érzed: itt tények beszélnek és a világhoz beszélnek és erre a két váddokumentumra a világnak kell a fejéhez kapni, ébredni és cselekedni!

„A gyilkosság kulturája“: másfél év előtt irtuk le ezt a címet és értelmét: „Az új német szellem: a gyilkosság kulturája. Ez a Gleichschaltung igazi értelme.“ Akkor a kezdet kezdetén inkább a megérzés iratta velünk, ma a fenti két váddokumentum utólag igazolja a német fasizmus lényegvalóságát.

A hitlerizmus: háború. Nincs más értelme és nem lehet más célja. Ki mer itt ellentmondani? Hallgassátok Hitlert: „Adjatok újra fegyvert a kezünkbe, de akkor a gyermekmeséktől elkezdve minden színház és minden mozi, minden hirdetőoszlop és kerítés ennek a nagy misszióknak a szolgálatába állítandó.“ (Mein Kampf.) Husz év előtt egy másfajta bajusz csalta lépre a németeket: Vilmos. De Hiába volt „hósi“ halál milliószámra, hiába orrkoppintás és Versailles, a Goebbels-sajtó még ma is és azért is a legyőzhetetlenséget szuggerálja: „Mi németek négy évig küzdöttünk egyedül az egész földgömb ellen és mégsem tudtak legyőzni minket. Hol van még egy ilyen nép, mely ezt utánunk tudná csinálni?“ (*Dortmunder Generalanzeiger*.) Goebbels vigasztalódhat: ilyen nép és ilyen szemenszedett demagógok nincsenek sehol. A német nép egy új hitleri tél nyomorúsága elé indul, a kenyér, a zsír, a margarin ára egyre emelkedik, a burgonyáért a szó szoros értelmében csatázni kell (Kartoffelschlacht) és akkor ezek a burgonya-kapitányok a mellükre ütnek és felcsapnak világhódítóknak: „Egy állam, mely a fajkeveredés, a fajmérgezés mai korában tudatosan ápolja faji sajátosságait, kell, hogy egy nap a világ ura legyen.“ (Hitler.) A fontos a mindennapi propagandával meggyűrt német nép új hite: a német a világ első népe, melynek erkölcsi joga és kötelessége a többieknek uralkodni. Hogy a németek ezt a missziót teljesíthessék, Isten elküldte Hitlert, mint annak idején Jézust.

Nevettek? Pedig ez a német vallásháború igaz értelme: a gyilkosság kulturájának erkölcsi szentesítésre van szüksége. A keresztény vallások mai formájukban erre nem alkalmasak: „A német egységet új német világnézet biztosítja, miután a kereszténység mai formájában a mi követelményeinknek nem felel meg.“ (Hitler.) Hogy mi ez a követelmény, azt a fegyverkezés apostola, *Banse* árulja el leplezetlenül: „A hazavédelem pszichológiai szempontjából csak olyan egyház érdemel támogatást a kormány és a hadvezetőség részéről, amelyik a nép és a katona nemzeti szellemű magatartását erősíti. A haldokló harcos könnyebb szívvel hal meg, ha tudja, hogy vérét egy nemzeti istenért ontotta.“ És ki ez a nemzeti isten? A német nép és a haderő egyetlen ura és parancsolója: Hitler!

Nem végtelen egyszerű dolog a német egység és a német „világnézet“? Kell ide ész, kell ide szív? Itt nincs skrupulus, itt „Isten“ beszél, itt csak a fegyver beszélhet, itt csak a háború ad tartalmat és célt az életnek. Mi történik Németországban? Ismerjük mi a német tömeget, a kispolgárt, a középosztályt, hogy ez mint rágja meg ezt a mindennapi fasiszta mérget és hogy mennyire hat itt az ellenmérget? Hősi küzdelmekről tudunk, börtönszenvedésekről és halálokról, egy hősi ellenpropagandáról... de ha tudom, hogy egy hatvanmillió népet mérgeznek folytonosan és mindennap, akkor kell, hogy feljeddjek. A „Herrenrasse“-elmélet a német kispolgári tömeg legbiztosabb léprecsalója: franciát gyilkolni, oroszot ölni egyjelentésű az emberiségnek tett szolgálattal. A vezérszólamot itt is maga Hitler fujja: „A hanyatló államok közé tartozik elsősorban Franciaország. Fajilag az elnégeresedés olyan gyors tempóban halad, hogy ma már Franciaországról csak mint egy Európa földjén levő afrikai államról beszélhetünk... Amit ma ez az állam tesz, az vétek a fehér emberiséggel szemben. Mindazok, akik a fajmeggyalázásban látják az emberiség eredendő bűnét, tehát joggal boszulhatják meg magukat ezen a bűnön.“ Oroszország? „Ne felejtjük el soha, hogy a mai Oroszország urai vértől szennyezett gonosztevők, az emberiség söpredeke... és ne felejtjük el továbbá, hogy ezek a hatalombitorlók egy olyan fajhoz tartoznak, mely ritka keveréke a bestiális kegyetlenkedésnek és a hallatlan hazugságművészetnek. Ez a faj, ma jobban mint máskor arra pályázik, hogy véres elnyomó uralmát az egész világra kiterjessze.“ Az antiszemitizmusból így lesz imperialista energiaforrás! És ez az ember, aki így beszél így mérgez, ma egy hatvanmillió nemzet korlátlan ura és parancsolója. Mindaz, amit egy demagóg fantázia kiagyal, egyik napról a másikra valósággá válhat.

A hitlerizmus — legalantasabb propagandával előkészített háború. A német nép jövője ma csak multat vetit. *Carl von Ossietzky*, ez a leggyűlöttebb fogoly, hogy fején találta a szöveget, amikor megírta, hogy a nemzeti szocializmus nem más mint 1914 permanenciája. Ma Nagy Frigyes gránátosaival játszanak és a világháború frontélményét konzerválják, terjesztik tudatosan. „A német újjászületés nem más, mint a frontszellem újjászületése és ez az igazi német kultúra.“ (*Völk. Beob.*) A kultúra nevében ma ez él, hat és dolgozik: Nagy Frigyes gránátosai és a világháború rohamosztagai! És a precíz pontos mestergyilkolásnak (én láttam német rohamosztagot dolgozni!) ezek a fénypéldái nemcsak kulturát vigyorognak, de — szocializmust is jelentenek: „A mi szocializmusunk a legszebb porosz örökség, mert az a győztes porosz hadsereg öröksége.“ (Goebbels.) A német iskolákban Rust kultuszminiszter parancsára ma ilyen kulturát és ilyen szocializmust tanítanak: „Az iskola szelleme kell, hogy teljesen fedje a világháború táboriszürke hadseregek a szellemét. Az iskolának kötelessége, hogy az egész német népet a

maga teljességében erre a gondolatra állítsa be.“ A gyilkosság kultúrája: van még, aki kételkedik? Németországban naponta, óránként, percenként hurcolják körül a véres kardot. A német rádiók szünjele egy induló monoton parancsát ismétli napról-napra, óráról-óra: *Volk ans Gewehr! Volk ans Gewehr!* Goebbels itt is egész munkát végzett. És a népet fegyverbe állították, káplárok, őrmesterek tulóráznak. Az eredmény: Németország ma a világ legnagyobb, azonnal mozgósítható tömeghadseregével rendelkezik. Woodman pontos kimutatást ad: katonai előképzést nyer: négy és fél millió ember. A Reichswehr, rendőrség, SA és SS: két és félmillió. A tartalékok: három és félmillió. A gyerekszaporodás teljes nyíltsággal van az imperializmus szolgálatába állítva: „Volk ohne Raum — Land ohne Wehr!“ „A német nép legnagyobb szociálbiológiai veszélye a szociálstréberség világnézetéből és a tudásörületből származott, mert a születéskorlátozás ezeknek a következménye.“ (Deutsche Mediz. Wochenschrift.)

Németország Vilmos flottaörületének lett az áldozata („Németország jövője a tengeren van.“) Hitler már az angolok miatt sem követi elődje imperialista vonalát, ő a szárazföldön marad és százmillió német birodalomról regél, mert minden szomszéd államnak, ahol németek élnek, vissza kell kerülni az „anyatesthez“. Ez lenne az első lépcsőfok, a végcél a keleti expanzió: Oroszország „szűz“ területe. „Mi csak Oroszország rovására terjeszkedhetünk, Oroszországot ma zsidók uralják. Az oroszok saját erejükből sohse rázhatják le magukról a zsidó jármot, viszont a zsidók ezt a hatalmas birodalmat nem bírják tartósan uralni. A Kelet óriási birodalma megérett az összeomlásra. Mi vagyunk a sorstól kijelölve...“ (Hitler.) Nyugaton: az ősellenség, a francia. Már most hogy lehet ezeket a fantasztikus terveket realizálni, mert hiszen Hitler így az egész világgal kerül összeütközésbe, akárcsak annak idején Vilmos? A német legyőzhetetlenség dogmája az a csodaszer, amellyel Hitler operál, a „Herrenrasse“ a jelszó, mellyel keresztshadakat toboroz. Harc az egész világ ellen: ez az alfája és omegája a demagógia pókkhendiségének, de egyuttal sztratégiájának is. A mai helyzet a német militarizmust a hadiskolák „Kampf gegen Übermacht“ fejezetébe utalja. Értelme: egy gyengébb, de támadó haderő csak akkor tud győzni, ha egy döntést ki-provokáló tökéletes fegyvernemmel rendelkezik, mellyel az ellenséget legsebezhetőbb pontján hirtelen meglepheti. Mi lehet ma ez a két fegyvernem? Repülőgép és gáz. Világos, hogy az egész német fegyverkezés erre a két pillérre van felépítve. Goering, aki nem átalotta az eget is felgyújtani (amikor senki által nem látott idegen repülőket fantáziált Berlin éjjeli egére, hogy így jogcimet kaphasson egy „védelmi“ repülőraj kiépítésére) mára annyira kifejelesztette a német hadi aviatikát, hogy a havi kapacitás eléri a többezer gépet. Hogy pedig a német kémiai ipar a gáz terén igenis tart meglepetést, abban senki sem kételkedik. De ez még nem minden. A fasizmus a bestialitás kitenyészítője, kézen fekvő tehát, hogy Goeringék egy kis bestialitásért nem mennek a szomszédba. Amit el nem végez majd a repülőbomba és a gáz, azt irtó biztonsággal elvégzi a bacillusháború. Az ellenséges túlerőt betegségszerekkel és bacillustenyészetekkel kell pótolni: „Lefegyverzett, védtelenné tett nemzetek legbiztosabb fegyvere a biológiai háború“ (Banse.)

Woodman bebizonyítja, hogy Németország nem védtelen és nincs lefegyverezve: mindene megvan, ami a háborúhoz kell. Tizennégyben a németek, akiknél a mozgósítás mintaszerűen folyt le, egy-két hónap múlva arra eszméltek, hogy a gazdasági erőik csődöt mondtak. Ha akkor nincs Rathenau és nem szervezi meg a német hadigazdaságot, akkor Németország már tizennégyben elveszti a háborút. Rathenau később meg-

kapta a német nép köszönetét, gyilkosainak Hitler állított emléket, de Judensau ide Judensau oda, azért Hitler csak tanult tőle és egy új háború esetén a gazdasági és az ipari mozgósítás semmivel sem fog utána maradni a katonáinak. Minden gyárnak ki van jelölve a munkája, ki van osztva nyersanyaga, a szakmunkások evidenciába vannak tartva, ezek frontra nem kerülnek. Krumpli nincs, de külföldi nyersanyagtartalék rengeteg van felhalmozva és a holland és a svéd gyárak (a német nehézipar fióktelepei) éjjel-nappal dolgoznak.

Az imperializmus mindenütt egyformán készülődik, mért legyen kivétel pont Németország, a versaillesi békével béklyózott Németország? Felelet: Goebbels a véres kardot napról-napra körülhordozza a rádióban: „Volk ans Gewehr!“ Ki nyul itt fegyverhez és miért? Nép a népért, munkás a kenyérért, elnyomottak a szabadságért? Hallgassátok meg Woodmant: „Népek spontán nyulnak fegyverhez, hogy lerázzák magukról az igát. Itt azonban jármot kovácsolnak a nép nyakára. Itt nem az emberi méltóság triumfál a káplár felett, itt a nép nem keriti hatalmába a katonai kereteket, hogy így egy katonailag organizált rabszolgaságtól szabaduljon, de itt a káplár diadalmaskodik, ő lesz a kormányrendszer és az emberi méltóságot a militarizmus csizmája tapossa“... Asszony mondja, nő írta és mi férfimunka előtt hajtjuk meg zászlónkat.

Ez a csodálatos aktivitás angol nő mindenről beszélt, de a legégetőbb kérdésről, a legközelebbfekvő puskaoros hordóról megfeledezett. A Saar-probléma az ötszáz oldalon nem kapott helyet. Amiről Woodmann megfeledezett, azt a regényíró, írta meg (Gustav Regler: *Im Kreuzfeuer*, Carrefour, Paris.) Az előszó tiszta képet mutat: „Ez a könyv H. Becker emlékének van szentelve, akit a nemzeti-szocialisták a Saarnál felhajszoltak és agyonlőttek. Saar-vidéki ember írta ezt a könyvet, aki egykor azt hitte, hogy a Chemin de Dames-on a szülői házat védi. Ma ez a szülői ház el van zárva előle, elzárják azoknak a képei, akik barátait ölték meg, elzárják Hitler és Goering képei, melyek az atyai könyvkereskedés kirakataiból fenyegetik. De a veszteséget nem érzi: az író felismerte, hogy hol állanak hazája igaz ellenségei, felismerte, mint Becker, mint tizezer Saar-munkás, kiknek kunyhója — az új otthon — mindig nyitva áll számára és ebben az új otthonban más képek függnek, képek, melyek láttára az ember kihuzza magát, melynek harcra hívnak és melyek hosszabb ideig fognak a falakon lógni, mint a könyvkirakat képei“. A regény az ismert tényt közvetíti: a januári népszavazást előkészítő pergőtűzet, a lélekvásárlást, a voksterrort. A náci tüzzel-vassal, provokációkkal és revolverrel dolgoznak, a polgárság minden árnyalatban nekik falaz, egyedül a munkásság és a katolikusok egy része küzdenek Hitler ellen. Ez a különös egységfront kissé lényeggyengítőn egy ifjumunkás és egy katolikus lány szerelmén át van érzékeltetve, de maga a szerelem és a közös igazságra döbbenés („a náci minden körülmény közt ellenség“) finoman és logikusan van levezetve. Magát a regény egészét kissé gyengíti a hirtelenül megragadott aktualitás, az események, az alakok nem érhetnek teljességre, nem állhatnak össze szerves regényegésszé. Fejezetek vannak: mestermunkák, a szociális realizmus példaképei, de vannak homálykodó oldalak, hirtelen villanó és ellobbanó képekkel, akárcsak első különös regényében. A regény propaganda akar lenni elsősorban, segítés, útjelölés, harcratüzelés, védekezés és támadás és mint ilyen: Regler könyve elhatározó ökölcsapás a faszizmus vigyorgó halálharcába.

És ma ilyen elhatározó tettekre van szükség. Heinrich Regius elmékedései (*Dämmerung*, Notizen in Deutschland. — Oprecht & Helbling, Zürich) nem kapnak, nem vernek visszhangot. Aki a cím után in-

dulva mohón kap a könyv után, az csalódni fog: itt nem aktiv harc tüzel a kulturbarbarizmus ellen, itt a felháborodás szigetelve van. Könyve: feljegyzések gyűjteménye, gondolatok Nietzsche modorában, de hideg agygyal. Valaki egy csendes sarokban ül és a lázas füledten fasizmusba robbanó német atmoszférát csodálatraméltó nyugalommal zugatja el maga felett. Itt nincs lázongás, felháborodás, itt nincs idegesség, félelem, támadás, vagy védekezés. Ég a ház? Oltani szaladni, gyújtogatókra mutatni? Dehogy. Gondolkozunk csak nyugodtan: mi is tulajdonkép a tűz, mi a magántulajdon és mi hozta ide a gyújtogatókat? Durván felvázolva nagyjában ez a módszere. Meditálás ez a legaktívabb korproblémák felett a bölcsesség ráérünk-nyugalmával. És akkor ilyen nagyszerűre kialakapált végigazságok jönnek ki a tolla alól: „Hogy mi van a halál után, azt nem tudom, de ami a halál előtt van, az a mai társadalomban játszódik le“. Háború, háborús felelősség? „A mozgósítás napjaiban a vezetők és államférfiak palotái előtt gyülekező emberek áhitattal bámultak a kivilágított ablakokra: Istenem micsoda terhet és felelősséget vállaltak ezek az emberek! Én már akkor is a munkásházak sokkal reálisabb gondjaira gondoltam, a „hősök“ felelőségére, akik ezekből a bérházakból indultak harcba. És mi igazolódott a háború után? A „hősök“ meghaltak, de a nagyok, akiknek az érdekében indult meg az egész háború, magában Németországban is mérhetetlenül sokat nyertek...“ Az ilyen végigazságok mellett rengeteg levegőben lógó féligazság van a könyvben, amikor pedig pozitív dolgokról beszél, akkor nem mond semmit. Könyve leghosszabb gondolatsorát olvasom: A német munkásszótály ájuftsága, — hallani, tanulni akarunk tőle és nem jegyezhettem fel belőle semmit. A gondolat nem mindig dokumentum. Nekünk ebben a pillanatban világos, tisztán beszélő tárgyi dokumentumokra van szükségünk, hogy világgá bizonyítsuk, világgá szuggeráljuk az emberiség legnagyobb veszélyét, a fasizmust.

Fábry Zoltán

GANDHI. „A polgári világ profétájának ismerte el Gandhit.“ E megállapítással kezdi szerzőnk rendkívül tanulságos könyvét. Gandhi csakugyan olyan gyanus népszerűsége tett szert pályafutása folyamán és nevét olyan tisztelettel ejtik ki „jobb körökben“, hogy érdemes szemlével és a befolyása alatt álló mozgalommal foglalkozni. Főleg a jóakarátú, de tájékozatlan európaiak számára írta ezt a könyvet Szumjendranath Tagore, a nagy költő unoköccse, aki mint újságíró tevékeny részt vesz a hindu mozgalomban, — mégpedig, mint látni fogjuk, Gandhival erősen szemben áll és könyvében igyekszik ezt az ellentétet meg is magyarázni. Az előszó tulajdonkép a szerző két, Romain Rolland-dal folytatott beszélgetését tartalmazza. R. R. tudvalevően könyvet írt Gandhiról, amelyben nagy szeretettel és megértéssel kezeli a mahatma mozgalmát. R. R. a fentemlített jóakarátú, de tájékozatlan európaiak megtestesülése. Az elnyomottak iránti mély rokonszenvétől vezettetve, a tények ismerete hiányában teljes bizalommal tekintett Gandhi, a leigázott hindu milliók új „Messiása“ felé. Szerző ezzel ellentétben arra hivatkozik, hogy G. a hindu tőkészek eszköze és adott helyzetben eddig még mindig cserben hagyta a tömegeket. R. R. fenntartja véleményét. Megegyezés nem jön létre, mert mint Sz. T. írja: „R. R. egy saját elképzelése szerinti gandhizmust alkotott magának, egy olyant, amilyen a valóságban nem létezik. A nagy álmodozónak, az egész világ elnyomott osztályai őszinte barátjának a romanticizmusa ez...“ Ezután rátér feladatára. Az első fejezetet G. délafrikai szereplésének szenteli. Gandhi

(kereskedő család gyermeke) 18 éves korában Angliába ment, ahol jogot végzett. Miután mint ügyvéd Bombayban nem tudott elhelyezkedni, elfogadta egy hindu cég ajánlatát, hogy Délafrikában képviselje érdekeit. Itt az angol kormány hinduellenes törvényeivel személyes ellentétbe jutva lassankint belekeveredik a politikába és a hindu polgári osztály védője lesz az angol konkurenciával szemben. Olyan védő, aki nem érzi magát elég erősnek a támadásra és ezért minden fegyvere a hizelgés, rábeszélés, bőjtölés stb., azaz a hirheft passzív rezisztencia. A búr háborúban az angol imperializmus mellé áll, a délafrikai vasutasok nagy sztrájkját elárulja, csakhogy az angolok kedvébe járjon. Természetesen a világháború alatt is az entente hatalmakat támogatta. Ugyanezt a módszert folytatja az 1919—21-es forradalmi időkben, Indiába való hazatérése után. A pendzsabi forradalmi lázongások idején, mint a hindu nemzeti kongresszus vezérének, idejében sikerült szép szavakkal leszelelni a fenyegető fölkelést. 1921 augusztusában a malabari parasztok lázadtak föl. A harc több hónapig tartott. Az imperialista csapatok gyűjtögettek, gyilkoltak. G. kiáltványban szólította fel hiveit az állampolgári kötelességek megtagadására, s kimondta a *Szvadeschit*, azaz az angol áruk bojkottját. Az angol kormány a walesi herceget küldte ki a helyzet tisztázására. A gazdag hindu kereskedők a herceget ünnepélyesen fogadták, míg a bombayi munkásság tüntetett. Végül a nemzeti kongresszuson Gandhinak sikerült a többséget rábírnia, hogy szüntesse be az angol-ellenes akciót. Ő maga pedig a sajnálatos események miatt ötnapos bőjtbe kezdett. Így végződött ez a hatalmas tömegmozgalom, amely alkalmas vezetéssel megdönthette volna a brit imperializmust. A tömegek csaldódotan tették le a fegyvert, s a hindu nemzeti mozgalom intellektuelek zárt körére redukálódott... Szerző ezek után G.-nak a kasztokkal szemben elfoglalt álláspontját ismerteti. Gandhi szerint: „A négyféle kasztbeosztás alapvető, természetes és lényeges.“ Mint vérbeli reakciós örök isteninek nevezi a kasztrendszer. Ezzel szemben Sz. T. kifejti, hogy a kasztrendszer nem ősi, hanem az európai feudális-korporációs rendszer megfelelője, amely így szigorúan egy társadalmi korszak szülötte. S. a. a hűbériség előtti primitív időkben nem létezett, se ma nem létezik, mint gazdasági intézmény, hanem csak mint babonás hagyomány.

Az angol imperializmus a *divide et impera* jelszavával a hindu-muzulmán ellentétet is a maga javára fordítja. G. ebben a kérdésben is reakciós állásponton van: a hinduk és mohamedánok felekezeti ellentétét kiengesztelhetetlennek tartja. Tagore viszont bebizonyítja, hogy a két vallás tökéletes békességben élt egymás mellett évszázadokig. „Alapvető faji különbségről“ szó sem lehet, mert a tömeges és kölcsönös térítések útján ez elsimult. Egyedül az angol és hindu kapitalisták szándékos bujtoztatásának tulajdoníthatók a villongások.

Az V. fejezetben Gandhi szociális felfogásával foglalkozik a szerző. G. — fasiszta módra — az osztályok együttműködését hirdeti. A munka és a tőke harmóniájáról beszél, mikor körülötte egymásután fojtják vére a sztrájkokat. Szerinte „végtelenül veszélyes a munkásmozgalmat politikai célok szolgálatába állítani“. Persze ő és a gandhisták általában nem vetik meg az elnyomott hindu tömegek elégedetlenségét kihasználni. G., mint a hindu tőkésök harcosa, kijátssza a parasztságot a brit kapitalizmus ellen. Mihelyt azonban a saját maga célját elérte rúdul elárulja „testvéreit“. Így folyik a hindu nép vére a hindu tőkésosztályért, mint ahogy az európai polgárság is a francia dolgozókkal vivta ki annak idején szabadságát.

A *passzív rezisztencia* és az erőszakellenesség gandhista jeletőségét így foglalja össze Tagore: „G., aki csodálja és szolgálja a brit birodal-

mat, aki katonákat toboroz a brit imperializmus védelmére, aki hisz a kasztrendszerben, az osztálytársadalom jogosultságában és védelmezi azt, aki hizeleg a hercegeknek, tőkéseknek és birtokosoknak, aki a munkásokat és parasztokat a munkaadók és földesurak feltételeinek tiszteletteljes elfogadására kényszeríti, aki azt vallja, hogy „mindig lesznek embermilliók, akik nyomorban élnek“, aki buzgó hive a nacionalizmusnak — egyáltalán nem igényelheti magának az annyit emlegetett „Erőszak-nélküliség Apostola“ nevet.

Nem kis tényező a gandhizmusban a modern civilizáció gyűlölete. G. kígyót-békát kiált a gépekre, a vasutakra, az orvostudományra stb. A kapitalista társadalom fetisizmusa őt is megtéveszti. A gépet vádolja és nem a gépet rosszul alkalmazó rendszert. A nyugati kultúrával szemben az elmaradt, ősi hindu hagyományokat akarja helyreállítani. Az egyszerűséghez való visszatérést hangoztatja, mint Rousseau, a XVIII. század kispolgári filozófusa, azzal a különbséggel, hogy Rousseau legalább belátta, hogy minden bajnak a magántulajdon a forrása, míg G. „a ma kispolgára“ nem érti meg a gépnek a természetben aratott győzelmét, sem azt, hogy a gép szabadító volt, megszabadította az embert a feudalizmus rendjétől s a föld makacs ellenállásának megtörésével, illetve a földnek az emberre gyakorolt mágikus hatása megsemmisítésével annak termékeit teljesen az ember ellenőrzése alá helyezte. Annak ellenére, hogy a gép fellépése kezdetén súlyosbította a nép nyomorát, mégis megteremtette a lehetőséget a nyomorral és a szegénységgel való leszámolásnak. A dolgok mai szomorú állapota nem a gép veleszületett (inhérent) hibája. . . „G. sohasem vette tekintetbe, hogy a gép a szolgai munkák milyen tömegétől szabadította meg az embert. A gép önmagába véve se nem rossz, se nem jó. A fennálló viszonyok keltik benne a rossz látzatát s G. naivításában csak a dolgok felületét látja, anélkül, hogy tovább kutatna.“

Végül a szerző miután megvizsgálta G.-nak a szexuális kérdéstről való felfogását (ebben is mint vérbeli reakciók: a születésszabályozás, az özvegyek újraházasodása ellen, s egyrészt az önmegtartóztatás, másrészt a prostitúció mellett foglal állást) az 1930-as évek mozgalmát ismerteti. Lényegében ekkor is, mint mindig, G. a békéltető, a fékező szerepét játszotta. „G. és az Indiai Nemzeti Kongresszus, amelynek ő a feje, elárulták a hindu függetlenség ügyét, mint ahogy azt az 1929—32. évi mozgalmak idején már többször megtették. Ez nem is lehetett másként, mert a Kongresszus a hindu tőkések és földbirtokosok eszköze, amelynek G. a tagadhatatlan vezére a derekát övező rongyok és az éhenhaló hindu milliók iránt vallott minden 'szerelme' ellenére.“ — Így G. történelmi szerepét és a gandhizmus ideológiáját lemérve, Tagore oda következtet, hogy G. mozgalma nem a tömegek érdekét szolgálja, hanem épp az ellen dolgozik. Indiának, hogy elérje a szabadságot, el kell temetnie a gandhizmust, anélkül, hogy a legcsekélyebb feltámadási eshetőséget adná neki, — szegezi le a szerző utolsó szavaiban.

Bajomi Endre

MICHAEL SCHOLOCHOV: „SZÜZFÖLD...“ című regénye (Neuland unter dem Pflug—Roman, Verlag Büchergilde Gutenberg Zürich—Wien—Prag és Europa—Verlag, Zürich) az orosz mezőgazdasági kollektivizálás sokrétű problémáját tárgyalja. Előítéletek, osztályönzés, szabotázs, bürokratizmus és túlbuzgó elhamarkodások elleni szakadatlan,

* Szumjendranath Tagore: Gandhi. Edition N. R. F. Paris, 1934.

nehéz küzdelemben formálódik ki lassan az új termelési és létforma a kolhoz. Szűzföld, eddig be nem vetett terület jut az eke vasa alá és vele egyetemben a kozák agyag parlagát is felszántja az új idők, új eszmék traktora. Scholochow *A csendes Don*-ból ismert mesteri elbeszélő készséggel és finom pszichológiai elemzéssel építi fel a kozák falú lassú átalakulásának regényét. A Donmenti kozákfalú gyújtótükrében tömören összefogva játszódik le az 1929—30-as évek harca a mezőgazdaság kollektivizálásaért. Az eszmék és érdekek összeütközése problematikussá teszi a falu minden megszokott életmegnyilvánulását. Tradíciók, hittek, barátságok, életközösségek rendülnek meg és omlanak össze az új eszme választóvízében. Egy, Leningrádból a Donvidékre vezényelt vasmunkás szervezi a kolhozot. A helyi tanács és néhány szegény paraszt a segítőtársa. A többiek, a kis- és zsiros parasztok: konzervatív, bizalmatlan tulajdonfanatikuskok vagy nyílt ellenségek. A szegénység frontja felfelődik és offenzívába fog a zsiros-parasztok ellen. Ez utóbbiak tehetetlen dühe csak lappangó ellenállásban mer megnyilvánulni: a barmot leölik, a gabonát elássák. A tulajdonukhoz ragaszkodó, hitetlen középparasztok megnyerése a kolhoz számára igen nehéz. Még az ügyért lelkesedő, szívvel-lélekkel a Tanácsok oldalán álló kisbirtokos is csak nehéz belső vívódás után válik meg pár jószágától. Az asszonyok a tulajdon legelkeseredettebb védelmezői. Foggal-körömmel harcolnak a férfiak ellen, akik a jószágot a kolhozkaramba akarják hajtani. A kolhoz természetéből folyó új munkafegyelem, kollektív érzés és felelőség kialakulása elé szinte legyőzhetetlen akadályt gördít a tagok legtöbbször mélyen begyökeresedett egoizmusa, tunyasága, fegyelmezetlensége. A kisajátított tőkés elemek és függvényük bénultsága sem tart sokáig. Volt cári *tióta* által szervezett összeesküvés fogja össze a körzet kulákjait. Megbizottjuknak sikerül befurakodni a kolhozba s mint gazdasági vezető egyrészt a kolhoz kiépítését segíti elő, másrészt szabotázsakciókat szervez. A titkos agitáció eredménye: a jószág tömeges leölése. Még a kolhoz tagjai is lemészárolják állataikat. Rábeszéléssel, kérleléssel, fenyegetéssel sikerül a további mérsárlásnak gátat vetni. Azonban alig múlt el az állatok kipusztításának veszedelme, máris újabb szabotázs következik: a gazdák megtagadják a vetőmag beszolgáltatást. A rémhírterjesztők jól dolgoznak. A helyi párt titkáranak erőszakos fellépése csak fokozza az ellenállást. A felkelés kirobbanása napok kérdése. Stalin híres cikke azonban a „fejbeszállt eredményekről...“ az utolsó pillanatban egy csapásra megfordítja a kozákok hangulatát. A reakció a kolhozból való tömeges kilépésben nyilvánul meg. A visszakövetelt föld, igásjószág, vetőmag felborulással fenyegeti az egész kolhozot. A kulákelemek által felizgatott asszonyok zendülése komoly veszedelembé sodorja az egész helyi tanács-hatalmat. A kolhozhoz hű maradt szegénység gyors beavatkozása menti meg a helyzetet. Hosszas, önfeláldozó, példátmutató küzdelem árán, lassan sikerül a konok paraszti individualizmust megtörni. Az új, kollektív szellem lassan meghódítja a kolhoznikokat és átgyúrja egész énjüket.

Scholochow regénye, Panferow és Gladkow azonos témájú művei mellett, a mai Oroszország mezőgazdaságának és parasztságának átalakulását szociális és művészi szempontból a legteljesebben érzékeltető dokumentum. A regény alakjai eleven valóságból mintázott emberek. Az író realiztikus elbeszélőkészsége megrendítő átéltséggel formálja a történés legbonyolultabb helyzetzeit is. Szín pompás képekben tobzó stílusában kibontakozik a Donvidék egész mámoros szépsége és üdesége. Az orosz klasszikusok legjobb hagyományait követő regény reprezentatív értéke az új, korszerű irodalomnak.

Mátrai Ede

PILATUS CHARKOVBAN. Ez év szeptemberében zajlott le Moszkvában az írók kongresszusa Gorkij elnöklésével és minden számbavehető nép és ország haladó szellemű íróinak jelenlétében. Nem kisebb nevek szerepeltek a meghívottak listáján, mint M. Gold, I. Ehrenburg, Malraux, hogy a még nevesebbeket ne is említsem. A magyar haladó irodalmat Nagy Lajos és Illyés Gyula képviselték, egyeseknek határozott bánatára, másoknak legteljesebb meglegedésére. Voltak, akik kifogásolták a rendezőbizottság választását, amely éppen Nagy Lajosra és Illyés Gyulára esett, de csak azon egyszerű okból, hogy ők maguk melőzve lettek. Egyszóval, mint ahogy látható, nem volt komoly az eset. Objektív szemlélője a dolgoknak mindent a legteljesebb rendben talált, hisz e kongresszus célja egyéb, kulturális céljától eltekintve, azt a kívánságot is célozta, hogy meglehetősen publicitással bíró írók legyenek a vendégek, akik nem csupán sarokba állított kávéházi asztalok mellett, szájatató barátok okulására adják majd elő tapasztalataikat, de széles körben elterjedt lapokban azokat közzé is teszik. Kétségtelen, Nagy Lajosnál és Illyés Gyulánál voltak nagyobb rajongói is irodalmi körökben az új gazdasági és kulturális rendnek, viszont okos megfontolás vezethette a rendezőket, amikor úgy gondolták, az ő részükre úgy sincs semmi új mondanivalónk, ők az egészet betéve tudják, meggyőződéses emberek számára igazán nincs semmi új mutogatnivalónk. A választás tehát, akárhogy is csürjük, csavarjuk korrekt volt és minden orientációt maradéktalanul kielégítő. Illyés Gyula beszámolója már kötetben meg is jelent, „Oroszország, uti jegyzetek“ címen, míg Nagy Lajos a Szabadság című hetilap hasábjain ismerteti benyomásait heti folytatásokban. Nézetem szerint a vita, amely annakidején, szinte elvi horizontokat érintve megindult az érdemlegesség szempontját tisztázandó, csak a tudósítók beszámolóinak olvasása után kecsegtet megoldással. Illyés Gyula utijegyzeteinek olvasása közben művészileg is a legnagyobb meglepetések érik az olvasót, beszámolója a Szovjet gazdasági és kulturális eredményeiről, kísérleteiről, céljairól pedig egy világosfejű, tisztaszavú szemlélő beszámolója. Már ahogy magához a delikát témához hozzányult, tiszta művészet, értve a tiszta művészet alatt, hogy becsületes és minden emberi megnyilvánulással szemben megértő és jóindulatú. Nem, arról szó sincsen Illyés kötetében, hogy világ proletárjai egyesüljete, „Pisitye právdu“ — Irtátok meg az igazságot, ez áll beszámolója legelőjén. Illyés ehhez is tartja magát, az igazságot írja, azt az igazságot, amely magában foglalja a homályban is a derengő fényt, a nélkülözésben is egy jobb sors reményét, a vitákból is félreérthetetlenül kicsengő Igent! Kár is vitatkozni ezen, a tárgyak és elméletek talán félelmetesek, hideg tapintásuak és egy más világ számára idegenszerűen ellenszenvesek, de maga a megelevenedett élet, az már joggal számíthat egy másik világból, ha csak rövid látogatásra is elszakadt szemlélő megértésére. Illyés Gyula szemléletében van perspektíva, és ez a perspektíva az Egon Erwin Kisch-ek, az Ehrenburgok és a Knikerbockerok fajtájából való. A nagy riportok minden költői vonását viseli magán ez az utijegyzet. Folytathatnám még lendületes sorokon át Illyés Gyula beszámolójának dicséretét, ha csak erről volna szó. De sajnálatos módon szó van még arról a 10.000 kilométerről is, amit Nagy Lajos is megtett Oroszország földjén és amelyre heti adagolásban a Szabadság című lap hasábjain visszaemlékezik. E másik tudósító, szinte megáll az ember esze, e visszaemlékezéseiben egyébről sem ír, mint hogy itt is rossz volt a fekete, meg ott is rossz volt a fekete, a pincérek borotvátlanok voltak és a szovjetkávéházban az Internacionálé helyett Kálmán Imre Bajadérját játszotta a zenekar, nesze neked Rósenfeld! Első közleményében nem kevesebbszer,

mint háromszor számol be, sajnos, elmaradt és meg nem valósított elhatározásáról, hogy mielőtt továbbfolytatná útját, visszafordul, háromszor bánja meg, hogy betette lábát Oroszország földjére, bár inkább Balatonzamárdiba ment volna nyaralni, vagy Hévizre a csúzosok közé. Mit akar ezzel jóvátenni, kiket akar ezen közleményeivel felvilágosítani és megnyugtani fordult álláspontjáról? Ez elemzések szempontjai még polgári olvasók és írók előtt is csak orvosilag magyarázhatók. Kétségbevonom, ha valaki mondjuk a pápuák, zambéziek, veddahok és a kelet-indiai emberevők földjére indul, különösképpen abban az esetben, ha ez kimondottan egyik, vagy másik törzsfőnök kivánságára történik, hasonló eszközökkel számol be az ott uralkodó emberevői állapotokról. Természetes, hogy a költészet más, mint a valóság, de kétségbeesett szempont, ha valaki létjogosulatlanak, ostobának és elhibázottnak tartja mondjuk a felhőkarcoló építését azon egyszerű oknál fogva, mert ő maga szédül a felhőkarcoló tetején. Mondanivalók és forma végzetesen egybekapcsolódnak, feketekávés riportból megírás szempontjából sem lehetett irodalmi remekmű. Ha valaki a Dnyeprogesz, a Bolsevo és egyéb kísérleti eredmények földjén csak a borotvátlan pincéreket, Kálmán Imre Bajadérját és a kozmás feketét látja, önkénytelenül is eszünkbe juttatja A. France novellájának hőstét, Pilátust, aki palesztinai küldetéséből visszatérve Rómába az érdeklődők előtt még csak Krisztus nevére sem emlékezik. Évszázadunk legnagyobb kísérlete tárult ki szemei előtt, a hitetlen író becsukta szemét és nem kívánta meglátni azokat. Mindnyájunk örömeire visszatért körünkbe, tarsolyában Dobelhoff Lilihez is méltatlan utipodgyásszal, rossz szájjal a feketétől, de végre is felfedezve, ha mást nem is, de saját magát és a haladással, minden számbavehető emberi fejlődéssel élesen szembenálló érzületeit. De végre, mint eredményképpen felfedezte saját magát és ez is valami. Meggyőződésünk, hogy intő soraira a jövőben kifogástalan feketével kínálja meg látogatóit a Szovjet, éberem fog őrködni a jövőben a vendégeknek szervirozott fekete minőségére és e sajnálatos esetből kifolyólag a hibát jóváteendő, még talán egy kávébrigád is alakul. Kávébrigád alakul, a pincérek jampecosra kiborotválkoznak, de viszont a gyárak helyét felveri a gaz és a filmszínházakban intézményesen émelítő operetteket forgat az életbe is beleunt gépész. Valóban, ideális világ! A kérdés csak az, mi lenne akkor a különbség Charkov és mondjuk az Amazon parti Tabatinga között?

Remenyik Zsigmond

EGY UTOPISTA REGÉNY. Egy utópista regényről kell ezuttal beszélnünk. Az alkalom meglehetősen ritka, mert napjaink reális irodalma gyéren termeli az utópisztikus szépirodalmat. Csak olyan viharvert irodalmi sarlatánok, mint Wells, lendülnek túl az észszerű fantázia korlátain és ez a szellemi akrobatika mindig fölöttébb gyanússá válik: az izzadságos erőmutatvány a realitások felől igyekszik maga felé terelni a közfigyelmet. A valóság és az utópia között ennyi mindössze a vonatkozás.

Egy erdélyi könyv van a kezünk között, *Ligeti Sándor* írta, címe: *A bűvös erszény*. (Pharos könyvkiadó, Kolozsvár, 1934.) Utópisztikus regény és a kérdés, ami most legelső sorban felvetődik, ez: ennek az utópista írónak is az a szándéka, hogy meghamisítsa a valóságot?

A regény előszóírója, Salamon László *A bűvös erszényt* az utópisztikus regények ama kategóriájába sorozza, amely a kor valóságainak elemeit szintetizálja, tehát csak napjaink realitásainak pontos ismeretére, a gyötrelmes és mégis biztató események szövevényének tudományos elemzésére építheti rá ama látomásait, amelyek csak addig látomások, míg a dolgok kényszerre, párosulva a legjobbak akarásával, a tömegek

belátásával és a haladás összes erőinek koncentráálásával — látható és érzékelhető tényekké nem változtatják e látomásokat.“

A bűvös erszény tehát első bírálója szerint a valóság talaján nőtt. Nézzük meg ennél fogva a valóság-elemeket. A társadalmi igazságtalanságok arra készítetnek egy fiatalembert, a regény hőstét, hogy azokat megváltoztassa. Ez észszerű és természetes gondolat. Az emberiség történelme is csupa ilyen küzdelemből tevődik össze, hisz' a történelem nem egyéb, mint osztályharcok sorozata. Az ifjú azonban nem a történelemalakító eszközhöz nyul. Várja a gondviselést. A végzettségnek ez az elkerülhetetlen tetsző szüksége nyomban kiemeli a regény valóság-sarkait és úgy kibillentí az életből, hogy az ember nem is csodálkozik, amikor megjelenik a Bűvös Erszény, amely immár fantazmagóriák világába sodorja a szerzőt, a hőst és az egész társadalmat. A bűvös, pénzszelvényi erszény egy új világot épít ki, amelyben nincs gazdasági elnyomás és ahol végül a termelt javak igazságos elosztása fölöslegessé teszi magát a pénzt is.

Az előszóíró szerint ez a könyv „a szó legmagasabbrendű értelmében vett szocialista regény. Szocialista regény, anélkül, hogy egyben munkásmozgalmi, úgynevezett osztályharcos regény volna.“

Ez a megállapítás megdöbbentő rehabilitációja igyekszik lenni ennek a regénynek. Nem azért, mert a regényt jónak tartja, elvégre az egyéni irodalmi izlés úgy értékeli egy könyvet, ahogy neki tetszik. Az irodalmi szándékot a szerzőtől valóban nem is lehet elvitatni és az elbeszélés folyamatosságát sem. De konkrét kategóriába helyezni, olyanba, mint ami a szocialista regény fogalmát meghatározza és ebben is a „legmagasabbrendű“ műfaji értékelést alkalmazni rá vagy tudatos megtévesztési szándékra vall vagy pedig kártékony tájékoztatatlanságra. Ilyen protezsztálása a könyvnek méltatlan a szerzőhöz, aki nyilván nem igényesebb a mondánivalójánál, amellyel nem szocialista megértésre apellál. Ugy tudjuk, a szerző foglalkozik társadalomtudománnyal és így fel sem tételezhető róla, hogy ne volna tisztában könyvének ideológiai determináltságával. Könyvének világnézeti síkja még csak a szociáldemokrácia világszemléleti bázisára sem helyezhető, nemhogy szocialista távlatokat nyitna fel. Bizonyos, hogy találni benne szocialisztikus elemeket is, de elvégre ilyen elemek átvétele sem a keresztény szocialisták, sem a nemzeti szocialisták ellenforradalmiságán mit sem változtat. A szocialista szemlélet a történelmi materialista felfogáson épült, ama törvényszerűség felismerésén, hogy csak céltudatos osztályharc változtathatja meg gyökeresen az elnyomottak és kizsákmányoltak helyzetét. Az előszóíró tehát már abban is téved, ha azt hiszi, hogy szocialista írás lehet bármi is osztályharcos felismerés nélkül. A szerző kapitalisztikus eszközökkel, tőkével (bűvös erszény) kezdi meg a gazdasági berendezkedés reformját. Szövetkezetekre emlékeztető termelő és elosztóhelyeket létesít, ami emlékeztetne a szociáldemokrata kísérletekre, ha nem hordozná magán amaz utópiák jellegét, amelyek *Robert Owen* törekvéseit is megfullasztották. A szerző a maga naiv és elfogult elgondolásaival távolról sem nyújtott olyan megtévesztésre alkalmat, amelyek az előszóíró konklúzióit igazolnák. Így egyrészt a regényben említett, de nem érzékeltetett tömegek kifejezetten a politikai passzivitás álláspontjára helyezkednek, a szociáldemokrácia mozgalmában nem vesznek részt, kijelentvén, hogy gazdaságilag anélkül is érvényesülnek. (Kommunista, vagy szindikalista pártot a szerző nem említ sehol.) Kapitalista államkeretbe beleképzelni a tömegek gazdasági felszabadultságát, valóban utópia. A szerző ugyan a regény végén az új gazdasági szervezetet egybeolvasztja az állammal, de anélkül, hogy

a politikai hatalom átvételének szükségéről beszélne. Holott anélkül a termelés átalakítása lehetetlen. Ha már egyáltalán belementünk egy misztikus erővel kiépített társadalom analizisébe, úgy itt ismét rá kell mutatnunk arra, hogy a szocialista berendezkedés formáit itt sem fogadta el a szerző, tehát sehol egy pont nincs, ahol szocialista felfogást vallana. Ezt a felfogást annyira nem vallja, hogy egy helyütt rá is mutat arra, itt nem szocialista építés folyik. Amit bemutat: közép-út a kapitalista társadalom és a szovjetberendezkedés között. Amíg a szovjet nem küszöbölt ki a pénzgazdálkodást, addig ezen a középuton kiküszöbölök. A szovjetnek az a tevékenysége, amelyben a pénz még az osztályharc céljait szolgálja a kapitalista csőkevények ellen folytatott küzdelemben, az utópiák e könyvében persze nem számíthat, mint gazdasági szükségszerűség számontartásra.

Robert Owent említettük főtebb, mint aki szellemi atyja annak a szociális lelkiismeretnek, amely a szerzőben vajudik. Ligeti Sándor nyilván mint Owen, azt az alapgondolatot vallja, hogy „a társadalmi bűnök csak forrásuk betömésével lehet megszüntetni. Az emberek életviszonyait úgy kell megszervezni, hogy azok az emberben a jónak kifejlődését szolgálják. Mert az ember jelleme teljesen ama viszonyoktól függ, amelyek között született és felnevelkedik, él és működik. Hogy az ember erényes legyen, szociálisan érezzen és cselekedjék, ahhoz a jellemképző tényezőket, tehát a körülményeket kell megfelelő módon átalakítani.“ (Beer.)

Ezért állit be Ligeti is a maga utópisztikus társadalmába termelőszövetkezeteket, hogy a termelést és az elosztást kiegyensúlyozzák és ezzel megszüntesse a társadalmi bajok kútforrását. A felvilágosodás és szabadgondolkodás érdekében csinál iskolareformot, új egyetemet és bár a tömegek életét nem mutatja be, (nem munkásmozgalmi regény! Az előszóirónak ebben igaza van) hihetőleg megszűnik ily módon — hisz utópiáról van szó — a szegénység, nyomor, tudatlanság, lustálkodás, bűn, munkanélküliség, mindaz, ami az előző társadalom erkölcsi és anyagi állapotában rossz volt.

A modern szocializmus története Angliában Owennel kezdődött. Ligeti Sándor még ma is ebben az ideológiában él, abban az értelemben szocialista csupán, mint Owen volt és épp így nem hisz abban, hogy a munkástömegek osztályharc útján felszabadíthatják magukat, mint ahogy Owen nem hitte ezt. Amíg azonban a modern munkásmozgalom a szövetkezeti eszme mellett, amely a fogyasztási szövetkezetek megalakítására vezetett, a társadalmi kritikát is átvette Owentől, Ligeti legalább is ebben a könyvében, ezen a ponton nem követi mesterét. És ami a legnagyobb baj, nem okult Owen utópiáiból sem, amelyek pedig a kollektív telepek tönkremenésével bizonyosságot kaptak arra nézve, hogy a kapitalista társadalom talaján megkísérelt kollektív berendezkedés csak sikertelenséggel járhat.

Ma, amikor a szocialista építésnek a világ egyhatod részén való jelenségeit láthatjuk, bizony fölösleges írói kísérlet az utópiák birodalmába tévelygni. Gyakorlati jelentősége nincs, utmutatásul nem szolgálhat, hacsak célja valóban nem az, hogy már megírása demonstráció legyen mindazzal szemben, ami a valóságban a szocialista fejlődés vonalán épül. Az ilyen utópista művek irodalmi értéke már természetüknél fogva módfelett kétes, leíró és társadalombíráló részük elnagyolt és lapos, egyrészt mert tudománytalan, másrészt mert oly' nagy területet fog át, amely legfeljebb egy bedekerhez illő, de nem egy regényhez. Ligeti Sándor könyve közepén igen rátartian említi, hogy hőse egyéni életét elhagyja és azontul csak a társadalom egészével foglalkozik. Azt mondja, akit

holmi szerelmi históriák érdekelnek, azok olvassák Pitigrillit. Nos, ki kell jelentenünk, hogy Pitigrillin túl is el tudunk képzelni egy regényhóst, akinek szerelmi élete másodrangú jelentőségre jut a regényben és mert társadalmasult ember, cselekedetei és mindazoknak az egyéni élete, akiknek körében forog, világos keresztmetszetét adják annak a társadalomnak, amelyben élnek, hogy tévedés azt hinni, hogy a kollektív irányú regény megírásának előfeltétele a személytelenség és a nagy masszával való dolgozás. A kollektivitás szellemének kell áthatnia a regényt, világszemléletileg kell elfordulni az individualizmustól, de nem magától az egyéntől. A szocialista irodalomnak például az az egyik főfeladata, hogy az egyén helyét megjelölje a kollektív világszemlélet nézőpontjából.

Ujvári László

BÉLYEGES IRODALOM. Ugyancsak a *Pharos* könyvkiadó kiadásában jelent meg a *Zsidó miniatűrök* kötete. Elbeszélések anthológiája ez, amelyet Szabó Imre állított össze, fordított és életrajzi adatokkal látott el. Német, osztrák, jiddis írók: Osip Dymov, Schalom Asch, J. L. Perc., M. I. Berdiczewsky, Peter Altenberg, Alfred Polgar, Jakob Wassermann, Arthur Holitscher, Martin Buber novelláit tartalmazza a kötet, de még szerepel benne három orosz szocialista író: Isak Babel, Ilja Ehrenburg és Jefim Sosulja. Azonkívül egy olasz: Pirandello. Szabó Imre az előszóban elmondja, hogy ez írások mindegyikén, — kivéve Pirandellót, amely csak témájánál fogva zsidó, — megállapítható a zsidó bélyeg. Miben rejlik ez a bélyeg? — kérdezi az író önmagától és mindjárt így felel: „Azokban a gondolatbeli és érzés kategóriákban talán, amik öröklött adottságainkból, gazdasági elhelyezkedésünkből, kortársi sorsközösségünkből sarjadnak? Mondják, a modern zsidók irodalmi megnyilatkozásának bélyege főleg a szociális igazságok hangsúlyozásában áll és a meglátott fonákságoknak humorban való feldolgozásában. Lehet. Művészi megítéléssel rokon megállapítás ez, ami sokszor bizonyára értékálló is.“

Szabó Imre, hogy összegyűjtötte ezt az irodalmi csokrot, az együvéhordás indokát a zsidó bélyeg felismerésével igyekszik megadni. Kétségtelen, hogy Aschnál vagy Berdiczewskynél ezt meg is találja, mert ezek par excellence zsidó írók. Ám Szabó a zsidó bélyeget egy társadalmilag determinált zsidó sorsközösségben keresi. Azonban nyilván maga is érzi, hogy ez a „zsidó sorsközösség“ meglehetősen labilis keret. És így felel: „mondják“ és a maga részéről csak ennyit szögez le: „Lehet“. Az ilyen feltételes megállapítások kárára válnak egy különben tisztességes szándékú írói munkának, amely irodalmi lényegével nyilván nem akart egyebet nyújtani, mint értékdokumentumát a zsidó származású írók alkotásainak. Ez esetleg jelentős lehet ama zsidó közösség számára, amely súlyt helyez a faji megkülönböztetésre, azonban a származásnak kétes jelentőségű tényét alátámasztani azzal, hogy a „zsidók irodalmi megnyilatkozásának bélyege főleg a szociális igazság kihangsúlyozásában áll“, módfölött elhibázott állítás. Mert a szociális felismerések nem származásbeli tényezők, hanem társadalmiak. A zsidó írók szociális igazságkeresése szerintünk nem általánosítható, sőt ez nem általánosítható még a Szabó Imre által egybehozott írókra sem. A szociális igazságkeresés világszemléleti kérdés és az anthológia írói között három író van mindössze, akik kifejezetten a szociális igazságok, helyesebben a szociális igazságtalanságok kihangsúlyozására törekcsenek: Babel, Ehrenburg, Sosulja. De éppen Szabó Imre mulasztása, hogy nem markánsabb műveiket sorozta gyűjteményébe. Írásaikról azt mondja az előszóban, hogy „pártszempontokon túl egyetemességre lendülnek.“ Hát bizony ezzel a megállapítással is szembe kell helyezkednünk. Nem pártszempont-

ról, hanem világszemléletről kell beszélni ezeknél az írónál, mint az irodalomban egyaránt. Világszemléletükön pedig nem tudnak tullendülni. Ez olyasmi volna, mintha tulajdon bőrükből bujnanak ki. (U. L.)

MEGSZÁMLÁLTATTAL... — Tényleg „megszámláltattál“? Nem! Ez a várakozásunk hiabavaló. Gróf Bánffy Miklós *Megszámláltattál...* című mammuth regénye (*Erdélyi Szépművés Céh*) nem azt adja, amit előljáró mottója ígér. A zord ajánlás megtévesztő sallang csupán. Szerző nem számonkérő természet s különösen nem az — a regényben szereplő — saját osztályával szemben. Sőt: esze ágában sem áll pálcát törni osztálya fölött. A magyar történelemnek abban a szakaszában, ami a regény ideje, (az 1904, 1905 és 1906-os évek) csak ez az egyetlen osztály tündöklök s a regény fényes osztályablói mögött még ama legkoloszálisabb valami is, mint az áradó idő — vak kulissza csupán. Az idő konkrétta válása, a magyar történelem csak csip-csup mód adagolt, elnagyolt, megcsinátlan, lassító betét. A vérbeli arisztokrata életvíziója ez. Még az időt is szép kényei talpa alá szegi. A történelem számára a misera plebs kavargása; kínos és gusztustalan valami, amelynek a regényben való megformálásától szinte irtózik. Egy reggeli vagy egy vacsora leírására osztálya körében, egy vadászat vagy egy kártya-parti fordulatainak visszaadására minden írói készségét latba veti; nem sajnálja az oldalakat, ambicionálja a legjobb, a legtalálóbb szavakat, pepecsel a színeivel, megeresztli a fantáziáját, előveszi még a szívét is! Osztálya életélvezésének (együttérző) átheroizálására a művészi ábrázolás eszközeinek minden ördögét felidézi; osztályának nem képzelhető szerelmetesebb lantosa: a magyar történelem mozgása felett azonban, még ha az a történelem szerves része is regényének, könnyedén átszáll. Ezeken a helyeken repül: nincs igazi szava, fakó; nincs képzelete, suta; oly' száraz és perspektívátlan, mint valami kugli kaszinó politikai előadója. Őt is és főhősét is közel 800 oldalon át csak Milothy Adrienne érdekli a főhős, Abády gróf szerelme, ez a tényleg csillogóvá ábrázolt asszony. Készséggel elismerjük, hogy ez a figura a hivatalos magyar irodalom nőgalériájában megkülönböztetett helyre kerül. Milothy Adrienne egész lénye olyasfajta lemezre hangolt, amelynek zenéjéből édességgel szüremlik a csáb minden magyar uralkodó osztálybeli ideológus és minden magyar kispolgári varóleány felé. Megejtően tetszetős személy! — a „megszámláltattál“ számonkérésében azonban csak arra való, hogy a regény kapcsán kikelt minden magyar történészek iránti érdeklődésünket elaltassa s a könyv hatását ne a fejünkbe, hanem lejjebb, jóval a mellünk alá kalauzolja. Így a regény főhőse a legkevésbé sem felelős (az az történelmi) szereplő, illetve — ahogy a szerző igénykedti — osztálya vagy egyebek számonkérője, hanem az arisztokratikus életvitel (és nőcsábítás) mesterművésze, első osztályú szerelmi stratégia, ki a magyar közéletnek csak úgy „mellékesen“ él, a csábítási hadmozdulatok egy-egy visszavonuló operációja alkalmával s ekkor is diletantisztikusan. A várt történeti képből így lesz egy szerelem története az a bizonyos „Erdélyi Történet“, ami a nyilván további köteteket felölelő ciklus összefoglaló címe. Viszont ha már ez, — milyen ilyenek? A „megszámláltattál“ attitűdje érvényesül talán a háború előtti magyar arisztokrácia értékének a lemérésében? A legkevésbé sem. A heroizálás nem tűr kritikát, s G. B. M. magatartása hőseivel (és így osztályával) szemben meg sem közelíti egy Tolstoj legbékésebb periódusabeli állásfoglalását például. Osztályából G. B. M. csak azt tartja kivetendőnek, amit maga az arisztokrácia osztályerkölése is kivet magából. A regény pár arisztokrata lumpja, kártyása ne tévessze meg az olvasót. Ez legfeljebb elsiklott egyének „meg-

számláltatását“ jelenti s nem az egész osztályét. A regényben az osztály igazi reprezentánsai viszont nem ezek s nem is az, akit az osztály belső ellenmondásai felőrölnek pl. Gyeroeffy László, hanem Abády, aki a regény minden grófjai közt a legkülönb. S ezen az Abádyn keresztül, nem osztályvallomás-szerűen, hanem öntudatlanul, szerző észre sem veszi, annyira osztálya szellemében él, — ezen az Abádyn keresztül lepleződik le a háború előtti magyar arisztokrácia minden korszerűtlensége. Abády a legkülönb s mégis: figyeljünk oda, hogy' él, milyenek az aggodalmai, miket tesz, hogyan lát, mi a programja. Hogyan látja pl. az akkori nemzetiségi kérdést. Ugy látja, mintha ennek a kérdésnek a léte csak azon múlt volna, hogy kint a Havason pl. népnúzó a körjegyző s hogy épp egy ilyen népnúzó a magyar „órszem“, akit a felettese, a felettesét pedig a kormány támogat s hogyha nem népnúzó került volna a helyébe, hát akkor... G. B. M. látásában sehol sem halad túl a felületen és az egyéneken. Az egész rendszert nem hajlandó szemügyre venni. Pedig volna bíráló ereje. Az a fejezet, ahol a kiuzsorázott román parasztok agyonvernek egy uzorást, — nagyon sokféle irányban tartalmaz bírálatot. Ez a gyilkosság — szerinte — egy nép helytelen kezelésének az eredménye. Ez kiolvasható a szövegből. Ennyit észrevesz G. B. M., de hogy ez a helytelen kezelés milyen mélyebb összefüggések kényszere, — ezt már nem látja. Ennek a meglátása természetesen haladja meg az osztálytudatát. Ennek a látásnak a szükségszerű hiánya magyarázza meg, hogy a regényből a „megszámláltattál“-nak még a magatartása is hiányzik. Ez okozza, hogy az egész regényből hiányzik a kivezető szó, az ellentétet feloldó figura. Ezért befejezetlen a regény, illetve ezért hat a „megszámláltattál“ páthoszára igényes mű azzal befejezettnek, hogy a főhős szerelme beteljesült, gróf Abády és gróf Uzdyné, született Milothy Adrienne Velencében egymásé lettek. A „megszámláltattál“ komor világát így csak Adrienne bő nászban összetépett ing-rongyai lobogása jelzi... Mert ezzel végződik a regény: a biblikus intonáció — frivolitással. Viszont ha az olvasó arra gondolna, hogy talán épp ez a beállítás a „megszámláltattál“, úgy demontálni tartozunk a feltevést. Ennek a beállításnak minden feltétele hiányzik a regényből.

Gaál Gábor

D I S P U T A

MECHANIKAI, FIZIKAI- ÉS DIALEKTIKAI-TÖRVÉNYEK

Annak idején kifogásoltuk Mód Aladár „Materialista Lételmélet“ című könyvével kapcsolatban, hogy a szerző a mechanikai-fizikai törvényeket érvényesnek tekinti az élettani és a társadalmi jelenségek területén is. (Lásd Korunk, jelen évf. 7—8. sz.) Valóban könyve 21. oldalán, mindjárt kiinduló pontjánál, ezt olvashatjuk: „A társadalmi létnek, mint a biológiai lét egy különleges formájának a törvényszerűsége nem érvényes a biológiai létre, viszont a biológiai lét törvényszerűsége ismét nem érvényes a szervetlen létre, amelynek a biológiai lét csak egy különleges formája. Ellenben mivel a társadalmi lét anyagát élőlények, élő emberek adják, ezekre érvényes a biológiai lét törvényszerűsége, a biológiai létre, mely a szervetlen anyag elemein épül fel, ismét érvényes a szervetlen anyagi lét törvényszerűsége.“ El kell azonban ismerni, hogy M. A.-nak ez a kiindulópontul szolgáló tétele nem világos. Nevezetesen nem tűnik

ki belőle világosan, hogy M. A. biológiai, ill. társadalmi léten a biológiai ill. társadalmi jelenségeket a velük szükségszerű összeköttetésben lévő szervesetlen anyagi és ill. biológiai jelenségektől elvonatkoztatva érti-e, tehát konkrét egységükből elvont absztrakciók gyanánt kezeli-e őket, vagy pedig biológiai léten a szervesetlen anyagi és a biológiai jelenségek, társadalmi léten a szervesetlen anyagi, biológiai és társadalmi jelenségek konkrét kapcsolatát, az élőlényt, a társadalmat a maga konkrét egységében érti? Az utóbbi esetben természetesen helytálló az a tétel is, hogy a (tisztá mechanikai-fizikai jelenségeken uralkodó) mechanikai-fizikai törvények érvényesek az élettani és a társadalmi jelenségek területén, — annyiban, amennyiben az élettani és a társadalmi jelenségekkel egybekapcsolt mechanikai-fizikai jelenségek területén is érvényesek. Az előbbi esetben azonban helytelen ez a tétel, mert akkor azt állapítja meg, hogy a szervesetlen anyagi jelenségektől elvonatkoztatott élettani jelenségek és ép' így a szervesetlen anyagi és az élettani jelenségektől elvonatkoztatott társadalmi jelenségek, ez elvontságukban is, alá vannak vetve a mechanikai-fizikai törvények uralmának. Minthogy M. A.-t bizonyára kevésbé elégitette volna ki oly' kritika, mely beérte volna tételei homályosságának a megállapításával s minthogy éppen ezért igyekeztünk tőlünk lehetőleg könyve szövegét megérteni, nem veheti rossz néven, hogy tételének, a valószínűségszámítás alapján, az előbbi szimpla közhely helyett az utóbbi értelmet tulajdonítottuk — amit indokoltak egyébként könyvének más részei is, amelyeknél például a társadalmi jelenségekre alkalmazza a gravitáció mechanikai törvényét — s így azt kifogásoltuk. Annak a részletes bizonyítgatása alól pedig igazán felmentettnék érezhetnénk magunkat, hogy a dialektikus materializmus nem ismeri el jogosultnak a mechanikai-fizikai törvények alkalmazását az élettani és a társadalmi jelenségek különleges elvont területén. Már kritikánkban hivatkoztunk Uljanovra, aki az alacsonyabb — M. A. szerint — létformák, helyesebben azonban — Engels szabatos dialektikus kifejezését használva — mozgásformák különleges törvényeinek alkalmazását a magasabb mozgásformák területén „közönséges szódagálynak“, „a marxizmus egyenes kigúnyolásának“ nevezi. Uljanov többek között Wilhelm Ostwald „szociális energetikájával“ kapcsolatban juttatta kifejezésre ezt a véleményét, aki felállította azt a tételt, hogy „a tiszta tudományok... szabályszerű hierarchiát, vagy lépcsőzetet alkotnak, akként, hogy minden alkalommal mindazok a fogalmak, amelyeket a megelőző tudományokban használtunk és tárgyaltunk, visszatérnek a következőkben“ (Grundriss der Naturphilosophie 67. o.), — tehát például a mechanikai-fizikai fogalmak is visszatérnek a társadalomtudományban. De már Marx és Engels is határozottan állást foglaltak ebben a kérdésben. Így Marx Kugelmannhoz intézett, 1870 jun. 27-én kelt ismert levelében, amelyben a létért való küzdelem élettani törvényének a társadalomtudományban való alkalmazását „közönséges frázisnak“ minősíti és „a dagályos, tudományosnak látszó nagyhangú tudatlanság és szellemi restség módszerének“ nevezi. Engels pedig a „Naturdialektik“ több helyén is foglalkozik ezzel a kérdéssel, például ott, ahol arról a „mániáról“ beszél, hogy „mindent mechanikus mozgásra akarnak visszavezetni.“ (Dialektik und Naturwissenschaft, Marx-Engels-Archiv, II. 167. o.) Természetesnek is kell találnunk, hogy már Marx és Engels is állást foglaltak ebben a kérdésben. Hiszen, korábbi kísérletektől el is tekintve, éppen a korukbeli polgári tudományok volt egyik „mániája“ a mechanikai-fizikai vagy élettani törvények alkalmazása a társadalomtudományban, ami szükségképpen kihívta Marx és Engels tiltakozását. De ma még a polgári tudomány is, legalább komolyabb részében, kinőtte és eldobta már a mechanikai-fizi-

kai és élettani társadalomszemlélet ócska ruhadarabjait, holott tudvalevőleg éppenséggel nem tűnteti ki magát progresszivitással a társadalomtudományban.

M. A. a kritikára írt észrevételeiben kétségbe vonta, hogy jogosan tulajdonítható neki a kérdéses felfogás és kifejtette részletesen álláspontját. Azonban ez alkalommal is sajnálatosan oly homályosan fejezte ki magát, hogy megint csak kombinációkra vagyunk utalva valódi felfogását illetőleg. Annyi bizonyosnak látszik, hogy az „anyagi lét egyetemesen általános fejlődéstörvényeit“... „az élettelen anyag mechanikai, fizikai és vegyi törvényszerűségeiből“ tartja levezetendőnek, azonban e törvényszerűségeket nem tekinti „megkülönböztetés nélkül“ átvihetőeknek az élettani és társadalmi jelenségekre, hanem egyidejűleg „merev és mechanisztikus jellegűktől való megszabadításukat“ kívánja. S ezen az alapon „a létezés legáltalánosabb egyetemes alaptörvényeként“... „a megmaradás törvényét“ állítja fel, amely szerinte „a mechanikában a tehetetlenség törvényével azonos“ s a tehetetenség törvényének formájában is általános alaptörvénye az anyagi létezésnek. Nem tudjuk bizonyosan, hogy mi a tartalma a „megmaradás törvényének“, csupán annyit látunk, hogy, mindent összevéve, a dialektikus fogalmak közül a megmaradáshoz, mint a változás elválaszthatatlan poláris ellentétéhez hasonlít még a legjobban. Bárhogyan is álljon azonban a dolog, bármi legyen is M. A. valódi álláspontja a felvetett kérdésben, indokoltnak tartjuk annak a kifejezését, hogy milyen viszonyban állanak a valóságban a mechanikai-fizikai törvények „az anyagi lét egyetemesen általános fejlődéstörvényeivel“, tehát a dialektikai törvényekkel. Ezt az indokolja, hogy a dialektikus materializmusnak ma is elsőrendű feladata a küzdelem a mechanikus materializmus ellen, amely hasznot húz minden homályosságból és konfúzióból a szóbanforgó kérdés területén.

A mechanikai, fizikai, vegyi, élettani, társadalmi jelenségek a valóságban nem elszigetelve, hanem egymással konkrét egységben vannak adva. Így az élőlény konkrét egységében elválaszthatatlan kapcsolatban állanak egymással a mechanikai, fizikai, vegyi és élettani jelenségek. Azonban a tudományos munka mégis konkrét egységüktől elvontan (habár kölcsönhatásuk, néhol egymásba átmenésük szem előtt tartásával), külön vizsgálja a mechanikai, fizikai stb. jelenségeket. Ezt azért teszi, mert felismerte e jelenségcsoportoknak vagy mozgásformáknak különleges, egymással szemben eltérő jellegét. Tehát a tudománynak fizikai, élettani stb. tudományokra való széthasadása nem valami szubjektív „kényelmi“ szempont alkalmazásának az eredménye, hanem csupán az objektív valóság különleges jellegű körökre való széthasadásának az emberi tudatban való szubjektív visszatükröződése. E körök különleges jellege a hozzájuk tartozó jelenségeken uralkodó törvények különlegességében, a mechanikai, élettani, társadalmi stb. törvények egymástól való különbözőségében jut kifejezésre. Ha ezeket a különleges mozgásformákat különleges törvényeikkel együtt egymásból való történeti kifejlődésük összefüggésében nézzük, meg kell állapítanunk, hogy fejlődési láncolatukat nem a folytonosság jellemzi, hanem ennek megszakadása, az ugrás az egyik mozgásforma, mint például a vegyi jelenségek, különleges törvénycsoportja és a másik mozgásforma, mint például az élettani jelenségek, különleges törvénycsoportja között. Ilyen különleges törvénye például a mechanikának a tehetetlenség törvénye, amely szerint a testek megmaradnak egyszer felvett egyenletes és egyenes vonalú mozgásukban, ha nem is hat rájuk többé a mozgásukat előidézett ok. Vagy ilyen különleges törvénye a fizikának a tömeg és az energia megmaradásának egyesített törvénye, amely szerint egy zárt rendszerben a tömeg — vagy,

ami ugyanazt jelenti — az energia mennyisége állandó. Ugyanilyen különleges törvénye a társadalomtudománynak az, hogy a társadalmi fejlődést a társadalmi termelőerők és termelőviszonyok összeütközése határozza meg, amely osztálytársadalmakban az osztályharcban jut kifejezésre. Az egyes mozgásformák különleges törvényeit, tehát például a mechanikai-fizikai törvényeket nem lehet a saját körükből egy más körbe, például a társadalmi jelenségek körébe átvinni, — se megkülönböztetés nélkül, se megkülönböztetve. Ennek útját állja az egyes körök különleges jellege. A társadalmi jelenségeknél nem egyenletes és egyenes vonalú mozgásban lévő testekkel van dolguk, se nem anyagi tömegekkel, vagy elektromagnetikus és egyéb energiákkal és a társadalmi jelenségeket nem lehet összeadni állandó mennyiséggé. A társadalmi jelenségek egészen más jellegű tényeket foglalnak magukban: embereknek egymáshoz való viszonyát megállapító tényeket. És a tények különbözőségének az egyes körökben szükségképpen a tények törvényszerű összefüggésének a különbözősége felel meg ugyanezekben. Az osztályharc törvényei mások, mint a mozgásban lévő testek törvényei. Ezen nem változtathat semmiféle megkülönböztetés. Ha az angol közgazdaságtan, mint Marx mondotta, az embereket át is változtatta kalapokká és a német filozófia a kalapokat eszmékké, a dialektikus materializmus semmiféle megkülönböztetéssel vagy hókusz-pókusszal nem tudja átválttatni a mozgásban lévő testeket vagy az elektromagnetikus energiákat emberi viszonyokká és ennél fogva a mechanikai-fizikai törvényeket sem társadalmi törvényekké. Ha pedig a „dagályos, tudományosnak látszó nagy hangú tudatlanság és szellemi restség“ mégis ilyesmire vállalkozik, legfeljebb frázisgyűjteményeket állít fel, ami ha marxisták teszik, nem más, mint a „marxizmus kigúnyolása.“ A dialektikus materializmusnak az a feladata a társadalmi jelenségekkel szemben, hogy — mint Marx érintett levelében írja — elemzésnek vesse alá a konkrét, „történetileg különböző meghatározott társadalmi formákat“ és ez elemzés segítségével állítsa fel különleges, a mechanikai-fizikai törvényektől teljesen eltérő törvényeiket. „Az a mánia, hogy mindent mechanikus mozgásra akarnak visszavezetni“, csak arra jó Engels megállapítása szerint, hogy „elhomályosítsa az egyes mozgásformák különleges jellegét“, tehát gátolja az ezekhez alkalmazkodó cselekvést.

Kétségtelen tehát, hogy a mechanikai-fizikai törvények, mint különleges törvények, nem érvényesek, a mechanikai-fizikai jelenségek körén kívül, a jelenségek többi köreiben, se megkülönböztetés nélkül, se megkülönböztetve, vagyis nem a valóság egész területén érvényes törvények, tehát nem általános dialektikai törvények. Hogyan jutunk el már most az általános dialektikus mozgástörvények felismeréséhez? Módszerintailag igen egyszerűen. A jelenségek különleges köreiben érvényes különleges törvények, mint például a mechanikai vagy fizikai törvények, de persze ugyanígy például a társadalmi törvények is, nemcsak oly összefüggéseket foglalnak magukban, amelyek egyedül e különleges jelenségekre nézve érvényesek s amelyeket a különleges törvények mint különlegeket megállapítanak, hanem ezeken kívül oly összefüggéseket is, amelyek fentállanak a jelenségek összes különleges köreiben, tehát az egész valóságban is. A mechanika, a tehetetlenség törvényével, felállítja a testek mozgásának különleges törvényét, a fizika, az energia megmaradásának a törvényével, az energia formák egymásba átmenetének a különleges törvényeit, a társadalomtudomány, a társadalmi termelőerők és termelőviszonyok összeütközésének a törvényével, a társadalmi fejlődés különleges törvényét. A felsorolt törvények különleges tartalma teljesen különbözik az egyes törvények szerint. De ugyanakkor e törvények, hall-

gatólagosan (de persze nem a polgári tudomány számára), egyaránt magukban foglalják az alájuk tartozó jelenségeknek oly' összefüggéseit, amelyek érvényesek az összes jelenségek, tehát az egész valóság területén. Így például egyaránt magukban foglalják a változás törvényét, annak a megállapítását, hogy az alájuk tartozó jelenségek folytonos változásban vannak: a testek, amelyek mozgásukban helyüket változtatják, az energiaformák, amelyek átmennek egymásba, a termelőerők, amelyek fejlődnek. Így ismerjük fel, hogy a változás a valóság általános, annak minden körében érvényes, tehát dialektikus törvénye. Az így felismert dialektikus törvények aztán azok a törvények, amelyek általános érvényességükkel helyreállítják az anyagi világnak a különleges törvények által szétdarabolt egységét és a különleges törvények által az egyes körök között létesített ugrásszerű fejlődéssel szemben, bemutatják az anyagi világnak fejlődésében is egységes voltát, amelyet az ugrás törvényének általános érvényessége is ábrázol. E szerint tehát a különleges törvényeknek és az alájuk tartozó különleges jelenségeknek elemei két csoportot alkotnak. Az elsőbe tartoznak azok az elemek, amelyek csupán abban a meghatározott körben fordulnak elő, amelyre a meghatározott különleges törvény vonatkozik. A második csoportba pedig azok az elemek tartoznak, amelyek előfordulnak a jelenségek összes köreibben. Az egyes tudományok a körük jelenségeinek mindkét elemcsoportjába tartozó elemek összefüggéseinek a felfedésével felállítják a mechanika, a fizika, a társadalomtudomány stb. különleges törvényeit, amelyek hallgatólagosan magukban foglalják a dialektika általános törvényeit is. A materialista dialektika elvonatkoztat a különleges körök jelenségeinek az első csoporthoz tartozó, csak e körökben előforduló elemeitől és a második csoportba tartozó, az összes körökben előforduló elemek megállapításával, felállítja az egész valóság általános mozgástörvényeit. A különleges természeti (és társadalmi) törvények és az általános dialektikai törvények így a konkrét és az absztrakt viszonyában állanak egymással, a különleges törvények szolgáltatják annak az absztrakciónak a konkrét anyagát, amelyek az általános dialektikai törvények felállításához vezetnek. Ha tehát a mechanikai-fizikai törvények legkevésbé sem az egész valóságra érvényes, általános dialektikai törvények, de a maguk részéről mindenestre anyagot nyújtanak a dialektikai törvények felismeréséhez. Azonban nem egyedül a mechanikai-fizikai törvények játszik ezt a szerepet a dialektika törvényeivel szemben, hanem a természet-társadalom összes köreiből különleges törvényei, tehát például a társadalomtudomány törvényei is. Így a dialektika törvényei nem azért általános érvényű törvényei a valóságnak, mert a mechanikai-fizikai jelenségek területén érvényes törvények, hanem azért, mert nemcsak a mechanikai-fizikai jelenségek területén érvényesek, de az összes különleges mozgásformák területén. S minthogy a mechanika-fizika különleges törvényei csak ugyanazt a szerepet játszik a dialektika általános törvényeivel szemben, mint a többi különleges törvények, nem is illel meg őket semmilyen különleges helyzet a dialektikai törvények levezetésénél a többi különleges törvényekkel, például a társadalmi törvényekkel szemben. A különleges mechanikai-fizikai törvényeket ép' oly kevéssé lehet általános érvényű dialektikai törvényeknek tekinteni, mint a különleges társadalmi törvényeket. Itt az egyedüli — a tudomány számára nem létező különbség — a mindennapi szóhasználatból ered. Az teljesen szembeötlő, hogy nevetséges volna az osztályharc különleges társadalmi törvényét, akár megkülönböztetéssel, akár anélkül, általános dialektikai törvény rangjára emelni és például az atomok között folyó osztályharcról beszélni. De éppen ilyen nevetséges a tehetetlenség, az energia megmara-

dásának különleges mechanikai és fizikai törvényeit, megkülönböztetéssel, vagy a nélkül, általános dialektikai törvény rangjára emelni és ezen a címen a társadalmi tehetetlenség, a társadalmi megmaradás törvényéről beszélni. Mert ennek a tételnek is csak ugyanaz volna az alapja, mint az atomok világában folyó osztályharc tételének, az t. i., hogy az egyes mozgásformák különleges törvényei szolgáltatják az általános dialektikai törvények felállításához vezető abstrakció konkrét anyagát. A tehetetlenség, az energia megmaradásának „általános dialektikai törvényei” csak azért nem leplezik le nyomban nevetséges voltukat, mert a tehetetlenség, az energia, a megmaradás szavainak mindennapi, nem tudományos használatában e szavakhoz oly’ képzetek nőttek hozzá, amelyek lehetővé teszik az általuk jelölt fogalmaknak a mindennapi életben a társadalmi viszonyokra való gondolatnélküli alkalmazását. Ezzel szemben például az osztályharc szavát a mindennapi élet is, ép’ úgy mint a tudomány, csak a társadalmi viszonyokkal kapcsolatban használja.

A megmaradás dialektikus fogalmának pedig csak annyi köze van a mechanika tehetetlenségi törvényéhez és az energia megmaradásának fizikai törvényéhez, hogy ezek a különleges törvények is, ép’ úgy, mint az egyéb mozgásformák különleges törvényei, mint láttuk, hallgatólagosan magukban foglalják a változás dialektikai fogalmát is. A változás azonban elválaszthatatlan ellentétjétől, a megmaradástól. Éppen ezért a dialektika nem ismeri a változás és a megmaradás két mereven különböző törvényét, hanem helyettük csupán egy törvényt ismer, a változástól elválaszthatatlan megmaradás törvényét. Ha egy dolog megváltozik, mindig meg is marad valami belőle. Mint Engels az Anti-Dühring előmunkálataiban mondja (Marx-Engels-Archiv, II. kötet, 401. o.): „Egy dolog egyszerre ugyanaz marad és mégis folyton változik, magán hordja a ‚megmaradás’ és a ‚változás’ ellentétjeit.” Amikor a mozgásban lévő test megváltoztatja helyét, megmarad például sebessége, és amikor a hó mechanikai energiába megy át, megmarad az eredeti energiamennyiség. A megmaradás a dialektikában elválaszthatatlan momentuma a változásnak, oly ellentétes momentuma, amely által minden változó dolog és így minden dolog ellenmondás gyanánt jelenik meg, mert magán hordja egyszerre a változás és a megmaradás egymást kizáró, és egymástól mégis elválaszthatatlan ellentétjeit.

Jeszenszky Erik

LAPOK, FOLYÓIRATOK

A SZINHÁZ KRIZISE ES AZ OLASZ LAPOK

A most lezajlott nemzetközi színházkongresszus ismét aktuálisá tette a színház válságainak problémáját. Az olasz folyóiratok hőven foglalkoznak a kérdéssel. A *Quadrivio* külön színházi számot adott ki ez alkalomra. Vezércikke a színház kríziséről szól. „Mi a színház útja?” — kérdi a lap szerkesztője. „A tapasztalat azt mutatja, hogy ez az út egyenesen a temetőbe vezet. A színház a legesekélyebb érdeklődést sem kelti már. A sajtó kedvetlenül ír róla, a szerzők kezdik elhanyagolni, a színházintézetek vezetői mint szükséges rosszat tekintik, a publikum menekül tőle, a színészek egy megfelelő mozziszerre való várakozás közben ját-

szanak benne. A mai színház kényelmetlen, rossz, silány, reménytelen és stilustalan. A társulatok ide-oda vándorlásának ősrégi bajához most még a társulatok állandótlansága is hozzájárul. Ugy alakulnak és bomlanak szét ezek a társulatok, mint egy kaleidoszkop képei, természetesen, kaleidoszkop harmóniája és bája nélkül.“ A cikk csak a silány és még mindig primitív állapotban lévő olasz színházzal foglalkozik, melyről tudjuk, hogy ma Európában kétségkívül a legutolsó heyen áll. Mert a fasiszta „építés“ korszakában is egész Itáliának még mindig nincs állandó színháza, sem egyetlen állami színháza és egész színházkulturája a teljesen és kizárólag üzleti alapokra épített vándortársulatok munkájában merül ki. Nem csoda, hogy már az olaszok maguk is szegyenkeznek emiatt. Az *Italia Vivente* legutóbbi száma egy olasz állami színház lehetőségéről értekezik. „Vajjon szükségünk van-e Itáliában is egy állami színházra? — kérdi a cikkíró. „Milyen összefüggés van a külföldi és az olasz színházi krízis között? Milyen következtetéseket lehet levonni abból a tényből, hogy pld. Belgrádban nem válik be az állami színház és Koppenhágában igen? Vigyázzunk, mert minden országban más és más jelentősége van ugyanannak a problémának: változik az illető nép izlésével, mentalitásával, szokásaival. Rómát egész más mértékkel kell mérni, mint Párizst.“ A cikkíró aggályai nem minden alap nélkül valók. Valóban valami mélyenfekvő okának kell lenni annak, hogy Itáliában minden állandó színház alakítására irányuló törekvés megbukott eddig. Aránylag hosszú ideig tartotta magát (kb. másfél esztendeig) a *Bragaglia* vezetése alatt működött avangárd kísérleti színház: a „*Teatro degli Indipendenti*“, melynek kulturtörténeti jelentőségével maga Bragaglia foglalkozik a *Regime Fascista* egyik legutóbbi számában. „A színház történetének ez a tapasztalatában és kísérletekben gazdag periódusa, ha ma már túlhaladottnak is tekinthető — írja, — mégis, a rendezés és a színjátszás megújulásának alapjául szolgálhat majd a közeljövőben.“ A *Quadrivio*-ban a Nobel-díjas *Pirandello* nyilatkozik a színház válságáról és a sürgős teendőkről. „Sürgősen fel kell emelni a férőhelyek számát a színházakban, hogy ugyanakkor le lehessen szállítani a helyárakat; a páholyokat széles karzatokká kell átépíteni; a színpadokat gyökeresen át kell alakítani és a moziknak meg kell tiltani, hogy folytatólagos előadásokat tartsanak. A színháznak és a mozinak egyforma feltételeket kell szabni és akkor majd meglátjuk: melyik fogja legyőzni a másikat? A mozi a beszéd túlzásbavitelével kivetkőzött természetéből. Lehetséges, hogy az árnyak beszéljenek? A hangosfilm tisztességtelen versenyt kezdett a színházzal; a halott hangok meg akarják ölni az élő hangokat. Ilymódon ma már nincs se színház, se mozi.“

Az olasz színház megújódását a Mussolini által legutóbbi auspiciált „tömegszínház“-tól várják. A fiatalok új színházat követelnek és nyíltan kimondják, hogy az oroszok, főleg *Tajroff* és *Mayerhold* nyomdokain kívánnak haladni. A *Quadrivio*-ban külön cikk foglalkozik az új színház strukturális problémáival. A cikkíró így foglalja össze a megépítendő új tömegszínház követelményeit: 1. A helyek megkülönböztetésének eltörlése; 2. A tér maximális kihasználása; 3. A látóképeség és hallóképeség egyforma elosztása; 4. A nézőtér kiürítésének pontos tanulmányozása; 5. Tűzbiztonság és 6. A színpad tökéletes felépítése.

„MUSSOLININEK MINDIG IGAZA VAN.“

„Mussolini ha sempre ragione.“: a jó fasisztáknak ez a legkedvesebb mottójuk. Ezért a fasiszta ujságíróknak pl. nincs más dolga, mint hizelegni és igazat adni. „Amikor a Duce beszél — írja az *Italia Letteraria*, — maradéktalanul kifejezi azt, amit mondani akar; az olaszok pedig... azt is megértik, hogy miért kell Neki éppen abban a formában kifejeznie gondolatait, pontosan azokkal a szavakkal és nem másképp“. A fasiszta olasz zsidók torinói hetilapja, a *La Nostra Bandiera* Mussolini legutóbbi milánói beszédével foglalkozik. „Mussolini megígérte hatszázezer milánói polgár előtt, hogy egyetlen célja egy magasabb társadalmi igazság megteremtése a dolgozó tömegek számára. És a világ tudja, hogy mint eddig is, Mussolini ismét beváltja ígéretét és meg fogja adni az olasz munkás számára a tökéletes jólétet, a biztos munkát, az igazságos bért s a megfelelő otthont.“ Ugy látszik azonban, hogy ez a tenor még sem olyan könnyű kenyér. A jelenleg Rómában megjelenő *Il Selvaggio* a német eseményekkel kapcsolatban előállott helyzettel foglalkozik: „... a külpolitikában — írja — fel kell hagynunk eddigi könnyű entuziazmusunkkal; ugyanez vonatkozik ellenkező érzelmeinkre is. A fasizmus megtanított minket arra, hogy kikerüljük a szalmalángokat és a hirtelen lehüléseket is.“ A naturista-futurista-fasiszta csoportok lapja: az *Il Nuovo* is Mussolini Hitlerben való csalódása fölött kesereg. „Majdnem lehetetlennek látszik, hogy Mussolini külpolitikai törekvéseit, mely az egyetlen elbánás elvét szándékozta diadalra vinni... éppen Hitler Németországa hiúsítsa meg. A tények bebizonyították, hogy a becsületesség, a jog és a függetlenségre való törekvés maszkja alatt a poroszok visszataszító és gyógyíthatatlan megalomániája rejtőzött...“

Az intranzigens fasiszták legújabb hetilapja, a *Camicia Nera* (Fekete ing), melynek fejlécén lapszemlének címébe foglalt mottója mellett ez a másik is diszlik: „Credere, obbedire, combattere“ (Hinni, engedelmességni, harcolni), egyik legutóbbi számában arra a nagy távolságra figyelmeztet, mely a Duce és a többi vezér között van. „Mi (és velünk az összes feketeingesek és az egész olasz nép) elismerjük, hogy a legelső helyen a Duce áll és aztán, tőle megfelelő távolságban: a párt főtitkára. Ezután ismét megfelelő távolságban a tartományi titkárok. A többiek mind kicsik és nagyok, öregek és fiatalok, érdemesek és érdemtelenek a fasizmus és a rezsim közkatonaí. A közkatonaínak pedig csak egy kötelessége van: csöndben lenni!“ (—a —a)

KORUNK HIREI

Jelen számával a KORUNK kilencedik évfolyamát fejezte be. Kilenc év szakadatlan művelődésbeli felvilágosító munkája áll a lap mögött. A lap előfizetőinek és a lap munkatársainak teljesítménye ez. A lap kilencedik évfolyamának utolsó oldalán az utolsó sorok azonban nem végződhetnek a lap munkatársainak és szerkesztőjének ama kérése nélkül, hogy a KORUNK előfizetői a tizedik évfolyamra barátaik előfizetéseivel együtt sorakozzanak mellénk ahhoz a munkához, mely a tizedik évfolyamban a KORUNK-at terjedelmében is növelni akarja.

A KORUNK szerkesztősége.

Akarja-e teljesen ingyen kapni a KORUNKAT

Ha igen: figyeljen ide!

Bizonyára tudja azt, hogy a géptermelésben az egy darabra eső előállítási költség az előállított darabok számának növekedésével fokozatosan kevesbedik. Minél több példányban állítjuk elő a Korunkat, egy példányra annál kevesebb költség esik. Ugy hogy, aki hozzájárul a példányszám emeléséhez, az ugyanannyit tesz, mintha nagyobb előfizetési díjat fizetne. Annak tehát leszállíthatjuk előfizetési díját ugyanannyi arányban. Kiadóhivatalunk kalkulációja szerint

teljesen ingyen kapja a Korunkat

aki négy új előfizetőt szerez, ugyanannyi időre, amennyire azok előfizetnek,

féláron kapja a Korunkat

aki két új előfizetőt szerez,

25 százalék engedménnyel kapja a Korunkat

aki egy új előfizetőt szerez.

S kinek nincs legalább egy olyan ismerőse, akit meg ne tudna nyerni előfizetésre?

Az előfizetők bejelentését központi kiadóhivatalunk címére (Cluj-Kolozsvár, Calea M. Foch 13.) kérjük.

CENZURAT

Felelős szerkesztő: Kibédi Sándor

Fraternitas R.-t., Cluj nyomása